

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU
ANABİLİM DALI

MICHEL FOUCAULT'NUN İKTİDAR ANLATISINDA HUKUKUN
KONUMLANMASI

Yüksek Lisans Tezi

İREM ÇAĞLAR DOĞAN

ANKARA - 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU
ANABİLİM DALI

**MICHEL FOUCAULT’NUN İKTİDAR ANLATISINDA HUKUKUN
KONUMLANMASI**

Tezli Yüksek Lisans Tezi

İREM ÇAĞLAR DOĞAN

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. BÜLENT ALGAN

ANKARA - 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
(KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI)
(GENEL KAMU HUKUKU)

MICHEL FOUCAULT'NUN İKTİDAR ANLATISINDA HUKUKUN
KONUMLANMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. BÜLENT ALGAN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

1-Doç. Dr. Bülent ALGAN (Danışman)

2-Doç Dr. Burçak YILDIZ

3-Dr. Öğr. Üyesi F. Süzgün ŞAHİN ÜNVER

Tez Savunması Tarihi

28.01.2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Bülent ALGAN danışmanlığında hazırladığım “Michel Foucault’nun İktidar Anlatısında Hukukun Konumlanması (Ankara – 2021)” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

28/01/2021
İrem ÇAĞLAR DOĞAN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iv
GİRİŞ	
1-Paul – Michel Foucault	1
2-Tezin Konusu, Amacı, Önemi	8
a- Araştırma Yöntemi	9
b- Araştırmanın Sınırlılıkları	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
İKTİDAR	
I.İKTİDAR KAVRAMI	12
A-GENEL OLARAK	12
B-FARKLI İKTİDAR ANLAYIŞLARI	14
II. İKTİDAR BİÇİMLERİ	18
III. SİYASAL İKTİDAR	21
A-SİYASAL İKTİDARIN TANIMI VE NİTELİKLERİ	23
1-Geniş Alanı Kapsar	24
2-Ülke İçinde En Üst İktidardır	24
3-Zor Kullanma Tekeline Sahiptir	24
4-Mutlaka Rıza ve İtaat Barındırır	25
B-SİYASAL İKTİDARIN GÖRÜNÜŞ BİÇİMLERİ	26
1-Ortaçağdan Aydınlanmaya	26
2-Sözleşmecî Anlayış	30
3-Modernizm ve Sonrası	33

İKİNCİ BÖLÜM

FOUCAULT’NUN İKTİDAR ANLATISI

I. FOUCAULT VE DÜŞÜNCE DÜNYASI	38
II. FOUCAULT VE YÖNTEM	
A- ARKEOLOJİ	41
B- SOYBİLİM	44
III. FOUCAULT VE İKTİDAR	47
A- FOUCAULT’NUN GÖZÜNDEN DÖNEMİN İKTİDAR ANALİZLERİ	48
B- FOUCAULT’NUN İKTİDAR ANALİZİNDE İKTİDAR KAVRAMININ ÖZELLİKLERİ	53
1- İktidar Bir Merkezden Dağılmaz	54
2- İktidar “Niyet” Değil, “Pratik”tir	55
3- İktidar Bir Ağ Sistemi Üzerinden İşler	56
4- İktidar Aşağıdan Yukarıya Doğru İşler	57
5- İktidar Pozitif ve Üretkendir	58
C- İKTİDAR MODELLERİ	60
1-Hükümlerlik Modeli	60
a- İktidar Ölümcüldür	61
b- Yasa, Yasaklama ve İtaat	62
c- Tanrı, Hükümdar ve Toprak	63
2-Disiplin Modeli	65
a- Aydınlanma ve İktidar	66
b- Beden İnsan – Üretken İktidar	67
c- Normalizasyon	69
aa- Mekânın Organizasyonu	71
bb- Zamanın Organizasyonu	74

3-Yönetim Modeli	76
a- Ortam	78
b- Nüfus	79
c- Güvenlik	81
d- Yönlendirme	82
IV. FOUCAULT VE ÖZNELEŞTİRME	84
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
FOUCAULT’NUN İKTİDAR ANALİZİNDE HUKUK	
1- FOUCAULT’DA HUKUK	91
2- FOUCAULT’DA İKTİDAR VE HUKUK	97
A- HÜKÜMRANLIK MODELİ VE HUKUK	98
B- DİSİPLİN MODELİ VE HUKUK	104
C- YÖNETİM MODELİ VE HUKUK	109
SONUÇ	113
KAYNAKÇA	120
ÖZET	129
ABTRACT	130

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
A.Ü.H.F.D.	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
Bknz	: Bakınız
çev	: Çeviren
D.E.Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
HFSA	: Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
MKM	: Marmara Kitap Merkezi
s.	: sayfa
S.B.E	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
vd.	: Ve devamı
Vol.	: Volume
Yay. Haz.	: Yayına hazırlayan

GİRİŞ

Paul – Michel Foucault, 1926 – 1984 yılları arasında yaşamış, ünlü Fransız düşünür, bir siyaset felsefecisi olarak anılabilir. Anılabilir denilmektedir çünkü Foucault ve onun düşünce dünyasında keskin tanımlamalar pek yer bulmamaktadır.

Foucault’nun kendi cümlesi ile belirtmek gerekirse:

“Ne olduğumu tam olarak bilmenin gerekli olmadığını düşünüyorum. Yaşamının ve çalışmanın temel önemini oluşturan şey, başlangıçtakinden farklı biri haline gelmektir. Bir kitap yazmaya başladığınızda sonunda ne söyleyeceğinizi bilerseniz, onu yazmaya cesaret edeceğinize inanıyor musunuz? ... Oyun, ancak nasıl biteceği bilinmiyorsa zahmete değer.”¹

Foucault’nun dünyasında kavramlar sürekli değişip dönüşmektedir. Bu da çalışma konusunun Foucault olmasının ana sebebidir. Zira bu değişkenlik insana dair bilimlerde olmazsa olmazdır.

1-Paul – Michel Foucault

Paul –Michel Foucault 1926 yılında Paris’in üç kilometre uzağında bir kasaba olan Poitiers’de dünyaya gelmiştir. Annesinin babası bir cerrah, kendi babası ise hem bir cerrah hem de Tıp Fakültesinde bir profesördür. Yani küçük bir kasabada önemli bir ailenin çocuğu olarak hayatına başlamıştır.

¹ Michel Foucault, “Hakikat, İktidar ve Kendilik”, (çev. Işık Ergüden) **Özne ve İktidar**, (yay. haz. Ferda Keskin) Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014, s.99.

Paul adı, bir aile geleneği olarak tüm erkeklere verilen bir isim olarak Foucault'ya da verilmiştir. Michel ise annesi tarafından verilen isimdir. Daha sonra babasına olan hisleri nedeni ile mi bilinmez Paul ismini sildirerek Michel Foucault olarak hayatına devam etmiştir.²

Michel Foucault, henüz 4 yaşında iken Henry IV. Lisesi'nde okuma yazma öğrenmiştir. Tıp kökenli aile, tabii ki onun tıp dünyasında bir kariyer çizmesini beklemiş fakat o psikoloji tarih ve felsefe alanlarına ilgi duymuştur.

Fransa'nın en iyi okullarından olan Paris'te bulunan École Normale Supérieure'e dördüncü öğrenci olarak kabul almış, bu okulda 1948 yılında Felsefe, 1949 yılında Psikoloji alanlarında lisans diploması almıştır. Bu yıllarda Louis Althusser'in öğrencisi olmuştur. Hocalarının ve dönemin entelektüel ortamının etkisi ile Hegel, Marx, Kant ve Platon okumuş olmasına rağmen en çok etkilendiği iki düşünür Heidegger ve Nietzsche'dir. Yine hocası Louis Althusser'in etkisi ile Komünist Partiye üye olmuş fakat Stalin'in Sovyetler Birliği'nde izlediği politikalar onu partiden soğutmuş ve bir süre sonra partiden ayrılmıştır.

Her ne kadar etkilendiği iki düşünür olarak Heidegger ve Nietzsche'den bahsedilse de, 1954 de yayımlanan ilk kitabı olan "Akıl Hastalığı ve Kişilik"te Marksist bakış açısı kendini göstermektedir.³

1955 – 1959 yılları boyunca Upsala, Varşova ve Hamburg şehirlerinde bulunmuş, Upsala'da Fransız Evi adlı kültür merkezinde direktör olmuş, Deliliğin Tarihi adlı eserinin çalışmalarına başlamıştır.

² Umut Koloş, *"Foucault, İktidar ve Hukuk"* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s.11.

³ Ferda Keskin, "Michel Foucault", *Büyük Kapatılma*, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, s.7.

1961 senesinde “Deliliğin Tarihi” adlı eserini doktora tezi olarak savunmuş ve üniversitede felsefe bölümünün başına geçmiştir. 1963’te “Kliniğin Doğuşu” 1966 ‘da “Kelimeler ve Şeyler” adlı kitaplarını yayımlamıştır. Bu kitap ile beraber Foucault, Jean-Paul Sartre’ın başını çektiği, dönemin düşün dünyasının eleştirilerinin odağı olmuş, tartışmaların yoğunluğundan bunalarak, Tunus Üniversitesine felsefe profesörü olarak gitmiştir.⁴ 1968 olayları nedeni ile Tunus polisinin baskıları üzerine Fransa’ya tekrar dönmüş ve 1969’da “Kelimeler ve Şeyler” adlı kitabındaki yöntemin ayrıntılarını açıkladığı “Bilginin Arkeolojisi” adlı eserini yayımlamıştır.

1970 yılında Collège de France’da kendisi için kurulan “Düşünce Sistemleri Tarihi” kürsüsüne profesör olarak atanmıştır. 1971 yılında kurulan Hapishaneler Üzerine Enformasyon Grubu’nun kurucuları arasında yer almıştır. Foucault’nun da yazarları arasında bulunduğu grup adına yayınlanan manifestoda Foucault’nun biyo-iktidar diye nitelendirdiği, nüfusun, iktidar öznesi olarak oluşturulması fikirlerinin nüvesi görülebilmektedir. Foucault’nun politik kimliği kurumlara karşı mücadele içinde iyice belirginleşmiş, devletle sınırlı kalmayan tüm iktidar uygulamalarına karşı cephe almaya başlamıştır.

Foucault 1975 yılında “Gözetleme ve Cezalandırma: Hapishanenin Doğuşu” adlı eserini yayımlamıştır. Bu kitap olağanüstü ilgi görmüştür. Yukarıda adı geçen manifestoda da zaten kitabında değindiği iktidar ilişkileri, teknikleri, stratejileri ve taktikleri analizlerinin sinyalleri alınmaktadır. 1976 yılında ise 6 cilt olarak planladığını söylediği “Cinselliğin Tarihi” adlı eserin ilk cildi “Bilme İstenci” yayımlanmıştır. İkinci ve üçüncü ciltler ise ölümünden sonra yayımlanmıştır. Daha sonraları Collège de France

⁴Ferda Keskin, “Michel Foucault”, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, s.8.

da verdiği dersleri ve çeşitli söyleşi ve yazıları da kitaplaştırılmıştır. Foucault 1984 yılında henüz 58 yaşında iken ölmüştür.

Kabul etmek gerekir ki buraya kadar Foucault'nun hayatına ilişkin olarak aktarılan kitabı bilgiler ile Foucault'nun tanımlanabilmiş olması mümkün değildir.

*“Kim olduğumu sorma ve benden aynı kalmamı bekleme
(...) Belgelerimizin düzenli olup olmadığıyla ilgilenmeyi
bürokratlarımıza ve polisimize bırakalım.”*⁵

Foucault'ya ait bu sözler aslında onun da kendini kitabı bir yaşam öyküsü ile tanımlamak istemediğini göstermektedir.

Foucault çeşitli ⁶ şekillerde bir aykırı, mutsuz yaşam olarak ya da siyasi ve toplumsal amaçlara ve eylemciliğe dönük bir hayat hikâyesi şeklinde anlatılabilir ki hiç biri yanlış olmayacaktır.

⁵ Gary Gutting, **Foucault**, (çev: Hakan Gür), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2010, s.15.

⁶a.g.e., s.17. “Foucault henüz Ecole Normale'deyken intihar girişiminde bulunmuş olabilir; psikiyatrik tedavi gördüğu ise kesin. Fransız toplumundan o kadar nefret ediyordu ki çareyi yabancı ülkelerde çeşitli marjinal görevlere kaçmakta buldu; ancak, buralarda da aradığu özgürlüğu bulmayı başaramadı. Büyük bir entelektüel başarı elde etmesine karşın yaşamını uyuşturucularda ve sado-mazohist sekste aşırı heyecanlar (o bunlara “sınır-deneyimler” demektedydi) arayarak harcadı ve muhtemelen San Francisco'nun masaj salonlarında kaptığu AIDS yüzünden 60 yaşına gelemeden öldü”

a.g.e., s.18,19. “Foucault müthiş düzeyde bağımsızdı ve kendisiyle başkalarının özgürlüğuine en başlardan itibaren büyük önem vermekteydi. Baskıya duyduğu nefret en karmaşık ve derin tartışmaların ortasında patlak veriyordu. Kendisinin çok sınırlı bir kesime hitap eden eserlerini bile çeşitli zorbalıklara karşı koyanlar için birer “alet

Nitekim Foucault, kendisine yöneltilen "Siz nerede duruyorsunuz?" sorusuna şöyle cevap verir:

*"Kendime bir kimlik biçme yanlısı olmadığım, beni yargılama ve sınıflandırma eğilimlerinin çeşitliliğinden bayağı keyif aldığım doğrudur."*⁷

Foucault felsefe dünyasına yeniden tanımlamalar kazandırmıştır. Onun özne, iktidar, özgürlük kavramları felsefe dünyasına bir yeniden okuyuş getirmiştir. Foucault'nun iktidar anlatısı çalışmanın temel eksenini oluşturmaktadır. Zira Foucault diğer siyaset bilimcilerden tamamen farklı bir iktidar anlatısı sunmaktadır.

Siyaset felsefesinde iktidar kavramının, genel itibariyle devlet gibi muğlak ve soyut bir konumda algılanmasıyla birlikte; sınır çizme, bastırma ve yasaklama gibi kavramlarla birlikte anılmak gibi bir yatkınlığı vardır. Dolayısıyla iktidar için en yukarıda, tek bir merkezden doğan ve aşağılara inildikçe karmaşıklaşan bir tablo çizilir.

Ancak Foucault'ya göre iktidar, tepedeki bir merkezden topluma doğru yayılan bir güçten ziyade; bireylerin ilişkilerinde beliren ve yatay bir şekilde hareket eden, baskılayıcı ve yasaklayıcı niteliklerinin ötesinde, üretici boyutta da boy gösteren bir yapıya sahiptir. Yasalara riayet edilmediği takdirde bireyin yaşamı üzerinde karar verme hakkına sahip olan bir iktidar anlayışı değil, yaşamı yönetmek, güvence altına almak ve kontrol etmek gibi işlevsellikleri amaç edinen bir iktidar biçimidir.

Bu, Foucault'nun yıllar içinde kitaplarında ve College de France derslerinde anlatagelerek belirttiği bir iktidar kavramıdır. Zira aslında Foucault üç farklı iktidar modelinden söz eder. Bu modeller sırası ile "hükümrancılık", "disiplin" ve "yönetimsellik"

çantası" olarak görmekteydi. Ve istediği etkiyi sağladı: psikiyatri karşıtı hareketin, hapisane reformlarının gay özgürlüğünün kahramanıydı o.

⁷ Michel Foucault, "Polemik, Siyaset ve Sorunsallaştırmalar", (çev: Osman Akınhay),

Özne ve İktidar, (yay. haz. Ferda Keskin) Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014, s.281.

olarak adlandırılabilir. Anılan modellere tekabül eden devlet biçimleri Foucault tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Önce bütün bir mukavele ve uyumsuzluk oyunuyla birlikte işleyen feodal bir toprakta doğmuş ve kabaca bir yasa – yazılı ve sözlü yasalar-toplumuna denk gelen adalet devleti,
İkinci olarak 15. ve 16. Yüzyıllarda feodal değil sınıra dayalı bir topraktan doğmuş olan nizamname ve disiplin toplumuna denk gelen idari devlet,
Üçüncü olarak toprağıyla işgal edilen yüzey ile değil bir kitle ile tanımlanan yönetim devleti...”⁸

Bu kavramlar birbirini mülga ederek gelmek yerine bir önceki formu içine alarak gelmektedir. En son gelinen noktada da Foucault’nun anlatısında iktidar; devletten ya da hükümdardan yani yukarıdan aşağıya, tebaaya ya da topluma uygulanan bir güç olarak algılanmaktan çıkar.

Foucault’da iktidar tanımı; iktidar nedir sorusu ile oluşturulmak yerine iktidar ne değildir sorusu ile çerçevesi çizilebilen ve dönüşen bir kavramdır. Bu bakımdan iktidar herhangi bir sosyal sözleşme ile toplum tarafından devlete devredilmiş değildir.⁹

İktidar toplumun bütününe yayılmış ilişkiler bütünüdür. Sosyal sözleşmeci teorilerin aksine, Foucault, toplumun bir araya gelerek, bir iktidar olarak devleti

⁸ Michel Foucault, **Güvenlik, Toprak, Nüfus**, (çev: Ferhat Taylan), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s.99.

⁹ Michel Foucault, “Göz Kamaştırıcı Hayvan: İktidar”, **İktidarın Gözü**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012, s.162.

kurmasından çok önce toplum içinde iktidar yapılarının çeşitli şekillerde oluşmuş olduğunu belirtir.¹⁰

Foucault'da iktidar kavramının mütemmim cüzü diyebileceğimiz ikinci bir kavram da “özne”dir. Özne kavramı da iktidar kavramı gibi Foucault'nun anlatısında yeniden yazılmıştır. Özne, iktidarın varoluşu için zorunlu olup inşa edilmektedir. Özne yukarıda belirtilen iktidar modellerinden disiplinci iktidar modelinden başlanarak, yönetsellik iktidar modelinde de, daha doğmadan önce nüfus politikası ile takip edilerek, inşa edilir.

Özne; üzerinde iktidar uygulanan eylem öznesidir. Bu tanım akla derhal baskı altında, iktidar karşısında biçare bir birey algısı getirir de; Foucault, işte tam burada farkını göstermektedir. Akla ilk gelenin aksine buradaki özne özgür bir bireydir.

Foucault anlatısındaki iktidarın olmazsa olmazı özgürlüktür. Ancak ve ancak özgür bir birey varsa iktidardan söz edilebilir. Özgür birey yoksa iktidar değil tahakküm söz konusu olacaktır.

Aslında monarşik yapıli devletlerden, aydınlanma ve modernite ile oluşan ulus devletlere; yani Foucault sözlüğüne göre disiplinci ve yönetsel devletlere geçildikçe; tebaadan özgür bireye geçilmiş, Sanayi Devrimi ve kapitalizm ile çalışan, özgür tercih yapabilen birey oluşturulmuştur. Nihayetinde hastane, fabrika, okul, hapisane gibi tüm modern kurumlar ile iktidar, özgür bireylerin adeta içine bir yerlere yerleştirilmiştir.

Bu çalışmada işte bu iktidar anlatısında hukukun nerede olduğu konusu araştırılacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde; genel ve dar çerçevede bir iktidar tanımı yapıldıktan sonra, iktidar türleri kısaca özetlenecek, ardından toplumsal iktidar

¹⁰ Engin Topuzkanamış, “Foucault'nun Düşüncesinde Hukuk ve İktidar” D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş TEZCAN'a Armağan, C.21, Özel s., 2019, s.1833-1850.

çeşitlerinden daha çok siyasi iktidarın modern dönemde geçirdiği dönüşüm ele alınacaktır.

İkinci bölümde Foucault'nun iktidar anlatısının geniş bir incelemesi yapılacaktır. Öncelikle Foucault'nun yöntemibilimine değinilecektir. Foucault'nun iktidar analizine geçmeden evvel, dönemin iktidar teorileri Foucault'nun bakışı ile ele alınacak, devamında Michel Foucault'nun iktidar kavramı detaylı bir şekilde incelenecek; sonunda üretilen özne kısaca aktarılacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Foucault'nun iktidar anlatısında hukukun yerine ilişkin açıklamalar yer alacaktır. Zira hukuk hiçbir sosyal ve siyasal kavramdan ayrı düşünülemez. Hukuk, tüm sosyal bilimlerin içinde bir penceredir. Foucault gibi en açılmamış pencereden bakan bir düşünürün, hukuk penceresini nasıl gördüğünü incelemek ve hukuku iktidar anlayışında nasıl kavradığını bulmak bu çalışmanın ulaşacağı nokta olacaktır.

2-Tezin Konusu, Amacı, Önemi

Bu çalışmada Michel Foucault'nun iktidar anlatısında hukukun nerede konumlandığı sorusunun cevabı aranacaktır. Bu sonuca giderken; Foucault nasıl bir iktidar kavramı oluşturmuştur? Onun iktidar kavramını kendinden öncekilerden ve çağdaşlarından ayıran nedir? Neden Foucault'un iktidar kavramı düşün dünyasında başka önemli bir yere sahiptir? gibi soruların da cevapları aranacaktır.

Genel olarak devlet kuramlarının iktidar tanımlamalarında hukukun yeri son derece açık ve başköşelerdedir. Foucault genel devlet anlayışındaki iktidar tanımını tepetaklak etmiştir. Bu sorunun cevabı aranırken, öncelikle Foucault'da iktidar nedir, ne değildir sorusu cevaplanmaya çalışılacaktır.

Literatür taraması yapılırken Foucault ve iktidar kavramına ilişkin onlarca çalışma ile karşılaşılmasına rağmen, iktidar kavramı ile hukukun kesişiminde yer alan çalışmalar çok sınırlı sayıda göze çarpmış bulunmaktadır. Bu bağlamda her ne kadar Foucault üzerine söylenmiş yüzlerce söz olsa da Foucault'nun hukuk ile ilişkisine dair onlarca defa yinelenmiş bir söz olmayacaktır.

Çalışma iktidar kavramı ekseninde başlayacağından siyaset felsefesi alanına giren bir çalışma olarak düşünülebilecek olsa da ikinci bölümde hukuk ile ilişkisinin incelenecek olması ile kamu hukuku alanında yer alacak bir çalışmadır.

Çalışmanın amacı bir düşünceyi kanıtlamaktan ziyade yukarıda da belirtildiği üzere Foucault gibi ezber bozan bir düşünürün, hukuku, düşünce dünyasının ortasında yer alan iktidar anlatısının neresinde konumlandığı sorusunun cevabını aramaktır.

a- Araştırma Yöntemi:

Çalışma nitel yöntem kullanılarak oluşturulmuştur. Konu derinlemesine, ayrıntılı ve doğrudan ele alınmıştır. Konunun daha iyi kavranabilmesi adına detaylı bilgi toplama için içerik analizleri yapılmış ve betimsel açıklayıcı yöntem ile toplanan veriler aktarılmaya çalışılmıştır. Yine betimsel analizin bir gereği olarak doğrudan alıntılara yer ver başvurulmuştur.

b- Araştırmanın Sınırlılıkları:

Araştırma bir nitel çalışma olması nedeni ile içerik analizleri ile sınırlı olarak oluşturulmuştur. Çalışmanın konusu, düşünürün iktidar analizinde hukukun konumlanışı

olduğundan, ilk bölümde; iktidara ilişkin olarak, gerek tanımlanması gerekse siyasal iktidar başlığı altında yer alan aktarımlar genel çerçevede yapılmıştır. Zira iktidar gibi birden çok sosyal bilimin konusunu teşkil eden, oldukça geniş kapsamlı bir kavramın detaylı aktarılması başlı başına bir çalışmanın konusu olabilecek genişliğe ulaşacaktır.

Foucault'nun iktidar anlayışına ilişkin olan kısımlarda da; sadece Foucault'nun iktidar anlatısı ile sınırlı kalınabilmesi adına, Foucault'nun “özne” kavramından kısaca bahsedilmiş ve Foucault'ya özgü dispozitif, söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler, sorunsallaştırmalar ve benzeri gibi birçok kavramdan özellikle ayrıca bahsedilmemiştir.

Onca düşünür, onca teori arasından Foucault ve iktidar anlatısı üzerine bir çalışma geliştirilmek istenmesinin nedeni; Foucault'nun iktidarı yaşayan bir varlık olarak yansıtmasıdır. Foucault, iktidar kavramı yerine çoğunlukla iktidar ilişkileri kavramını kullanmıştır. Çünkü iktidar her yerde dolaşan ilişkiler toplamıdır. Ona göre iktidar bir mülk, elde tutulacak bir şey değildir. İktidar dolaşımdadır. Toplum içinde kurumlar arasında, toplum içinde insanlar arasında ve hatta insanın içinde aklı ile ruhu arasında sürekli dolaşan bir canlıdır. Ve bu algılayış biçimi, tam da internet ile boyut değiştiren günümüz toplumsal ilişkiler düzeninde felsefeyi, hukuku, hukuk felsefesini ilk gözden çıkarılacaklar listesinde yer almaktan kurtaracak algılayıştır.

İkinci olarak, Foucault iktidarı özgürlük olmadan düşünememektedir. İktidarı iktidar yapanın iktidar uygulanan öznenin sahip olduğu iktidardan kaçabilme gücü olduğunu söylemektedir. “İktidar yalnızca ‘özgür özneler’ üzerinde ve onlar ‘özgür’ oldukları sürece uygulanır. Özgür olarak nitelenen öznelerin mücadeleleri ise iktidarı devamlı kılar. Foucault'ya göre; belli bir seviyede özgürlük, her iki tarafta da olmadığı

sürece herhangi bir iktidar ilişkisi uygulanamaz.¹¹ Bu bakımdan Foucault; “iktidar her yerdeyse, o zaman özgürlük yoktur” itirazını anlamsız bulur.¹² İktidar her yerdedir ve iktidarın olduğu her yerde özgürlük olmak zorundadır.¹³

Neticede her yerde olan iktidar demek her yerde olan direniş ihtimali demek olduğundan Foucault umutsuzluğun kapısını aralamıştır.

¹¹ Michel Foucault, “Özne ve İktidar” (çev: Osman Akınhay), **Özne ve İktidar**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014,s.80.

Ferda Keskin, “Sunuş: Özne ve İktidar”, **Özne ve İktidar**,”(yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014,s.21. *Öyle ki; Foucault, iktidar ilişkisi tamamen dengesiz olduğunda dahi, örneğin birinin diğeri üzerinde tüm iktidara gerçekten sahip olduğu söylenebildiği zaman bile, iktidarın; ancak, uygulanacak kişi “kendini öldürme, pencereden atlama ya da ötekini öldürme imkânı” açık olduğunda uygulanabileceğini söyler. Bu demektir ki, “iktidar ilişkilerinde mutlaka direniş imkânı vardır”, kısacası hiç direniş imkânı olmasaydı iktidar ilişkisi de olmazdı.”*

¹² Michel Foucault, “Bir Özgürlük Pratiği Olarak Kendilik Kaygısı Etiği”, (çev. Osman Akınhay), **Özne ve İktidar**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014, s.235-236. *“Her toplumsal alanda iktidar ilişkilerine rastlanıyorsa, bunun nedeni her yerde özgürlüğün de olmasıdır...iktidarın her şeyi denetleyen ve özgürlüğe hiçbir şekilde yer bırakmayan bir tahakküm sistemi olduğu fikri bana atfedilemez”*

¹³ Michel Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, (çev: Hülya Tanrıöver), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2007, s.72. *“İktidar her an, her noktada, daha doğrusu bir noktayla bir başka nokta arasındaki her bağıntıda üremektedir. İktidar her şeyi kapsadığından değil, her yerden geldiğinden dolayı her yerdedir”*

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİDAR

I. İKTİDAR KAVRAMI

A- GENEL OLARAK

Michel Foucault'nun oluşturduğu iktidar kavramının özgünlüğünün ifade edilebilmesi için, öncelikle iktidar kavramının genel olarak tanımının ne olduğundan, farklı iktidar kavramlarından ve anlayışlarından bahsedilmesi gerekmektedir.

İktidar sözcüğü Arapça kökenli bir sözcük olup, Türk Dil Kurumunun Türkçe sözlüğünde kelime anlamı; bir işi yapabilme gücü, erk, kudret, bir işi başarabilme yetki ve yeteneği¹⁴olarak verilmiştir. Fransızca 'pouvoir' ve Latince 'potestas' ehil olmak, yetenek sahibi olmak anlamlarına gelmektedir.

İktidarın yaygın tanımlarından biri, başkalarının davranışlarını etkileyebilme ve kontrol edebilme yeteneğidir.¹⁵ İktidar; bazı kişi ve kümelerin, başka kişi ve kümeler üzerindeki etkisi olarak tanımlandığında, bu iki kişi arasındaki ilişkiye kadar indirgenebilecek bir tanımlama olup bir kişinin diğeri üzerindeki yaptırım gücünü, müdahale yeteneğini ifade etmektedir.¹⁶

¹⁴ <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 22.03.2020.

¹⁵ Oktay Uygun, *Devlet Teorisi*, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2019, s. 2.

¹⁶ Cemal Bali Akal, *Sivil Toplumun Tanrısı*, Afa Yayınları, İstanbul 1990, s. 39.

İktidar; güç, yetenek, yetki gibi kelimeler ile eşleştirilmiş olsa da, bunların çıplak anlamları ile eş anlamlı olarak kullanılmamaktadır. Aslında genel olarak bir şeyi yapabilme, bir şeyi etkileyebilme, kontrol edebilme, yönlendirebilme gücü, yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Yani iktidar kavramı içinde bir beceri, bir kapasite taşımaktadır.

Öte yandan iktidar tanımlamalarından çıkarılacak bir diğer sonuç; iktidarın bir eşitsizlik ilişkisi olduğu ve bu eşitsizlikle beraber zorun, zorlamanın, baskının ve müdahalenin paralel geliştiğidir.

İktidar yaşamın her noktasına sirayet etmiş bir kavramdır. İktidar; psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve siyasal olarak ele alınan temel bir kavram olması nedeniyle tüm bu unsurların onun tanımları içerisinde değerlendirildiği görülmektedir.¹⁷

Kullanımda iktidar kavramı ile karıştırılan kavramların başında otorite kavramı gelmektedir. Otorite; güç kullanmak ve ikna etmek zorunda kalmadan, insanların davranışlarını yönlendirebilme kapasitesi olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan hareketle otorite, güç kavramından ayrılmakta, güç ve zor kullanmaya dayanmaktan ziyade kabule dayandığı anlaşılmaktadır. Otorite ile şiddet kullanımı arasındaki fark; otoritenin insanları itaat ettirirken, gücün insanları yapmak zorunda bırakmasıdır.¹⁸

Otoritenin; toplumun değerler sistemi ile hukuk kuralları tarafından tanınan ve toplumun değerler sisteminin zorunlu kılmadığı olmak üzere iki şekilden bahsedilebilir. Anne babanın çocuklar üzerindeki otoritesi ilk duruma, çocuklar üzerinde uzak

¹⁷ Halis Çetin, “Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti Meşruiyetin İktidarı”

A.Ü. SBF Dergisi 58-3, 2003, s.65.

¹⁸ Hüseyin Bal, “Siyaset Teorisinde Otorite Kavramı”

Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish Volume 9/2 Winter s. 250.

akrabaların, gençler üzerinde yaşlıların otoritesi ikinci duruma örnek teşkil etmektedir.¹⁹ Her iki durumda da eşitlikçi olmayan bir hal mevcuttur. Ancak yalnızca birinci durumda otorite iktidar olarak adlandırılabilir.²⁰

İktidar ancak ona sahip olan kişinin emirler vermek, buyurmak ve kendisine boyun eğilmesini talep etmek hakkına sahip olması halinde vardır.²¹

İktidar kavramının genel olarak tanımı ve bu tanımlama içerisinde güç ve otorite kavramları ile olan ayrışması belirtildikten sonra aşağıda kısaca farklı iktidar tanımlamalarından bahsedilerek iktidar kavramının çerçevesi daha kuvvetli bir şekilde çizilmeye çalışılacaktır.

B- FARKLI İKTİDAR ANLAYIŞLARI

İktidar kavramının kapsamının genişliği iktidarın tanımının yapılmasını zorlaştırdığı gibi, iktidarı inceleyen bilim dalının tespitini de zorlaştırmaktadır. İktidar; siyasal, sosyal, ekonomik olmak üzere çeşitli boyutlar içerdiğinden, disiplinler arası bir alana yayılmıştır. İktidar kavramı, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra politika biliminin ve sosyolojinin; çağdaş dönemde de, sosyal teorinin merkezi konularından birini oluşturmuştur.

İktidar kimi zaman baskı uygulayan kişi ya da grubu nitelendirmek için “özne” yerine; kimi zaman iktidara gelmek deyiminde kullanıldığı gibi öznenin bulunduğu

¹⁹ Uygun, 2019, s. 2.

²⁰ a.g.e., s.2.

²¹ Maurice Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, Varlık Yayınları, İstanbul 1982, s.194, (aktaran Oktay Uygun, 2019,s.3.)

“konum”u belirtmek için; kimi zaman ise yürütme iktidarı, yasama iktidarı gibi işlevini belirtmek amacı ile oldukça farklı şekillerde ve anlamlarda kullanılmaktadır.²² Bunca farklı anlamda kullanılan iktidar kavramı düşünürler tarafından da birbirinden farklı şekilde tanımlanmıştır.

İktidar kuramlarına ilişkin yapılan okumalarda; davranışçı, Marksist, Weberci iktidar kuramları; geleneksel, çağdaş iktidar kuramları; klasik, modern iktidar kuramları gibi birden fazla ayrıma ve kurama rastlanmaktadır. Ancak çalışmanın amacı Michel Foucault’nun iktidar anlatısında hukukun yerini bulmaya çalışmaktır. Bu bağlamda esas inceleme Michel Foucault’nun iktidar anlatısına ilişkin yapılacaktır. Bu başlıkta amaç yalnızca iktidar kavramının genel hatlarının çizilmesine yardımcı olmaktır. O sebeple sadece iktidarın kümesel ya da bireysel olarak tarif edilmesi ile yetenek ya da güç kavramlarına daha yakın görüşlerin bir kaçına yer verilecektir.

İktidar kavramı kimi düşünürler tarafından bireysel bir yetki, güç ya da yetenek olarak değil de; ancak bir küme tarafından kullanılabilecek nitelikte bir kavram olarak tanımlanmaktadır. İktidar tanımlama çabası içinde olan tüm çalışmalarda, ilk göze çarpan, ortak başvurulun düşünür, Amerikalı siyaset bilimci Robert Dahl’dır. Dahl’ın iktidar tanımı en bilindik iktidar tanımıdır ve şöyledir:

“A, B’nin, aksi takdirde yapmayacağı bir şeyi B’ye yaptırdığı ölçüde, B üstünde iktidar sahibidir.”²³

Bu tanımda iktidar tanımı, birey temelli ve daha çok kişisel ilişkilere indirgenmiş bir tanımdır. Bireyin sosyallikler içindeki durumuna ilişkin bir saptaması bulunmamaktadır.

²² Cemal Bali Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, Dost Kitabevi, Ankara 1998, s.343.

²³ (aktaran) Engin Topuzkanamış, “Hukuk ve İktidar Üzerine Bir Taslak” D. E. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 2, 2018, s.419.

Julien Freund; iktidarı gücü kullanan odak; Georges Burdeau ise; iktidarı kollektif bilinçten doğan kümenin sürekliliğini güvence altına almaya yönelmiş, üyelerine uygun davranışı zorla kabul ettiren bir güç olarak tanımlamaktadır.²⁴ Bu iki tanımın ortak özelliği, iktidarın bireysel ilişkiler odaklı tanımından uzak olmalarıdır. Her iki düşünür de iktidarın bir kümeye ait olduğunu ileri sürmektedir. Bunun yanı sıra iktidar, her iki anlayışta da bir güç olarak nitelenmiştir.

İktidar kavramının tanımı ile ilgili okumalarda tanımına en çok rastlanan düşünürler arasında Weber de vardır. Ona göre; “İktidar; sosyal ilişkiler çerçevesi içinde bir iradenin, ona karşı gelinmesi halinde dahi yürütülebilmesi imkânı ya da iktidar; belli bir buyruğa boyun eğmeye hazır belli kişilerin bulunması olasılığıdır.”²⁵ Weber’in tanımı da yine iktidarı güç ile ilişkilendirmektedir. İktidar direnişe rağmen uygulanabilir bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre iktidar, uygulayanın, uygulanan üzerindeki bir gücü ya da etkisi olarak nitelendirildiğinden, iktidarın tek yönlü olduğuna ilişkin bir anlayış eseridir.

Oysa kimi düşünürlere göre iktidarı tek yönlü anlayış ile tanımlamak eksik olacaktır. Michael Mann bu görüşe yakın düşünürler arasında sayılabilir. Michael Mann iktidarı kollektif bir kapasite olarak nitelendirir. Öyle ki, iktidar her zaman çatışma barındıran tek taraflı bir olgu değildir. Kimi zaman işbirliği de barındırır. Hatta çoğu kez iktidar karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerir. Zira iktidar uygulayanın, uygulananın bir şeyi yapıp yapmamasına ihtiyacı var demektir.²⁶

²⁴Akal, 1998, s.343- 344.

²⁵ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, (çev: Taha Parla), İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s.268.

²⁶ (aktaran) Topuzkanamış, 2018, s.420.

Bu denli geniş kullanım alanı olan, bu denli farklı disiplinlerin inceleme alanında bulunan iktidar kavramının çerçevesinin çizilmesinin oldukça zor olduğu açıktır. Ancak yine de iktidardan; başkalarının davranışlarını etkileyebilme kontrol edebilme ya da yönlendirebilme kapasitesi gücü ve yeteneği olarak bahsedebilir. Zira kimi zaman içinde güç barındırıp İngilizce “force” olarak kullandığımız, kuvvet ile yönlendirme söz konusu iken; kimi zaman da, iktidar uygulananın gönüllü hareket değişikliği söz konusu olduğunda yetenek ya da kapasite halinden bahsedilebilmektedir.

İktidar kimi tanımlarda tek taraflı olarak betimlenirken, daha çok modernizm eleştirisi taşıyan yapısalcılık sonrası bakış açılarında karşılıklı kolektif bir yapı olarak betimlenmektedir. Öyle ki; iktidar uygulananın da kabulü ve rızası söz konusu olmadan iktidardan bahsedilemeyeceği de kimi görüşler arasındadır. Bu görüş daha çok ilişkisel iktidar tanımlarına hâkim bir görüştür.²⁷ İktidar burada kaçınılmaz bir sosyalliğe bağlı olarak ele alınmaktadır. İktidardan, ancak, alış veriş ilişkisinde dezavantajlı olarak adlandırılan tarafın rızası varsa, söz edilebilecektir. Bu rıza yoksa ortada iktidar, daha doğrusu bir iktidar ilişkisinden söz edilemeyecek kaba gücün varlığı söz konusu olacaktır.²⁸

Yukarıdaki açıklamalar ile iktidarın genel olarak çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Ancak iktidar zamana, gruplara, işleyişine göre farklı biçimlerde tezahür etmektedir. Bu anlamda farklı iktidar biçimlerinden bahsetmek gerekmektedir. İktidar bireysel ya da sosyal olabileceği gibi ekonomik ya da siyasal biçimlerde de görülebilir. İktidarın farklı biçimlerine bir sonraki başlıkta kısaca değinilmeye çalışılacaktır.

²⁷ Akal, 1998, s.347.

²⁸ a.g.e., s.347.

II. İKTİDAR BİÇİMLERİ

İnsanlar var olduğundan itibaren topluluklar halinde yaşamışlardır. Topluluk halinde yaşam, zorunlu topluluk kuralları ve bu topluluk kurallarına uyan, uymayan topluluk üyelerinin varlığını ve topluluk kurallarının uygulanması gerekliliğini beraberinde getirmiştir.

İktidar olgusunun, insan toplulukları olduğundan bu yana var olduğu açıktır. Ancak iktidar, hükmetme, itaat etme gibi davranış modelleri, insanın doğasından mı kaynaklıdır yoksa kültür ile beraber mi oluşagelmıştır? Bu soruya J.W.Lapierre “Siyasal İktidarın Temeli Üzerine Bir Deneme” adlı eserinde cevap bulmaya çalışmıştır.²⁹

Yazar doğa durumunu tam olarak anlayabilmek adına hayvan toplulukları arasında da, 3 kıtaya yayılan çeşitlilikte ilkel kabileler arasında da araştırmalar yapmış ve nihayetinde çok şaşırtıcı olarak hayvan topluluklarında bir yöneten - yönetilen ilişkisi olmadığı ve ilkel kabilelerde de liderin her zaman otorite sahibi olmadığı sonucuna ulaşmıştır.³⁰

Bu tespit iktidar ile otorite, iktidar ile güç gibi benzer kavramlar arasındaki ilişkileri sorgulama ihtiyacı doğurmaktadır.

İktidardan bahsetmek için otoriteden ya da zor veya güç kullanan bir otoriteden bahsedilmesi gerekmekte midir? Bu sorunun cevabı da iktidarın biçimlerini irdelemek, iktidarı sınıflandırmak sonucu doğurmaktadır.

²⁹Pierre Clartes, *Devlete Karşı Toplum*, Ayrıntı Yayınevi, (çev: Mehmet Sert-Nedim Demirtaş), İstanbul 1991, s.10.

³⁰ (aktaran) Clartes, 1991.

Bertrand Russell, “İktidar” adlı kitabında fizikte enerji nasıl temel kavram ise, sosyolojide de iktidarın temel kavram olduğunu kanıtlamaya çalışacağını belirtmiştir.³¹ Düşünür; iktidar biçimlerinin sınıflandırılmasından bahsederken öncelikle, madde üzerinde ve insan üzerinde iktidardan söz etmiştir. İnsan üzerindeki iktidarın, bireylerin etki altına alınış tarzına ya da bireylerin etki altına alınması için kurulmuş örgütlerin tipine göre sınıflandırılacağını söylemiştir. Buna göre; insan üzerinde kurulan iktidar 3 şekilde tarif edilebilir.

İlk olarak; insanın bedeni üzerinde doğrudan doğruya bir güç uygulayarak iktidar kurulmasıdır. Düşünür buna örnek olarak polis güçlerinin beden üzerinde uyguladıkları güç davranışını göstermektedir. İkinci olarak; kandırma ve belli bir yöne yöneltme aracı olarak ödül ya da ceza vererek insan üzerinde iktidar kurulabilir. Bu gruba örnek olarak; ekonomik örgütlerin heveslendirici ve caydırıcı olarak ödüllerle cezalara başvurmaları gösterilebilir. Üçüncü olarak; insanın düşüncelerini etkilemek sureti ile üzerinde iktidar kurulabilir.³² Kiliseler ve siyasi partilerin insanların düşüncelerini etkilemeye yönelik davranışlarını da üçüncü grupta belirtilen türe örnek olabileceğini belirtmiştir.³³ Eğitim ise hem ödül ceza yöntemleri hem de düşünceleri etkileme yolu ile insanlar üzerinde iktidar kurar.

Ancak bu tarz bir sınıflandırma genel kapsayıcı bir sınıflandırma olmayacaktır. Örneğin devlet iktidar gücünü polis eli ile beden üzerinde etki sağlayarak da, eğitim yolu ile düşünceleri etkileyerek kullanabilir. Yahut bir aile babası çocukları üzerinde ödül ceza sistemi ile etki edebileceği gibi beden üzerine doğrudan güç uygulayarak da etki edebilir.

³¹Bertrand Russell, *İktidar*, İlya Yayınevi, (çev: Göksel Zeybek), İzmir 2010, s.5.

³² a.g.e., s.30.

³³ a.g.e., s.31

İktidar biçimleri en genel anlamda sosyallik barındırıp barındırmaması yönü ile sınıflandırılabilir. Yukarıda ilişkisel iktidar tanımına ilişkin görüşlerden bahsedilmiştir. İktidarın tek taraflı bir etkileme, yönlendirme değil de karşılıklı etkileşim eseri olduğu görüşü iktidara sosyallik olgusunu da eklemiş olmaktadır. İnsanlar arası iktidar ilişkileri sosyallik olgusu taşıyan iktidar ilişkileridir.

Bir diğer iktidar biçimleri sınıflandırması; iktidarın toplumsal olup olmadığı ile ilgili yapılan sınıflandırmadır. Buna göre iktidar; insanlar arası, insanlar ile toplumlar arası, toplumlar ile toplumlar arası olmasına bağlı değişkenlik gösteren biçimlerle de çeşitlenebilmektedir.

Toplumsal olmayan iktidardan bahsederken insanlar arası iktidardan bahsedilmektedir. Bir aile babasının çocukları üzerindeki, onların davranışlarını etkileme yönlendirme gücü ve becerisi buna örnektir. Yine bir şirket yetkilisinin de departmanında çalışanları etkileme ve yönlendirebilme gücü toplumsal olmayan iktidara örnektir. Bu iktidar tipi toplumu direkt etkileyen bir yapıda değildir. Bu itibar ile toplumsal bir iktidar biçiminden bahsedilemez.

Toplumsal iktidar; insanlar ile toplumlar arası, toplumlar ile toplumlar arası iktidar tiplerini kapsar. Toplumsal iktidar etkisini toplum düzeyinde gösterir. Bu iktidar tipinde; sosyal iktidar, ekonomik iktidar, siyasal iktidar, askeri ve dinsel iktidardan bahsetmek mümkündür.³⁴

Toplumsal iktidar ile toplumsal olmayan iktidar ayrımı yapılırken; politika biliminde yer alan toplumsal alan – özel alan tartışmaları bağlamında bir ayrım

³⁴ Nihat Bulut, “Siyasal İktidar Tipleri Ve Bir Siyasal Tipi Olarak Modern Devlet” <http://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=si%CC%87yasal%CC%87kti%CC%87dar-ti%CC%87pleri%CC%87ve-bi%CC%87r-si%CC%87yasal-ti%CC%87pi%CC%87olarak-modern-devlet.pdf>. Erişim tarihi 19.08.2020.

yapılmamıştır. Zira böyle bir tartışma çalışma konusu ile ilgili olmamakla beraber çalışma ile hedeflenen anlatıdan sapılmasına sebebiyet verecektir. Burada sadece etki alanı bakımından bir sınıflandırma işlemi gerçekleştirilmiştir.

Toplumsal iktidar olarak sayılan iktidarların arasında en çok çalışma konusu olan, siyaset felsefesi ve kamu hukuku açısından üzerinde en çok düşünülen ve konuşulan ise siyasal iktidardır.

Çalışma açısından da aslında etrafında konumlanılan iktidar biçimlerinden, ağırlıklı olarak siyasal iktidar çevresinde bir ilerleme gerçekleşecektir. Bu sebeple aşağıda genel olarak siyasal iktidarın gelişimi ele alınarak, iktidarın tarih boyunca izlediği yol kısaca belirtilecektir.

III. SİYASAL İKTİDAR

İnsanlar var olduğundan bu yana bir arada yaşamışlardır. Bir arada yaşam beraberinde ilişkiyi; ilişki de beraberinde ilişki sorunlarını getirmiştir. İnsanın en başından bu yana sahip olduğu, Nietzsche'nin bahsettiği itaat etme güdüsü ve Bertrand Russell'in sözünü ettiği iktidar güdüsü, iktidarı da ilk andan beri var etmiştir.

Bu güne kadar yapılan tüm araştırmalar ilk insan toplulukları var olduğundan bu yana -belki bugün anladığımız anlamda olmasa da- iktidar ilişkilerinin de var olduğunu göstermektedir.

En kısa anlatımı ile yöneten ve yönetilen varlığı tüm insan topluluklarında vardır. Ancak bu ilişkilerin bazılarını “iktidar” denilmemesinin sebebi iktidarın varlık kriterine dayanmaktadır.

Klasik iktidar anlayışında toplum iktidar olmadan düşünülemez.³⁵ Çağdaş etnoloji ve Max Weber, Nietchze gibi düşünürlerce de iktidar şiddetten ayrı düşünülemez.³⁶ O halde bu bakış açısı ile J.W.Lapierre “Siyasal İktidarın Temeli Üzerine Bir Deneme” adlı eserinde tespit ettiği otoritesiz şeflerin bulunduğu ilkel topluluklarda iktidarın varlığından söz edilemez. Fakat şef anılan kabilelerde uzlaşmayı, düzeni sağlayan sözü dinlenen tek kişidir. Şef uzlaşma ve düzen sağlamaya ilişkin görevlerini yerine getirirken; örneğin kabiledeki küsleri barıştırmak, güce başvuramaz. Zaten şefin yaptırım uygulama gücü yoktur. Yaptırım gücü olmamasına karşın saygınlığı ve adilliği vardır.³⁷ Yöneten - yönetilen ilişkisi şef ile kabilesi arasında mevcut olup; iktidar şayet birinin diğerinin davranışlarını etkileyebilme, yönlendirebilme becerisi, yetkisi, kudreti ise, şef pek tabi ilkel kabilede iktidar sahibidir.

İktidarı şiddete başvurma gücü tekeli olmadan tanımlamayan düşünürler olduğu gibi, şiddet gücü olmaksızın da iktidarın var olduğuna ilişkin çalışmalar mevcuttur.³⁸

Nerede bir topluluk varsa orada kurallar ve o kurallara uyma zorunluluğu ve yaptırımı vardır.³⁹ Aile babasının çocukları üzerinde iktidarı, çete liderinin diğerleri üzerindeki iktidarı, bir sendika topluluğu içindeki ilişkiler, hepsi iktidar ilişkisi içerisindedir. Fakat bu sayılanların hepsi siyasal iktidarın konusu değildir.⁴⁰

³⁵ Clartes, 1991, s.21.

³⁶ a.g.e., s.12.

³⁷ a.g.e., s.28.

³⁸ Akal, 1998, s.344., Engin Topuzkanamış, **Hukuk ve Disiplin**, Zoe Kitap, İstanbul 2019, s.420 vd.

³⁹ Nihat Bulut, s.4,5.

⁴⁰ Münici Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2007, s.50.

Her bir topluluğun içinde bulunduğu iktidar ilişkisi siyasal iktidar ilişkisi midir? Bu noktada siyaset bilimciler arasında bir ayrım vardır. Kimi siyaset bilimciler nerede insan davranışlarını etkileyen bir iktidar ilişkisi var ise orada politika biliminin alanına giren bir siyasal olgu, siyasal iktidar vardır derken; kimi siyaset bilimciler ise aile, çete, sendika gibi bir insanın bazı insanların davranışlarını etkileyen iktidarlarının politika biliminin konusu olamayacağını ve siyasal iktidar olarak anılamayacağını söyler.⁴¹

Yukarıda da belirtildiğı üzere çalışmanın konusu itibari ile özel alanın politik olup olmadığı, siyasal alanın tanımı, çerçevesi tartışmaları burada yapılmayacak ve ancak siyasal iktidarın sosyal iktidardan ayrı, belki onun bir parçası, fakat tamamı olmadığı görüşü çerçevesinde siyasal iktidarın tanımı, ayırıcı unsurları üzerinden yapılacaktır.

A- SİYASAL İKTİDARIN TANIMI VE NİTELİKLERİ

Siyasal İktidar kavramından bahsederken ülkenin ve toplumun bütünü üzerinde geçerli olan iktidardan bahsedilmektedir.⁴² Siyasal iktidarı diğer iktidar türlerinden ayırt etmeye yarayacak nitelikleri şu şekilde sıralanabilir.⁴³

⁴¹ a.g.e., s.50-51.

⁴² a.g.e., s.51.

⁴³ a.g.e., s.52 vd.

1- Geniş alanı kapsar.

Siyasal iktidar diğer iktidar tiplerine göre daha geniş bir alanı kapsar. Diğer iktidar tipleri belirli gruplar üzerinde etkili iken siyasi iktidar toplum tamamı üzerinde etkilidir.

2- Ülke içinde en üst iktidardır.

Siyasal iktidar ile diğer iktidarlar arasında eşitlik yoktur. Toplum geneline yayılmış tüm iktidarlar ile siyasi iktidarın hiyerarşik bir ilişkisi vardır. Siyasi iktidar diğer tüm iktidarların üstündedir.

3- Zor kullanma tekeline sahiptir.

Siyasal iktidar, iktidarına uyulmaması karşısında yaptırım uygulayabilir ve bu yaptırım en nihayetinde güce dayanabilir. Sadece siyasi iktidar emirlerini, kararlarını yürütmek için gerektiğinde kuvvete başvurabilir. Diğer toplumsal iktidarlar kendi çevrelerinde iradelerine ve kararlarına uyulmasını sağlamak için değişik yöntemlerden faydalanabilirler (ikna, manevi baskı, disiplin cezası gibi), fakat hiçbir zaman meşru olarak kuvvet kullanma yoluna başvuramazlar.

4- Mutlaka rıza ve itaat barındırır.

Bu özellik siyasal iktidara ilişkin yaklaşımların en çok ayrıldığı noktadır. İlk yaklaşım, iktidar kavramını sadece iktidar sahibinin gücü çevresinde ele alır. İktidar uygulananın rızası ve ya herhangi bir katkısı özelliği düşünülmemektedir.

İkinci yaklaşım ise iktidarın uygulananın itaat ve ya rızası ile var olduğunun düşünüldüğü yaklaşımdır. Bu yaklaşımda iki taraflı bir ilişkinin varlığı söz konusudur ve bu noktada zaten adı iktidar ilişkileri olarak anılmaya başlanır.⁴⁴ Birçok düşünür sosyalliğin ortaya çıktığı her anda, her yerde kurallar ve kurallara uygun davranma zorunluluğu çıktığını söylemekte ve siyasal iktidar ilişkisini kurallar + boyun eğme zorunluluğu + rıza = siyasal iktidar ilişkisi olarak formüle etmektedir.⁴⁵

Özünde aslında zor kullanma tekeli elinde bulundurma ve rıza, itaat olgularına dayanan iktidar; modern devlet yapılanmasının, yani modern zamanın ulus devlet yapılanmasının temeli olup, batılı anlamda siyasal iktidar öğretisinin ayrıcalık unsurlarındandır.

Bu özellikleri bulunmayan topluluklarda siyasal iktidarın yok olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Zira siyasal iktidar toplumsal yaşamın zorunlu varoluşsal bir getirisidir.⁴⁶ Otoritesi, zorlama gücü olmayan kabile şefinin toplumunda da siyasal iktidar pek tabii vardır.

⁴⁴ Nihat Bulut, s.4,5.

⁴⁵ a.g.e., s.5.

⁴⁶ Clartes, 1991, s.17-22.

B- SİYASAL İKTİDARIN GÖRÜNÜŞ BİÇİMLERİ

Siyasal iktidarın ilk insan topluluklarının var olduğundan itibaren var olduğunu kabul ettikten sonra, siyasal iktidarın özellikle modernizm ve sonrası döneme kadar geçirdiği evrelere bakmak gerekecektir.

Siyasal iktidar zaman içerisinde ilkel kabilelerdeki kabile şefinden, derebeylerine; derebeylerinden, tanrı hükümdarlara, din adamlarına ve Rönesans - Reform hareketine kadar birçok silüete kendini göstermiştir.

Batı dünyasında Rönesans ve Reform hareketleri ile beraber aydınlanma ve onun getirisi akılcılık ile beraber devlet kavramı oluşturulmuştur.

Burada bir parantez açmak gerekecektir. Zira devlet ile iktidarın kimi zaman aynı kavram olarak kullanıldığına rastlanılmaktadır. Devlet siyasal iktidarın bir tipidir. Devlet 16. yüzyıl itibari ile oluşmuş bir siyasal kavramdır. Oysa iktidar en başından beri vardır. Devlet fikri iktidarın kişisellikten sıyrılıp kurumsallaşmaya geçişini belirler.

Ancak devlet kavramı oluştuğundan itibaren siyasal iktidar ile ilgili teoriler çoğu zaman aslında devletin oluşumunu, temelini esas alan görüşleri aktarmaktadır. Bu itibarla aşağıda incelenecek siyasal iktidarın zaman içindeki değişimi daha çok devlet kuramları ile ilerleyecektir.

1- Ortaçağdan Aydınlanmaya

Ortaçağ'da siyasal iktidarın kaynağı Tanrı'ya dayandırılmıştır. Tanrı'dan alınan siyasal iktidar yetkisi, kimi yerde Papa, kimi yerde kral, kimi yerde de feodal bey tarafından kullanılmaktadır. Feodalitenin geçim kaynağı tarımdır. Ancak zamanla kapitalizme evrilen ekonomik hayat, burjuvazi sınıfının doğuşunu getirmiş; geçim

kaynağı yerini ticarete bırakmaya başlamıştır. Ticaret yapan burjuvazi için feodal beyliklerin iktidarı, hem kısıtlayıcı hem de yetersizdir. Her feodal beyin iktidarında ayrı kurallar, sınırlamalar ve vergilendirme esasları mevcuttur. Bu durum burjuvazinin, çok sayıda feodal beyliği ve kent devletini kapsayan, daha büyük kapsamlı bir iktidar yapısına ihtiyaç duymasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda burjuvazi, krallara ekonomik destek sağlayarak; krallıkların feodal beylikleri ve kent devletlerini egemenlik altına almasını sağlamıştır. Ulus devlet olarak ya da modern devlet olarak adlandırılan devletler bu şekilde oluşmaya başlamıştır.⁴⁷

Kralların diğer tüm iktidar odakları üstünde kurduğu ulus devlet iktidarı egemenlik kavramı ile açıklanmıştır. Rönesans ve Reform hareketlerinin de etkisi ile mutlak, bölünmez, devredilmez bir egemenlik anlayışı oluşmuştur. 16. yüzyıl ile başlayan bu süreçte Machiavelli adeta geçiş dönemi düşünürü olmuştur.

İlk Çağ ve Orta Çağ siyasi düşüncesinde iktidar Tanrı'dan geldiği için meşrudur. İktidarın amacı da Tanrı'dan aldığı bu güç ile insanları ahlaki ve erdemli bir yaşama götürmektir. Machiavelli, iktidarın dini ya da ahlaki tüm iktidarların üstünde olması gerektiğini, iktidarı kullanacak hükümdarın dini ya da ahlaki hiçbir yasa ile sınırlanamayacağını savunmuştur. Bu düşüncesi ile iktidarın Tanrı'dan geldiği ve en üst iktidar olarak Tanrı'dan gelen bu iktidarın kabul edilmesi gerektiği görüşünü benimsemeyen ilk düşünürdür. Machiavelli'nin bu tutumu, Rönesans bilimcileriyle aynı çizgide okunabilir ve bu anlamda Machiavelli, modern siyaset biliminin kurucusu kabul edilebilir. Prens'te, devlet kavramı özerk ve kendine yeterli bir niteliktedir. Ne dinden ne de ahlaktan onay alması gerekmez. Yine modernleşme sürecinin en önemli kavramlarından biri olan laiklik de Machiavelli'nin Prens'inde bu şekilde yerini bulur.⁴⁸

⁴⁷ Uygun, 2019, s.179.vd.

⁴⁸ a.g.e., s.184.

Floransalı ünlü düşünüre göre insanın fethetme hevesi son derece doğaldır. Bu güdü ile hareket edip sonucunda isteklerine erişenler ayıplanmayacaklardır. Bundan kasıt aslında insanın elde etme arzusu dolayısıyla gerçekleştirdiği eylemlerin, iyi olarak nitelenmese bile asla kınanmayacak olmasıdır. Ancak Machiavelli'ye göre insan erişebileceği şeyleri elde etme güdüsü içerisinde olacaktır. Erişemeyeceğini düşündüklerini hayal etmeyecektir.⁴⁹ Machiavelli'nin Prens'i soyut dinsel ya da ahlaki ideallere değil, tarihsel örneklerin değerlendirilmesine ve somut gözlemlere dayanır.

Machiavelli bölünmez, mutlak, tek bir yerde toplanmış bir iktidar anlayışı oluşturmuş olmakla beraber onun iktidarı, hükümdardan hükümdara değişen ve her hükümdar ile yeniden kurulan bir iktidardır. Machiavelli'de iktidar sürekli değildir. Her değişen hükümdar ile tüm yasalar, tüm devlet düzeni değişebilmektedir. Zira iktidar kaynağını Tanrı gibi asla değişmeyen bir yüce güçten almamaktadır. Tanrı'dan gelmeyen iktidarın meşruiyetini nereden aldığı sorusu da cevapsızdır. Özetle Machiavelli'nin iktidarı hem meşruiyeti belirsiz, hem de sürekliliği olmayan bir iktidardır.

Fransız hukukçu ve düşünür Jean Bodin de bir devlet kuramı geliştirmiştir. Ona göre egemenlik; “mutlak”, “bölünmez” ve “sürekli” olmalıdır.

Egemenlik mutlaktır, başka bir güç tarafından sınırlanmamıştır. Muktedir karar alma süreçlerinde herhangi bir otoritenin onayına muhtaç değildir.

Egemenlik sürekli dir. İktidarı kullanan kişi bu hakkını ömür boyu kullandıktan sonra, tacıyla birlikte kendinden sonra gelene devretmektedir. Egemenliğin sürekliliği ilkesi, devletin zamanla sınırlı olmadığını, süreklilik içerdiğini göstermek açısından

⁴⁹ Niccolo Machiavelli, **Prens**, Can Yayınları, (çev: Kemal Atakay), İstanbul 2007, s.33.

önemlidir. Bu ilke devlet teorileri arasında Bodin ile yerini bulmuştur. Kralların fiziksel bedenleri gelip geçer, ama hükümdar tarafından temsil edilen devlet sürekli'dir. ⁵⁰

Ona göre devlet birçok ailenin egemen erk tarafından düzgün bir şekilde yönetilmesidir. Devlet, aileye benzediğinden dolayı devletin başındaki Kral'ın devlet içindeki yeri ve rolü babaninkine benzer bir özellik gösterir. Kralın egemenlik hakkı ve yetkisi, babanın hükmetme hakkı gibi mutlak'tır.

Bodin, devletin kökenini Tanrı'ya dayandırmaz; devlet dünyevi bir kurumdur. Devlet meşru bir iktidardır. Devlet meşruiyetini ilkelerde bulur. Devleti meşru kılan, adalete yönelen bir iktidar olmasıdır. ⁵¹ Ayrıca Bodin'de devlet yönetiminin uyrukları özgür yurttaşlardır. Bu, devleti tiranlıktan ve zorbalıktan ayıran kıstastır. Tiranlık gücü yalnızca köleler, kullar üzerinde bulunur, oysa devlette hâkim güç bağımsız vatandaşlar üzerinde etkisini gösterir. Yine burada da aile benzetmesine gönderme yapılmaktadır. ⁵²

Bodin'in, devlet teorilerine kattığı yenilikler üç şekilde sıralanabilir. İlki, merkeziyetçi bir siyasal yapı oluşmuştur. Egemenlik tekeldedir. İkincisi; egemenlik, tek, sürekli ve bölünmez bir iktidar olarak tanımlandığından, cumhuriyet ve karma yönetim tümüyle reddedilmiştir. Üçüncüsü de; iktidarın kaynağı Tanrı'ya dayandırılmadığından Papalığın siyasi rakip olması olgusu ortadan kalkmıştır. ⁵³

Devletin kaynağını Tanrı'dan almayışı fikri o dönem için oldukça iddialı bir fikir olmuştur. Zira kaynağını Tanrı'dan almayan devletin dayandığı güç ne olacaktır? ⁵⁴ Bu

⁵⁰ Abdurrahman Saygılı, "Jean Bodin'in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış", AÜHFD, 63 (1), 2014, s.190.

⁵¹ Uygun, 2019, s. 194.

⁵² Saygılı, 2014, s.188.

⁵³ Uygun, 2019, s.197.

⁵⁴ a.g.e., s.197.

gibi sorular bir sonraki başlıkta gruplandırılan sözleşmecî anlayış fikrinin başlangıcı denebilecek Hobbes tarafından ilk olarak düşünülmüş ve devletin meşruiyetine ilişkin boşluklar giderilmeye çalışılmıştır.

2- Sözleşmecî Anlayış

17. yüzyıla doğru giderken akılcılık iyiden iyiye yükselmiş deneye dayalı düşünce, deneye dayalı bilim oluşturma anlayışı yaygınlaşmıştır. Siyaset felsefesi bu durum karşısında bocalamışsa da çok geçmeden kendine matematiksel temeller bulmuştur. Bunlar ilkelerdir ve ilkelerden en önemlilerinden biri de doğal haklar ilkesidir.

Aydınlanmanın getirisi akılcılık ile beraber insanın salt insan olması nedeni ile doğuştan gelen haklara sahip olduğu fikri yükselmiştir. Bu yeni oluşturulan özgür bireyler toplumu oluşturmakta ve özgür iradesi ile toplumsal bir sözleşme imzalamaktadır.

Siyaset felsefesinde ilkel zamanlardan itibaren yöneten-yönetilen ile başlayıp süregelen ikili sistem toplum – siyasal iktidar olarak devam etmiştir. Hobbes, Locke ve Rousseau bu kurgunun en önemli temsilcilerindendir.

Hobbes ünlü eseri Leviathan'da mutlak iktidar prensibini savunmaktadır. Düşünür mutlak iktidarı, rasyonel ve faydacı bir şekilde; bireylerin çıkarları ve barışın korunması adına savunmaktadır. Zira Hobbes'da doğal durum kargaşa ve savaş halidir. İnsan eşitleri ile sürekli mücadele içindedir. Bu mücadele içinde yegâne iki duygusundan biri ölüm korkusudur. Rasyonel insan sürekli ölüm korkusu içinde yaşamak istemeyeceği için sürekli barış durumu oluşturmak istemektedir. Barış ve güveliği sağlamak için insanların sahip olduğu en iyi vasıta; kendi aralarında bir sözleşme yapmak ve karşılıklı olarak

ellerindeki hakları, mutlak egemen olacak devlete yani Leviathan'a devretmektir.⁵⁵ İşte bu nokta Hobbes'un devlet teorilerine getirdiği yeniliktir.

Bodin ile keskinleşen, devlet iktidarının kaynağını nereden aldığı sorusunun cevabı bulunmuştur. Devlet yönetme yetkisini, yönettiklerinin toplum sözleşmesi ile yetkiyi kendine devretmesinden almıştır. Sorun burada sona ermez; zira yapılan sözleşmeye yönetilenlerin uyması gerekecektir. Bu da mutlak egemen devlet ile mümkün olacaktır. Sözleşme ile beraber, herkesin devrettiği hakların tümünü kullanma yetkisine sahip bir siyasal varlık yani devlet doğar.⁵⁶

Hobbes, insanların bütün haklarını devlete devrettiği bir teori sunmuştur. Böyle bir durumda yönetilenlerin devletten herhangi bir hak talebi olamayacaktır. Bir diğer anlatım ile devlet yönetilenler ile ilgili tüm kararları vermekte ve tüm sınırları çizmekte tam yetkilidir. Bodin'in teorisinde var olan kişilerin özel mülkiyet hakkı dahi devletin dokunabileceği bir alandadır. Bunun tek istisnası yaşam hakkıdır. Hobbes'un devlet teorisinde egemen iktidar adeta sınırsızdır. Bu sınırsız egemen iktidarın bir şekilde sınırlandırılması fikri daha çok burjuvazi tarafından dillendirilmektedir. Zira mülkiyet hakkı, kişi güvenliğinin sağlanması, keyfi vergi alınmaması gibi konular burjuvazi için hayati önem taşımaktadır.⁵⁷ Egemenliğin sınırlandırılmasına ilişkin John Locke, Montesquieu gibi düşünürler yine sözleşmecî anlayış çerçevesinde farklı teoriler geliştirmişlerdir.

Toplum sözleşmesi anlayışını benimseyen bir diğer düşünür de Jean - Jacque Rousseau'dur. Rousseau'nun önemi; demokrasi düşüncesini en çok etkileyen isim

⁵⁵ Thomas Hobbes, *Leviathan*, (çev:Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s.130 vd.

⁵⁶ Uygun, 2019,s.202.

⁵⁷ a.g.e., s.211.

olmasından kaynaklanmaktadır. Düşünür, doğrudan demokrasiye dayanan bir devlet düzenini anlattığı, çağına damgasına vuran Toplum Sözleşmesi adlı eserinde toplumun her insanının, diğer tüm insanlar için kendindeki bir kısım haklarından feragat ederek diğerlerine verdiği bir teori geliştirmektedir. Bu şekilde toplumun bütünleşik bir yapı oluşturarak, birlikte yaşama prensipleri geliştireceğini öngörür. İnsanların, haklarından feragat edebilmesi için, bir toplum olmanın bilincinden ve toplumsal düzenin sağladığı faydalardan haberdar edilmesi gerekmektedir. Ancak bu bilinç ve kazanım anlayışı ile insanlar gönüllü bir şekilde haklarından feragat edebilecekleridir. Bu şekilde yapılan toplum sözleşmesi ile iktidar sahibi olan, yani yöneten konumuna gelen kişi, toplum içinden biri olacağından kendine ve toplum yararına icraatlar yapacak ve bu da kamu yararının oluşmasını sağlayacaktır.⁵⁸

Hobbes ve Locke'ta toplum sözleşmesi tek tek bireyler tarafından yapılmakla, sözleşmenin tarafı bireylerdir. Ancak Rousseau'nun teorisinde sözleşme halk tarafından yapılmakla, sözleşmenin tarafı halktır. Halk ilk kez egemenliğin sahibi olarak gösterilmektedir. Egemenliğin sahibi olan halk, yönetimi doğrudan demokrasi ile bizzat kendisi kullanacaktır.⁵⁹ Böyle bir yönetimde kararlar çoğunluğun oyu ile alınacaktır. Bu yönetim tarzı da içinde riskler barındırmaktadır. Zira çoğunluk, toplumun tamamının iradesini yansıtmayacaktır. Çoğunluğun oyuyla alınan karar, doğası gereği oy vermeyen, azınlıkta kalan kesimin istemediği bir karar olacaktır. Fransız siyaset felsefecisi ve tarihçi Alexis de Tocqueville, Amerika'da Demokrasi adlı eserinde bu durumu çoğunluğun despotizmi olarak adlandırmaktadır. Ona göre; kolektif varlık olarak çoğunluk, tek bir birey gibidir. Fikirleri ve sıklıkla da çıkarları bir başka birey olarak düşünülebilecek

⁵⁸Jean – Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, (çev:Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s.23 vd.

⁵⁹ Uygun, 2019, s.232.

azınlığıyla çatışır. Mutlak güce sahip bir insanın, rakiplerine kötülük yaparak bu gücü kullanabileceği kabul ediliyorsa, çoğunluğa da aynı eleştiri yöneltilecektir.⁶⁰

Neticede; Hobbes, Rousseau ve diğer tüm düşünürler, var olan düzenlerden değil kendi düşün dünyalarında, aslında devlet teorisi anlamında olması gereken ideal devlet teorilerinden bahsetmişlerdir. İktidar, bu dönem düşünürlerine göre, zaman zaman sınırlandırıldığı teoriler mevcut olsa da, devlet denen merkezi bir aygıt tarafından kullanılan, genel düzenlemeler ile gücünü yukarıdan topluma yayan bir yetki olarak ifade edilmektedir.

Devlet aygıtının oluşumu akılcılık ile gelişen bir düşün dünyasının eseridir. Zamanla bu tek elden, merkezi iktidar anlayışı dönüşüme uğramıştır. Bir sonraki başlıkta Foucault'nun iktidar teorisine yaklaşan birkaç teoriden bahsedilerek Foucault'nun iktidar anlayışına geçiş yapılacaktır.

3- Modernizm ve Sonrası

Sözleşmeci anlayış yukarıda da belirtildiği üzere akılcılığın hâkim olduğu dönemde varlık göstermiş ve modern devlet kuramları oluşturmuştur. Modernizm, feodal siyasi yapılanmanın yerini ulus devletlerin, toprağa bağlı ekonominin yerini, ticarete bağlı ekonominin ve Tanrı'ya bağlı hakikat arayışının yerini bilimin aldığı bir dönemdir.

⁶⁰ Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, (çev: Özcan Doğan), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2016, s.148.

Modernizm, rasyonel düşünce ile hakikate ulaşılabilceği düşüncesini temel almaktadır.⁶¹ Bir önceki dönemde dinin bulunduğı yeri modern dönemde bilim doldurmaktadır. Bilim yolu ile elde edilen bilgiler ışığında hakikate ulaşılacağı ve evrensel doğrular yaratılacağı düşünülmektedir. Modern dönemin en yaygın iddiası evrenselliktir. Bu bağlamda, faşizm, sosyalizm, liberalizm gibi büyük anlatılar ve evrensel ideolojiler oluşturulmuştur. Ayrıca Modernizmde düalizm hâkimdir. Düşünce sistemleri iyi – kötü, güzel – çirkin, erkek – kadın gibi ikilikler üzerinden ilerlemektedir. Bunun yanı sıra dünya bilimsel nedensellik ile açıklanmaktadır. Bilimsel ve tek olan doğru bulunarak, homojen, sınırları keskin ve belli ulus devletler oluşturulmuştur. Modern birey anlayışında ise; her insanın bir öze sahip olduğu, bu özden hareketle ortak, tek ve evrensel iynin bulunabileceğı inancı hâkimdir.

Foucault'yu konu alan bir çalışmada iktidarın izlediğı yoldan bahsederken, , La Boetie'den bahsetmemek eksik kalacaktır. La Boetie “Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev” adlı kitabında; devlet ve iktidar ilişkilerine de yeni yaklaşımlar getirmiştir. La Boetie iktidarı piramide benzer bir yapı olarak düşünmüştür. İktidar tek ve en üstte bir erkense, tüm etrafı piramit gibi sarmalayıarak yükselen bir yapı olarak görölmektedir. Aslında La Boetie tam olarak bürokratik ağlar ile örölmüş küçük küçük tiranlardan oluşan modern devleti tarif etmektedir.⁶² La Boetie'nin her yere sirayet eden iktidar anlayışı Foucault'nun iktidar anlayışının sinyallerini vermektedir.

Yine Louis Althusser de Foucault ile benzeşen bir çözümleme sunmaktadır. Althusser devletin baskı ve ideolojik aygıtlara dayanarak varlığını sürdürmesinden

⁶¹ Birsen Örs, “Postmodern Dünyada İdelojinin Dönüşümü”, İ.Ü.Siyasal Bilgiler Faköltesi Dergisi No:40, 2009,s.10.

⁶²Etienne de La Boetie, **Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev**, (çev: M. Ali Ağaoğulları), İmge Kitabevi, Ankara 1995, s.98 vd.

bahsetmektedir. Baskı aygıtları mahkeme, polis gücü gibi kurumlar iken, ideolojik aygıtlar; aile, okul, kilise gibi bireyin üzerinde manipülasyon ile iktidar uygulayan aygıtlardır. Foucault ile en benzer yönü Althusser'in de modern öznenin kuruluş sürecini anlatmasıdır.⁶³

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren modernizme eleştiriler yoğunlaşmıştır. Bu dönem postmodern dönem olarak adlandırılabilir de; bu çalışma açısından dönemlerin sınırlarının çizilmesi ya da isimlendirilmesinin bir önemi bulunmamaktadır. Ancak modern dönem anlayışına getirilen eleştiriler çerçevesinde dönüşümünden kısaca söz edilerek; modern sonrası dönemde – postmodern dönemde – iktidar anlayışındaki dönüşüme değinilecektir.

Bilimsel, teknolojik ve toplumsal gelişmeler, modernizmin fikirlerinin eleştirilmesine sebep olmuştur. Modernizme getirilen eleştirilerin başında ilerlemeci tarih anlayışı gelmektedir. Bu tarih anlayışına göre tarih bilimi, sürekli ilerleyerek, mutlak bir iyiye doğru gelişmektedir. İnsanlar ve kurumlar da sürekli iyiye doğru ilerlemektedir. Bu ilerleyiş sonunda evrensel bir iyi anlayışı oluşturulur ve evrensellik vasfı yüklenen siyasal-toplumsal düzenin dışındaki düzenler geri olarak nitelendirilerek dışlanır.⁶⁴

Postmodernizm, modernizmin Tanrı yerine bilimi koyarak, ortak bir insan özünden hareketle, ilerlemeci tarih anlayışı ile evrensel bir iyiye ulaşma çabasına karşı gelir. Öncelikle postmodernist düşüncede insan özü denilen kalıtsal benlik anlayışı kabul edilmez. Postmodern düşüncede benlik, tüm toplumsal koşullardan etkilenerek oluşan bir benliktir. Postmodern siyaset felsefesi; bir insanî özün olmadığını, siyaseti

⁶³Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (çev: Yusuf Alp, Mahmut Özışık), İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

⁶⁴ Derya Küçükalp, "Postmodern Siyaset Felsefesi", Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, Sayı 28, 2017,s.20.

dayandırabileceğimiz herhangi bir temelin bulunmadığını, insanın kendisine ve içerisinde bulunmuş olduğu koşullara ilişkin bilincinin sınırlı olduğunu, evrensel bir ‘iyi’nin mümkün olmadığını ve tarihin işleyişine içkin rasyonel bir düzenin bulunmadığını iddia eder.⁶⁵

Ayrıca çoğunlukçu anlayış ile homojen bir toplum yapısı oluşturan modern siyaset felsefesi anlayışına karşılık olarak, postmodern anlayışta çoğunlukçu anlayış dışlayıcılığı nedeni ile kabul görmemektedir. Bu doğrultuda modernizmin büyük anlatılar, evrensel kuramlar ve merkezîyetçi bir anlayış ile oluşturduğu iktidar teorisi bu dönemde kabul görmemeye başlamaktadır. Büyük ideolojik anlatılar yerini, daha küçük daha yerel birden çok farklı ideolojiye bırakmaktadır. Bu anlamda, modern teoride, siyasal iktidarın tekelinde olan meşru şiddet artık bu yasallık temelinden uzaklaşmış; ahlak, özgürlük, demokrasi, çoğulculuk gibi kriterlere göre belirlenir olmuştur.⁶⁶

Postmodern düşünce dünyasında, Foucault’yu en çok etkileyen düşünür denebilecek Nietzsche, bir mihenk taşı olarak anılmaktadır. Nietzsche’nin felsefesi aslında siyaseti odak alan bir çizgide ilerlemez fakat siyaset felsefesine ilişkin önemli saptamaları mevcuttur. İlk olarak Nietzsche modernite düşünce sisteminde bilimin Tanrı yerine konularak adeta bir din gibi bağlanılmasını eleştirmektedir. İkinci olarak modern devlet teorisinde ilerlemeci tarih anlayışının, tarihin farklı zamanlarındaki farklı perspektifleri ortadan kaldırarak, tek tip bir tarih oluşturmasını eleştirmektedir. Nietzsche’ye göre devlet, ortalama insanlar için icat edilmiş kurnaca bir Tanrıdır.⁶⁷ Oysa

⁶⁵ a.g.e., s.18

⁶⁶ Örs, 2009, s.11.

⁶⁷ Friedrich Nietzsche, *İşte Böyle Dedi Zerdüşt*, (çev. Ahmet Cemal), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004, s.62

düşünür, devleti merkeze alan görüşleri reddederek, devletin bir araç olması gerektiğini savunmaktadır.

Nietzsche modern öncesi dönemde Tanrı için feda edilen bireyin, modern dönemde devlet için feda edildiğini söyler. Düşünür iktidar anlayışını “güç istenci” temeline dayandırır. Ona göre var olan her şey güç istenci ile vardır. Aydınlanma dönemindeki hakikat arayışları, doğruluk, erdem gibi mutlak iyiyi bulmaya yarayan tüm kavramlar dahi aslında güç istencinin sonucudur. Zaten güç istenci olmaksızın hiç bir ilerleme, hiçbir kazanımdan bahsedilemez. İnsan güç istenci ile hareket etmektedir.⁶⁸

Nietzsche, bir üstinsan kavramı oluşturur, kendini herhangi bir kavrama feda etmeyen, ama değerleri olan ve özgür üstinsan, yaşamının en güzel şekilde sürmesini hedeflemektedir. Nietzsche, siyasete yeni bir yorum getirme değil, siyaset bilimini tanımlayan temel kavramları dönüştürme arayışındadır

Nietzsche’nin Foucault üzerindeki etkisi en açık şekilde kendini soybilim yönteminde göstermektedir. Foucault iktidar analizlerine ilişkin çalışmalarını soybilim yöntemi ile gerçekleştirmiştir.

Siyasal iktidarın, tarih boyunca görünüş biçimlerinden bahsedildikten sonra bir sonraki başlıkta Foucault’nun iktidar anlatısı ayrıntılı olarak işlenecektir.

⁶⁸ a.g.e., s.154.

İKİNCİ BÖLÜM

FOUCAULT'NUN İKTİDAR ANLATISI

I. FOUCAULT VE DÜŞÜNCE DÜNYASI

Foucault özne, disiplin, özgürlük, iktidar ilişkileri gibi konulardaki o güne kadar görülmemiş düşünceleri ile dikkat çekmiş bir filozoftur. Düşünür çalışmaları ile yalnızca siyaset felsefesi alanını değil, tarih, sosyoloji, antropoloji gibi diğer sosyal bilim alanlarını da etkilemiştir.

Foucault'nun bulunduğu dönem, modern dönem teorilerinin eleştirilmeye başlandığı dönemdir. Çağdaşı birçok düşünür, modern teorilere ilişkin eleştirilerini yeni dönem teoriler ile gerçekleştirmeye çalışırken, Foucault bir teori oluşturmayı reddetmektedir. O; kavramsallaştırılacak bir düşüncenin önce nesneleştirilip, sonra bu tanımlanan nesne için bir teori geliştirilmesi ve daha sonrada bu nesnenin pratikte aldığı biçimlerin, aynı teoriden yola çıkarak açıklanması yaklaşımlarını kabul etmemektedir. Bu sınıflandırma ve genellemeler ona göre değildir.⁶⁹ Örneğin, iktidar kavramını nesneleştirip, bir iktidar teorisi oluşturup, bu teori ışığında iktidarın kısmi uygulamalarını açıklamaya çalışmak yerine, Foucault'nun yapmaya çalıştığı; iktidarın somut uygulamalarının analizini yaparak ve geriye doğru giderek, iktidarın uygulama biçimlerinin nasıl bir iktidar sistemi kurduğunu görebilmektir.⁷⁰

⁶⁹ Ferda Keskin, “Sunuş”, *Felsefe Sahnesi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, s.13.

⁷⁰ a.g.e., s.14.

Foucault'nun çalışmalarını üç dönem olarak değerlendirmek mümkündür. İlk dönem olarak; “Şeylerin Düzeni”, “Kliniğin Doğuşu” ve “Bilimin Arkeolojisi” adlı eserlerinden bahsedilebilir. Bu dönem eserlerinde düşünür; “bilgi”nin izini sürerken “arkeoloji” yöntemi ile hareket etmektedir.

İkinci dönem eserlerinde düşünür; iktidar ilişkilerinin analizi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu dönem eserlerinde “soybilim” yöntemini kullanılmaktadır. Bu dönem eserlerinde düşünür daha ziyade bölünmüş pratikler üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda akıllı/deli, iyi/hastalık, masum/suçlu gibi ikili ayrımlar dikkat çekmektedir.⁷¹

Üçüncü ve son dönem eserlerinde ise; Foucault, ampirik/arşiv çalışmaları aracılığıyla, etik bir kaygıdan hareketle kendilik teknolojileri ve özgürlük konusuna eğilmiştir.⁷²

Yukarıda da açıklandığı üzere, genellemeler ve sınıflandırmalar gibi sınırlayıcı olarak nitelenebilecek düşünsel faaliyetleri kabul etmeyen Foucault'nun kendi eserlerini bu tarz bir gruplandırmaya tabi tutmak düşünürün kendine aykırı olacaktır. Bu gruplandırmalar keskin çizgiler ve birbirinden ayrık dönem ve yöntemler anlamına gelmemektedir. Bu gruplandırmalar daha ziyade düşünürün çalışmalarının, konuları itibari ile dönemselleştirilmesidir.

Foucault felsefe dünyasına yeni kavramlar veya bilindik kavramlara yeni anlamlar eklemiştir. Belki bu sebeptendir ki Judith Revel “Foucault Sözlüğü” adlı bir kitap yayımlamıştır. Revel kitabın önsözünde bir “Foucault” sözlüğü oluşturmasını şu şekilde açıklamaktadır:

⁷¹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, MKM Yayınları, Bursa 2013, s. 489.

⁷² Keskin, 2011, s.15.

“Michel Foucault'nun çalışmaları karmaşıktır. Onun çalışmalarında araştırma alanlarındaki büyük eşitliliğın, barok üslubundaki şaşırtıcılığın, başka disiplinlerden yapılan alıntıların, dönüm noktalarının ve birden bire olan değışmelerin, terminoloji değışikliklerinin, sırasıyla felsefi ve gazetecilik eğiliminin -kısacası, geleneğın bizi bir felsefe sistemi olarak kavramaya alıştırdığı şeye benzeyebilen hiçbir şey olmadığının altı sık sık çizilir. Foucault szlg bu aynı farklılığın içinde yer alır, çünkü o aynı anda hem başka düşüncelerden miras olarak alınmış -bazen de başlangıçtaki anlamlarından uzaklaşmış- olan felsefi kavramların yeniden ele alınışını, hem yeni kavramların yaratılışını hem de ortak dilden dn alınmış terimlerin felsefi saygınlığa yükselişini ortaya koyar”⁷³

Foucault'nun iktidar kavramını derinlemesine incelemeyi amaçlayan bu çalışmada öncelikle düşünürün metodolojik yöntemi hakkında kısa bilgilendirme yapmak gerekmektedir. Zira düşünürü, döneminin ve öncesi diğer dşnrilerden ayıran özelliklerinin başında yöntembiliminin farklılığı gelmektedir.

⁷³ Judith Revel, **Foucault Szlg**, (ev: Veli Urhan), Say Yayınları, İstanbul 2012, s.7.

II. FOUCAULT VE YÖNTEM

Foucault'nun eserlerinde kullandığı arkeoloji ve soybilim olarak adlandırılabilir iki yöntemden bu çalışmada bahsedilecektir. Düşünür 1970 yılından önce kaleme aldığı ilk dönem⁷⁴ eserlerinde arkeolojik yöntemi kullanmıştır. 1970 ve sonrasında iktidar ilişkileri Foucault'nun çalışmalarında yer bulmaya başlamıştır. Hapishanenin Doğuşu adlı eser ile beraber soybilim yönteminin kullanılmaya başlandığı söylenebilir.

Genel olarak düşünürün bu iki yönteminin birbirinin yerine geçen yöntemler değil birbirini tamamlayan iç içe geçmiş yöntemler olduğu kabul edilmektedir.⁷⁵ Aşağıda bu iki yöntem bilimin genel hatları çizilmek sureti ile bir çerçeve oluşturulmaya çalışılacaktır.

A- ARKEOLOJİ

Foucault'da, arkeoloji kavramı; diğer kimi alanlarla etkileşimde olsa dahi temeli bilgi olan, bilgiyi mümkün kılan koşulları ortaya çıkarmaya çalışan bir inceleme yöntemidir. Arkeoloji inceleme nesnesi olan olguyu oluşturan şeyi bulmaya ve o anda niçin ve nasıl yerleştiğini keşfetmeye yarar.⁷⁶

⁷⁴ Düşünürün ilk dönem eserleri arasında Deliliğin Tarihi, Kliniğin Doğuşu, Kelimeler ve Şeyler ve Bilginin Arkeolojisi gibi eserleri sayılabilir.

⁷⁵ Judit Revel, *Michel Foucault Güncelliğin Bir Ontolojisi*, (çev. Kemal Atakay), Otonom Yayıncılık, İstanbul 2006, s.34.

⁷⁶ Koloş, 2016, s.41.

Düşünür 1970 yılından önce kaleme aldığı ilk dönem eserlerinde arkeolojik yöntemi kullanmıştır. Özellikle “Bilginin Arkeolojisi” adlı eserde arkeoloji yönteminin ana hatları belirlenmiştir. Arkeoloji yöntemi ile oluşturduğu eserlerde düşünür genel olarak “bilgi” kavramı üzerinde; soybilim yöntemini kullandığı eserlerinde ise “iktidar” kavramı üzerinde yoğunlaşmıştır.

Burada bahse konu edilen bilgi; bilim yolu ile bilimsel olarak elde edilen “bilme” kavramından farklı bir anlam taşımaktadır. Bilgi; bilimin söylediklerinden daha fazlasını içeren derinlemesine bilgidir. Yüzeysel bilgi, belirli bir dönemin herhangi bir söylemine karşılık gelirken; derinlemesine bilgi, bu söylemi mümkün kılan koşullara karşılık gelmektedir ki arkeoloji bu derinlemesine bilginin peşindedir.⁷⁷

Arkeolojinin en temel çözümleme birimi söylemdir. Söylem ve söylemsel oluşumların nitelik ve düzeylerinin ortaya konulması arkeolojik çözümlemenin en önemli amaçlarından biridir.⁷⁸

Arkeoloji yöntemi temel olarak ifadelerin, ifade kalıplarının hangi koşullarda bir araya geldikleri, bunlar arasındaki ilişkiyi oluşturan kuralları inceler. Düşünür bu kuralların nasıl işlediğinin keşfi için söylemsel oluşumlardan yola çıkar.⁷⁹

⁷⁷ Vedat Çelebi, “Michel Foucault’da Arkeolojik Çözümleme ve Arkeolojik Çözümlemenin Süreksizlik Tezi” Çankırı Karatekin Üniversitesi S.B.E.Dergisi, 7(1), 2016, s.996.

⁷⁸ a.g.e., s.997.

⁷⁹ Güney Çeğin, Gürhan Özpolat, “Michel Foucault’nun Yöntem Arayışına Eleştirel Bir Bakış” Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 64, Ocak 2018, s. 401.

“Söylemsel olaylara ayrılmaz bir şekilde bağlıyız. Yüzyıllar, aylar, haftalar önce söylenmiş olandan başka bir şey değiliz”⁸⁰

Foucault’nun yukarıda alıntılanan kendi tümcesinden de söylem kavramına verdiği önem anlaşılmaktadır. Düşünür arkeoloji yöntemi ile bir çağın söylemlerinin normatifliğini, bilginin normalleşme biçimini ve oluşum kurallarını incelemektedir. Arkeoloji düşünce ve ya bilgi tarihi değil, bunların hangi koşullarda oluştuğunun bir çözümlemesidir.⁸¹

Arkeoloji yöntemi ile klasik tarih felsefesinin doğrusal bir çizgi olarak oluşturduğu anlayışının dışına çıkılmıştır. Klasik tarih felsefesinde olgular incelenirken geriye ya da ileriye doğru sebep sonuçları araştırılmak sureti ile bilgi edinilmesi esastır. Foucault’a göre tarihin doğrusal çizgi olarak kabul edildiği yaklaşım önceden verilmiş, genel olarak kabul edilmiş ya da tarihi belirlenmiş olaylara bağlanan ve olgular ile olayları birbirine bağlayan sebeplik karşılık ya da açıklama ilişkilerini tanımlamayı iş edinmiştir.⁸²

Arkeoloji yöntemi de düşünürün bu klasik yaklaşıma olan eleştirel bakışı neticesinde oluşturulmuştur. Arkeoloji ile düşünür, ifadelerin daha önceki nedensellik ilişkilerini irdelenmek yerine, onun su yüzüne çıkma, bağlanma ve iş görme koşullarının, nasıl ve hangi sıfatla parçası olduğunu göstermek ister. Yani arkeolojik yöntem; söylemin

⁸⁰ Michel Foucault, “İktidar Üzerine Diyalog” (çev: Işık Ergüden), *Entellektüelin Siyasi İşlevi*, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, s.186.

⁸¹ Çelebi, 2016, s.998.

⁸² Arnold Davidson, *Arkeoloji, Geneoloji, Etik. Foucault* (çev: Veli Urhan), Say Yayınları, İstanbul 2010, s.251.

özel olanın derinliğine ulaşmak için değil, gizlenmiş başka bir söylemi tespit etmek için değil, sadece söylemin kendini, kendi oluşum kurallarını bulmak için uğraşır.⁸³

Foucault bu yöntemi, yukarıda da belirtildiği üzere ilk dönem eserlerinde kullanmıştır. Bu eserler genel olarak bilgiyi konu edinen eserlerdir. Fakat ilk dönem olsa bile Foucault'nun tüm çalışmalarında, ana konusu, esas derdi olan özne kavramının da yazımına şahit olunmaktadır. Foucault'nun özne kavramının oluşumunu açıklarken kullandığı söylemsel pratikler de bu döneme denk gelmektedir.

Arkeoloji ve soybilimi yöntemleri düşünürün, düşün dünyasında tamamlanmış bir projenin iç içe geçmiş iki aşaması olarak tasvir edilmektedir.⁸⁴ Foucault'nun 1970 sonrası eserlerinde soybilim yöntemi ile ilerlediği gözlemlenmektedir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere, yöntemler arasında keskin bir kopuşun varlığı değil, arkeolojik yöneme de yer yer başvurularak bir yöntem dönüşümü olduğu düşünülmektedir.⁸⁵

B- SOYBİLİM

Foucault'nun çalışmalarında kullandığı yöntemlerden biri de soybilim yöntemidir. Soybilim yöntemi, Foucault'nun daha çok iktidar merkezli çalışmalarında kullandığı araştırma yöntemidir. İktidar ilişkileri, Foucault'nun araştırma dünyasına

⁸³ Michel Foucault, *Bilginin Arkeolojisi* (çev: Veli Urhan), Birey Yayınları, İstanbul 1999 s. 184 vd.

⁸⁴ Revel, 2006, s.59.

⁸⁵ Çeğin, Özpolat, 2018, s.401.

1970'lerin başlarında dâhil olmuştur. Foucault yüzünü bilgiden iktidara çevirirken yöntemi de arkeolojiden soybilime kaymıştır.⁸⁶

Foucault, soybilim yöntemi ile bilimsel verilerle edinilmiş bilgilerin tahakkümünden kurtulmaktan bahsetmekte ve bu yöntemi, bilimlerin hiyerarşisi tarafından kenara itilmiş boyun eğdirilmiş bilgilerin başkaldırısı olarak nitelendirmektedir.⁸⁷

Ona göre bilimler, ürettikleri bilgi ile genel, tarihsiz, egemen bir bilgi biçimi yaratırlar. Bu bilgi biçimi diğer tüm yerel bilgileri dışlar ve boyun eğdirir. Oysaki Foucault, bu bilgi tarzının iktidardan mücerret olamayacağını söyler ve soybilim yöntemine başvurur. Soybilimsel analiz ile global, bütünselleştirici söylem ve bilgiler yerine yerel söylemler ve bilgiler keşfedilmektedir.

Foucault'ya göre geleneksel tarih anlayışı; Platoncu bir tarih anlayışıdır. Bu tarih anlayışı, her şeyin, her varlığın içinde muhafaza edilen, baştan beri getirdiği, saf bir öz olduğu anlayışı ile köken arayışı içerisindedir. Bu sebeple geleneksel tarih, tarihini yazdığı şeylerin; ulvi olan kökeninde, en kusursuz olduğu şekilde bulunduğunu varsayarak, asıl kimliğini, başlangıçtaki eksiksiz halini bulmaya çalışır. Bu başlangıç anındaki, en özsel hal ise hakikattir.⁸⁸ Geleneksel tarih anlayışına, hakikate ulaşma, baştaki hakikati hatırlama denilecek olursa, soybilim yöntemi; anti – hatırlama olarak adlandırılabilir.⁸⁹ Örneğin öznenin, tarih içerisinde kökenine gidip, en katıksız ve

⁸⁶ a.g.e., s.406.

⁸⁷ Michel Foucault, “İki Ders” (çev: Ferda Keskin), *Entellektüelin Siyasi İşlevi*, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, s.90.

⁸⁸ Michel Foucault, ”Nietzsche, Tarih ve Soybilim”, *Felsefe Sahnesi*, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, s.240.vd.

⁸⁹ a.g.e., s.240. vd.

muhteşem halini bulmak ve düz bir tarihsel çizgi üzerinde kuruculuğunu tespit etmek geleneksel tarih okumasının işidir. Oysa soybilim yöntemi ile Foucault'nun yaptığı, öznenin tarihin başka başka kesitlerinde, birbirinden farklı enstrümanlar ile nasıl kurulduğunu anlatmaktır. Soybilimin amacı öznenin köklerini bulmak değil, tersine, onu dağıtmaktır.

Geleneksel bir tarihsel soruşturmada, tarihçi geçmişe bugünün gözleriyle bakarak şeylerin bugünkü biçimini geçmişte arar. Soybilimci ise; olguları tarihin olabildiğine sıradanlığı/olma hali içerisinde konumlandırır. Böylelikle 'olan'ın bir dizi maddi pratikle nasıl yapılandığını, olanın olduğu şey olmasının hiçte zorunlu olmadığını, farklı türlü olabilme potansiyelinin her daim mümkün olduğunu gözler önüne serdiğinden iktidar ilişkilerinin altını oyar.⁹⁰

Soybilim kavramı Foucault'nun ilk olarak Hapishanenin Doğuşu eseri ile birlikte gözlemlenebilmektedir. Bu bilgiler eşliğinde arkeoloji ve soybilimin kronolojik olarak birbirinin yerini tutan kavramlar olarak algılanması muhtemel olsa da yukarıda da aktarıldığı gibi bunlar birbirini tamamlamaktadır. Arkeoloji bir olgunun temelini oluşturan kavramsal sistemi betimler ancak bunun etkilerini betimlemez. Foucault, etkileri ve böylece bugüne uygulanışını soybilim ile mümkün kılmaktadır.⁹¹ Her iki kavramda da süreksizlik yani kesintililik ve tarihsel olayların dar kesitsel olarak incelenmesi söz konusudur.

Cinselliğin Tarihi'nin ikinci cildinde arkeoloji ve soybilim arasındaki ayrımın ne olduğuna ilişkin daha tatmin edici bir açıklama gelir:

“Benim amacım, insanın, kendini düşünebilen ve düşünölmek zorunda olan bir şey olarak ortaya koyarken yararlandığı sorunsallaştırmaların ve

⁹⁰ Çeğin, Özpolat, 2018, s.404.

⁹¹ Gutting, 2010, s.73.

bunları oluşturan pratiklerin çözümlemesini yapmaktı. Çözümlemenin arkeolojik boyutu, bizzat sorunsallaştırmanın biçimlerini çözümlemeye olanak sağlıyordu; soykütüksel boyutu ise, onların pratiklerden ve bu pratiklerin değişiminden hareketle oluşumlarını çözümleme olanağı veriyordu.”⁹²

Soybilim güncel bir probleme ilişkin olarak yürütülen bir sonuç bulma çabasıdır. Ancak bulunmaya çalışılan çözümün yanıtı aslında geçmişte aranır. Yani soybilim geçmişte sorunun yanıtını arar ve bugün için uygular. Bunu yaparken, kesinlikle geçmişten yeniden tarihin sürekliliği içinde yaşamaz; olayları tekillikleri içinde yeniden kurmaya çalışır. Yani tarihsel determinizmden sıyrılmış; kronolojik bir sıralama ve neden-sonuç ilişkisi neticesi değil, olayların parça parça ele alınışı, yeniden kuruluşu ve bugünün sorununa uygulanışı söz konusudur.

Aslında Foucault’nun son dönem eserlerinde kullandığı başka bir yöntemi daha vardır. Bu yöntemin adı etikdir. Foucault bilgiyi konu edindiği dönem eserlerinde arkeoloji; iktidarı konu edindiği dönem eserlerinde soybilim, özneyi ve özgürlüğü konu edindiği eserlerinde ise etik yöntemini kullanmıştır. Çalışmanın konusu Foucault’nun iktidar anlatısı olduğundan, etik yöntemine ilişkin bilgiler ele alınmamıştır.

III. FOUCAULT VE İKTİDAR

“Benim araştırmalarımın genel teması iktidar değil, öznedir.”⁹³

⁹² Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 2007, 128.

⁹³ Foucault, “Özne ve İktidar” s.58.

Çalışmanın konusu Foucault'nun iktidar kavramına kattığı yeni anlayış olmakla beraber Foucault'nun kendi sözleri ile de belirttiği üzere iktidar, Foucault'nun ana konusu değildir. Foucault'nun ana meselesi özne olmuştur.

Öznenin varlık noktalarından biri ve en önemlisi iktidar ilişkileridir. Bu nedenle iktidar ve iktidarın analizi Foucault'nun uzun yıllar üzerinde çalıştığı ana meselelerinden olmuştur.

Foucault'ya göre öznenin bulunduğu iktidar ilişkilerini incelemeye, iktidarın ne olduğundan başlanacak olsa dönemin düşün dünyasında iktidar için yeterli veri bulunmamaktadır. Öyle ki iktidar genel olarak; “iktidarı meşru kılan nedir?” ve “devlet nedir?” soruları ve cevapları çerçevesinde analiz edilmektedir.⁹⁴

Oysaki öznenin nesnelleştirilmesinin tam olarak ortaya konabilmesi için geniş tabanlı bir iktidar tanımına ihtiyaç duyulmaktadır. Dönemin iktidar analizlerinin tamamı iktidarın meşruiyetini araştırarak, iktidarı devletin temelinde arayarak, iktidarı kurumlar üzerinden analiz ederek esasında iktidarı, iktidarın sınırı içinde analiz etmektedir.⁹⁵

A- FOUCAULT'NUN GÖZÜNDEN DÖNEMİN İKTİDAR ANALİZLERİ

Foucault yaşadığı tarih itibariyle 20. yüzyıl düşünürüdür. Yine yaşadığı tarih itibariyle modern postmodern arasında bir düşünür olarak nitelendirilebilir. Çoğu kaynak Foucault'yu postmodern düşünürler arasında saymakta iken bazı kaynaklarda Foucault'nun modern dönem içinde yazmakta olduğunu ve kendisini modern episteme

⁹⁴a.g.e., s.58.

⁹⁵a.g.e., s.76.

içinde varsaydığını hatta iktidar tanımında karşılaştırmaları modern öncesi ve modern dönem iktidarı olarak yaptığını söylemektedir.⁹⁶

Ancak Foucault her ne kadar post-modernizm ve post-yapısalcılıkla anılsa da kendisi bu tür tasnifleri kabul etmemiş ve pek çok röportajında kendisine yöneltilen ‘Post-modernist misiniz?’ sorusuna olumsuz yanıt vermiştir.⁹⁷

Çalışmanın konusu açısından önemli olan Foucault’yu belli bir dönem ya da akım ile tanımlamak değildir. Önemli olan Foucault’nun düşünce dünyasının, özellikle iktidar kavramının nasıl bir düşünsel ortamda veya dönemde filizlendiğini kavrayabilmektir. Öyle ki, Foucault’nun iktidar kavramının oluştuğu dönem ve öncesinde, düşün dünyasında iktidar kavramının ne olduğunu ve neyi anlattığını bilmek, Foucault’nun iktidar kavramına getirdiği yeniliği kavrayabilmenin yolunu açacaktır.

Foucault’nun görüşleri çerçevesinde yapılan çalışmalara göre Modernizmi 18. yüzyılda Aydınlanma ile başlayarak 20. yüzyılın ilk yarısına kadar olan süre içerisinde değerlendirmek mümkün olabilmektedir. Söz konusu dönemin temel kavramları rasyonellik, aklın egemenliği, mantık, bilimsel ve evrensel doğrular, sistematik düşünme ve pozitivism olmuştur. Modernizm aydınlanmanın ilkelerini temel almıştır. Bu çerçevede akıl ve bilim ilerlemenin aracı olarak görülmekte; nesnel ve evrensel bilgiye akıl ve deney yoluyla ulaşılacağı temel savına dayanılmaktadır. Modernizmin siyasal

⁹⁶ Umut Koloş, “Foucault ve Hukuk Tartışmalarına Katkı: Dispositif Olarak Hukuk-I”, **HFSA 26.Kitap**, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2014, s.257-264.

⁹⁷ Michel Foucault, ”Yapısalcılık ve Postyapısalcılık”, **Felsefe Sahnesi**,(yay.haz.Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, s.318-349.

ve kültürel özelliklerine ilerlemeci tarih anlayışı, dindışı siyasal ve toplumsal hayat gibi kavram ve olgular örnek verilebilmektedir.⁹⁸

Dönemin tüm teorilerinde, bu teoriler birbirinin tamamen zıttı olsalar bile, ortak birkaç nokta ile iktidar analiz edilmektedir. Bu ortak noktalardan ilki; iktidarın bazı grupların sahip olduğu, başka gruplar üzerinde uyguladığı bir hâkimiyet olarak anlaşılmasıdır. İkinci ortak noktaya göre iktidar, en dikkat çekici görünümü devlette ortaya çıkan total bir biçimdir. Son olarak tüm iktidar teorileri; öznenin üstünde ve ona karşı konumlanmıştır.⁹⁹

Foucault'ya göre 19. yüzyılın temel meselesi sefalet sorunu, ekonomik, sömürü sorunu ve buna bağlı olarak bizzat zenginliği üretenlerin sefaletinden kaynaklanan bir zenginliğin oluşumu sorunudur. Başta Marksizm olmak üzere ekonomistler ve tarihçiler genel olarak bu ekonomik sömürü sorunu ile ilgilenmişlerdir.¹⁰⁰ 20. Yüzyıla gelindiğinde Faşizm ve Stanilizm'in yükselişi ile “iktidar aşırılığı” sorunu ortaya çıkmıştır.¹⁰¹ Devletin, bürokrasinin, bireylerin birbiri üzerindeki iktidar aşırılığı sefaletten kaynaklanan bir sorun olmadığından 19. yüzyıl öğretileri bu sorunu çözemeyecektir.

⁹⁸Okan Yüksel, “Modernizm ve Postmodernizm”

<http://politikakademi.org/2013/06/modernizm-ve-post-modernizm/> Erişim

tarihi:25.02.2020.

⁹⁹ Kadir Dede, “İktidar Karşısında Bir Özne Olarak Yönetmen Ali:Gece Yolculuğu Üzerine Foucaultgil Bir Okuma”, Sinema Araştırmaları Dergisi, 2014 Güz, s.89.

¹⁰⁰ Server Işık, “Foucault'da İktidar, Özgürlük Ve Direniş”, Ekev Akademi Dergisi Yıl: 16 Sayı: 51, 2012, s.104.

Michel Foucault, “İktidar ve Bilgi”, (çev:Işık Ergüden) *İktidarın Gözü*, yay.haz.Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, 2012 İstanbul,s.169.

“On dokuzuncu yüzyıl bize, ekonomik sorunların çözüldüğü gün tüm ilave, aşın iktidar etkilerinin de çözüleceğini vaat etmişti. Tüm ilave, aşın iktidar etkileri çözülecekti. Yirminci yüzyıl tersini keşfetti: Hangi ekonomik sorunu isterseniz çözebilirsiniz; ama iktidar aşırılıkları kalır.”¹⁰²

Foucault monark devletleri klasik hukuksal iktidarlar olarak tanımlamaktadır. Klasik hukuksal iktidar anlayışında; iktidar, tamamen ya da kısmen devredilecek somut bir muhtevaya sahiptir. İktidar devir ya da sözleşme gibi hukuksal araçlar ile ele alınır.¹⁰³

Modern toplum teorilerine bakıldığında; “Liberalizm” ve “Marksizm” iktidarı analizde yetersizdir. Liberalizm iktidarı; anayasa, egemenlik gibi hukuki terimler çerçevesinde analiz etmektedir. Marksizm ise iktidarı; kapitalist ekonomiye sahip devlet aygıtı olarak analiz etmektedir. Neticede teorilerin tamamında tekelden yayılan bir iktidar anlayışı mevcuttur. Teorilerden hiçbiri iktidarın içyüzünü, hâkimiyet sağlamakta kullandığı taktikleri ve teknikleri araştırmamaktadır.¹⁰⁴

Dönemin iktidar teorileri iktidarı analiz etmek yerine, her biri kendinin karşısını iktidar olarak tanımlamaktadır. Örneğin; konu Sovyet Sosyalist iktidarı ise; karşı taraf iktidarı totalitarizm olarak tanımlamaktadır¹⁰⁵.

Modern dönem teorileri akılcılığın etkisiyle, bilimsel olan ölçülebilir düşüncesi ile iktidarın sadece görünen kısmı ile ilgilenmiştir.

¹⁰² a.g.e., s. 170.

¹⁰³ Michel Foucault; “İktidarın Halkaları”, (çev: Işık Ergüden), **Özne ve İktidar**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014, s.143,144.

¹⁰⁴ Işık, 2012, s.105.

¹⁰⁵ Michel Foucault, “Hakikat ve İktidar”, (çev: Osman Akınhay), **Entellektüelin Siyasi İşlevi**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, s.66.

Foucault dönemin iktidar teorilerinin özelliklerini birkaç başlık altında toplamıştır. Buna göre;

- i. İktidar negatiftir.
- ii. İktidarın belli bir merkezi vardır. Bu merkez genelde devlet aygıtıdır.
- iii. İktidarın sahipleri vardır. Foucault'nun çalışmaları itibariyle modern dönem için iktidarın sahibi burjuvazidir.
- iv. İktidarın failleri vardır. Foucault'nun çalışmaları itibariyle modern dönem için iktidarın faili bürokratlardır.
- v. İktidar bu failler eli ile kullanılan yukarıdan aşağıya doğru uygulanan bir baskıdır.¹⁰⁶

Foucault iktidar analizlerinde, iktidarın neden sadece “yapmalısın!” ya da “yapmamalısın!” komutları ile sınırlı olarak ele alındığı sorusunu sormakta ve cevaplamaktadır.¹⁰⁷ Çünkü batının hukuktan başka iktidar temsiliyeti, formülizasyonu, analiz sistemi bulunmamaktadır. Monarşik iktidar, devlet iktidarı, özünde hukuk ile temsil edilmektedir.¹⁰⁸

Foucault'ya göre iktidarı; baskılama, sınırlama, yasaklama olarak anlamak, onu anlamaya yetmeyecektir.¹⁰⁹ Bu tarz bir yaklaşım yine iktidar sınırlaması içerisinde iktidarın tanımlanması olarak kalacaktır.

Foucault iktidarı anlamaya ve anlatmaya “iktidar nedir?” sorusu ile başlamak istemez. İktidarın analiz edilmesi gerektiğinden bahseder. Ancak iktidarın analizinin siyasi bir sıfat hak eden kurumların analizine indirgenemeyeceğini söylemektedir. Zira

¹⁰⁶ a.g.e., s.72.

¹⁰⁷ Foucault, “İktidarın Halkaları”, s.142.

¹⁰⁸ a.g.e., s.144.

¹⁰⁹ Dede, 2014, s.90.

iktidar toplumun tümüne kök salmıştır.¹¹⁰ İktidar her yerde hazır ve nazırdır. İktidar; ekonomik ilişkilerin, bilgi ilişkilerinin, cinsel ilişkilerin hepsinin içindedir.¹¹¹

Foucault iktidar analizine girerken bir takım yöntemsel önlemlerden bahseder ve bu önlemler aslında iktidarın özelliklerini ortaya koyar. Bu tespitin ardından, Foucault'nun iktidar analizinde iktidar kavramının özelliklerinden bahsetmek uygun olacaktır.

B- FOUCAULT'NUN İKTİDAR ANALİZİNDE İKTİDAR KAVRAMININ ÖZELLİKLERİ

İktidar kavramı Foucault'da bir töz, bir durağan mülk olarak algılanmamaktadır. İktidar bireyler ya da gruplar arasında yer alan bir ilişkiler bütünüdür. Bu yüzden ki aslında çalışmada Foucault'nun iktidar kavramından bahsedilen her noktada iktidar ilişkileri kavramından bahsedilmektedir.

Foucault'nun "Toplumu Savunmak Gerekir"¹¹² isimli eserinde biyo-iktidar, savaş ve iktidar bağlantıları analizleri yapılırken, bir takım yöntem önlemlerinden bahsedilmiş olup; aslında bu yöntem önlemleri, iktidar ilişkilerinin özelliklerini bize vermektedir. Bu doğrultuda aşağıda iktidar ilişkilerinin özellikleri sıralanmaktadır.

¹¹⁰ Foucault, "Hakikat ve İktidar", s.79.

¹¹¹ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 2007, s.72.

¹¹² Düşününürün College de France'ta 1975-76 döneminde verdiği derslerin derlendiği kitaptır.

1- İktidar Bir Merkezden Dağılmaz

Foucault, iktidarın hükümdar ya da devlet olarak adlandırılabilen tek bir merkezden yayılarak başladığı fikrini kabul etmemektedir. Foucault'ya göre iktidarı en kılcal, en yerel noktalardan itibaren kavramak gerekmektedir.¹¹³ İktidar toplumun en küçük yapısına, insanın içine kadar yerleşmiş ve en ücra köşeden, en küçük halkadan itibaren tespit edilmesi fark edilmesi gereken bir şeydir.

İktidar; kişilerin yapıp etmelerinin, eylemlerinin üzerinde bir eylemdir. Burada dikkat çekilen nokta iktidarın bir eylem olmasıdır. Belli bir kişiye yahut zümreye özgülenmiş olması söz konusu değildir. Dolayısıyla iktidar toplum içindeki sayısız insan ilişkisinin olduğu her noktada varlık bulmaktadır.¹¹⁴

İktidarın bu her yerde olduğu tespiti kapsayıcı olduğu her şeyin en üstünde bir örtü gibi olduğu algısı uyandırmamalıdır. İktidar her yerdedir çünkü her yerden gelmektedir.¹¹⁵ Her yerden gelen ve topluluk içindeki tüm ilişkilerde kurulan iktidar, kurulduğu gibi kalmaz, hareketlidir, iktidar işler.

¹¹³ Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, (çev: Şehsuvar Araktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s.41.

¹¹⁴ Koloş, 2016, s.126

¹¹⁵ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 2007, s.72.

2- İktidar “Niyet” Değil “Pratik”tir.

Foucault’ya göre iktidarı, iktidar sahibi olarak görünen şahısların niyetleri üzerinden incelenmesi, iktidarın gerçek incelenmesi değildir.¹¹⁶

İktidarı kullanan öznelerin, iktidarı kullanma amaçları, niyetleri esasında iktidarın anlaşılması açısından bizi bir noktaya götürmeyecektir. İktidar kişisel öznelerin seçimleri ya da kararları doğrultusunda ortaya çıkmaz.¹¹⁷ Zira neyi amaçladığından çok neyi oluşturduğu iktidarı anlatacaktır.

İktidar ancak işlediği zaman var olduğu için, yapılması gereken iktidarın kaynağını araştırmak ya da meşruiyetini tartışmak değil; işleyişinin analizini yapmak ve bu işleyişin hangi durumlarda hegamonik biçimler aldığı saptamaya çalışmaktır¹¹⁸

Foucault’nun, iktidarın, öznelerin niyetlerinin okunması ile değil ancak oluşturduğu pratiklerin incelenmesi ile anlaşılabilceği görüşü ışığında, ideolojilere olan yaklaşımına da değinilebilir. Foucault’ya göre iktidar işleyiş sürecinde elbette ideolojilerin de yeri vardır. Fakat ideolojilerin etki alanının genişletilmesi doğru bir analiz yöntemi sunmayacaktır. İdeolojilerin dışında işleyişte oluşan pratiklerin, bilgiyi sağlayan aygıtların varlığı, iktidarın işleyişi için daha büyük bir öneme sahiptir. İktidar

¹¹⁶ Foucault, **Toplumu Savunmak Gerekir**,2001,s.42 “*Hükümdarın nasıl yukarıda belirlediğini merak etmek yerine, bedenlerin, güçlerin, enerjilerin, alanların, arzuların, düşüncelerin vb çokluğundan yola çıkarak uyruğun, uyrukların ufak ufak, derece derece, gerçek ve somut biçimde nasıl oluşturulduğunu öğrenmeye çalışmalı*”

¹¹⁷ Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, 2007, s.72.

¹¹⁸ Foucault, “İki Ders”, s.86-118.

uygulanırken açığa çıkan bilgi, iktidara sebep ya da fikir olan ideolojiden daha önemlidir.¹¹⁹

3- İktidar Bir Ağ Sistemi Üzerinde İşler.

İktidar “kütlesel” ve “homojen” bir egemenlik olgusu olarak ele alınmamalıdır. Zira Foucault’ya göre iktidar ancak ilişkiler üzerinden geçerek, akışkan bir şekilde hareket eden, bir ilişkiler bütünüdür. Düşünür ilk olarak iktidarın bir öz, mülkiyete konu olacak, elde edilecek bir mal olduğuna ilişkin fikri reddeder.¹²⁰ Bunun aksine Foucault için iktidar, daha çok bir ağ niteliği taşımakta söz konusu ağın iplikleri her yana ulaşmaktadır.¹²¹

İktidar bir mal gibi sahip olunabilecek, bir kimsede bulunabilecek, ya da başka bir kimseye verilebilecek bir şey değildir. İktidar Foucault’nun deyimi ile bir ağ gibi işlemektedir. Beyin nöronları ve hücreleri arasındaki iletimi sağlayan sinapslar gibi işleyen bir ağ sistemidir iktidar. Bu şekli ile sürekli işlemekte, sürekli dolaşımda akmaktadır.

¹¹⁹ Koloş, 2016, s.136.

¹²⁰ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 2007, s.72.

¹²¹ Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 2001, s.43. “İktidarı, masif, homojen bir egemenlik olgusu -bir bireyin ötekiler üzerindeki, bir grubun ötekiler üzerindeki, bir sınıfın ötekiler üzerindeki egemenliği- olarak ele almamalı; iktidarın, çok yukarıdan ve çok uzaktan bakılması dışında, ona sahip olan ve yalnızca onu elinde bulunduranlarla, ona sahip olmayan ve ona katlananlar arasında paylaşılan bir şey olmadığını akılda tutmalıdır”

İktidarın bir güç olarak, bir bireyin diğer birey üzerinde baskı olarak uygulanmasından söz edilemez. İnsanlar iktidara sadece katlanmaz, maruz kalmazlar. İktidar sinapsların nöronlardan, hücrelerden akıp geçtiği gibi bireylerin üzerinden akıp geçer. Bireyler sürekli olarak iktidara katlanmak ve onu uygulamak zorundadırlar. Bireyler bir an için bile iktidarın eylemsiz hedefi, onun boyun eğen ögesi olmazlar. Bireyler her zaman iktidarın aracısı olurlar. Kısaca iktidar bireylerden düzgeçiş yapar.¹²² Bu hali ile iktidarın yeri bilinemez. İktidar belirli bir zamanda ya da belirli bir yerde bulunmaz.

Toplumsal bir gövdenin her bir noktası arasından, bir kadın ile bir erkek arasından, aile içinden, öğretmen ile öğrencisi arasından, bilen ile bilmeyen arasından geçen iktidar ilişkileri, bireyler üzerinde hükümrân olan büyük iktidarın düpedüz bir yansıması değildir. Bu iktidar ilişkileri, daha ziyade, büyük iktidarın köklerini saldıgı hareketli ve somut topraktır, onun işlev görebilmesini mümkün kılan koşullardır.¹²³

4- İktidar, Aşağıdan Yukarıya Doğru İşler

Bu özellik Foucault'nun iktidar kavramını, genel geçer iktidar anlayışlarından ayıran en belirgin özelliklerdendir.

Özellikle akılcılık ile beraber yükselen sözleşmecî teorilerin birçoğuna göre devlet; egemenlik, iktidar, güç gibi kavramların bir egemene devredilip, onun tarafından bu yetkinin yukarıdan aşağıya doğru uygulandığı bir sistemdir. Ancak Foucault bu

¹²² a.g.e., s.43.

¹²³ Michel Foucault, “İktidar İlişkileri Bedenlerin İçine Nüfuz Eder”, (çev: Işık Ergüden), *İktidarın Gözü*, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012, s.110.

yaklaşımın, özellikle 17.yüzyıldan sonrası dönemin iktidar ilişkilerinin açıklamasına yetmeyeceğini söyler. Ona göre iktidar, mikro alanda bulunan küçük insan ilişkilerinin arasından çıkar ve makroya kadar uzanır. İktidar; kendi teknolojisine sahip, kendi mantıklılığı, taktikleri, yörüngeleri olan sonsuz küçük mekanizmalardan yola çıkılarak, giderek genelleşen mekanizmalara doğru yayılmaktadır.¹²⁴

Bu noktada bir yanlış anlaşılmanın önüne geçmek önemlidir. Aile içindeki iktidar ilişkisinin yukarıya doğru yayılışında bunun yukarıdan yani devlet tarafından aile içine enjekte edildiği anlayışı Foucault tarafından reddedilmektedir. Bu iktidar ilişkisi tam olarak aile içindeki ilişkiler içerisinde doğmuş, oluşmuş bu hali ile devlet tarafından kolonize edilmiştir.¹²⁵

5- İktidar Pozitif ve Üretkendir.

İktidar sadece baskılayıcı, yasaklayıcı negatif bir olgu değildir. Aksine iktidar pozitifdir, üretkendir.

Foucault, iktidara negatif anlam yükleyen görüşleri de reddetmektedir. Zira iktidar esasen hayatın her yerinde olup pozitiflikler üretmekte iken kötü olarak nitelendirilemez. İktidar kötü değildir; sadece stratejik oyunlardır.¹²⁶

İktidar baskıcı değil, üreticidir. Bu anlamda hayatın her yerinde ilişkiler ağı içerisinde üretici bir konumdadır. İktidar gerçekliği üretmekte, nesne alanlarını ve doğruluk ritüellerini belirlemektedir. Örneğin Foucault, bir öğrencinin sorduğu iktidarın

¹²⁴ Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 2001, s.44

¹²⁵ Koloş, 2016, s.132.

¹²⁶ Foucault, “Bir Özgürlük Pratiği Olarak Kendilik Kaygısı Etiği”, s.244.

üreticiliği görüşü çerçevesinde; hapishane gibi baskıcı kurumlarda iktidarın üreticiliğinden bahsetmenin nasıl mümkün olacağı sorusuna; hapishanenin üretken olduğu cevabını vermiş ve açıklamıştır:

*Hapishaneler suça eğimli insan üretir ve bu da ekonomik - siyasal yararlılığı olan bir durumdur. Ekonomik olarak yararlıdır. Çünkü silah kaçakçılığı, uyuşturucu kaçakçılığı gibi bir dizi yasadışı eylemler suça eğilimli bireyler ile vardır.*¹²⁷

Siyasi yönden; işçi sendikalarına sızmak, grev kırmak, siyasi partilerin afiş yapıştırıcılarından, dayak atıcılarına kadar suça meyilli insana ihtiyaç vardır. Bu bağlamda hapishaneler üretkendir.

Ne kadar çok suça eğimli insan var ise o kadar çok korku, ne kadar korku varsa o kadar polis vardır. Sürekli korku demek sürekli olarak kabul gören kontrol demektir.¹²⁸

Ayrıca zaten Foucault'nun iktidar analizinin en ayırıcı özelliği iktidarın özneleştirme yolu ile üretken olmasıdır. İktidar kendi sistemi için uygun, kendi sistemi içinde, özneler üretmektedir.

Foucault; iktidar incelemesine aslında esas inceleme konusu olan özne araştırmaları nedeni ile girişmiştir. Özne iktidar mekanizması eli ile üretilmiştir. Foucault öznenin üretimine doğru giden iktidar oluşumunu üç evrede incelemiştir. Bunlar üç iktidar modeli olarak aşağıda incelenecektir.

¹²⁷ Foucault, “İktidarın Halkaları”,s.155.

¹²⁸ a.g.e., s.155.

C- İKTİDAR MODELLERİ

Yukarıda da değinildiği gibi Foucault iktidar analizine soybilim yöntemi ile girilir. Foucault'ya göre verili tanımlar, kavramlar, olgular bize gerçeği yansıtamaz. Zira bu verili bilgiler aslında o dönemin koşuluna ve deneyimine göre oluşmuştur ve bu sebeple de aslında tekildir.¹²⁹

Kavramın tamamen kavranabilmesi için soybilim yöntemi ile doğduğu andan itibaren getirdiği tüm deneyimler, dönüşümler ve etkileşimler ışığında incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Foucault; iktidarı analiz etmeye, tüm iktidar çözümlemelerinin arka planı olarak gördüğü, zeminini oluşturduğunu düşündüğü “Klasik Hükümlanlık Kuramı”¹³⁰ olarak tabir ettiğı monark dönemden itibaren başlamıştır.

1- Hükümlanlık Modeli

Hükümlanlık modeli Foucault tarafından geleneksel iktidar modeli olarak tanımlanır. Orta çağın sonundan itibaren batıda monarşi dönemi olarak adlandırılabilir. Tüm Avrupa’da monarşi ile yönetilen ulus devletler mevcuttur. Osmanlı İmparatorluğu da yine bu modelin bir örneğini teşkil etmektedir. Monarşi ile yönetilen devlet aygıtında iktidar sadece “yap”, “yapma” diyen baskıcı, toplumun tamamını kapsayan ve ölümcül bir iktidardır.

Foucault'ya göre hükümlanlık iktidar modeli, feodal monarşilerden sonraki döneme denk düşmektedir. Feodalite sonrası dönemde; büyük idari monarşilerin

¹²⁹ Keskin, 2014, s.14.

¹³⁰ Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 2001, s.246.

kuruluşlarında, ya da din savaşlarında; kralı sınırlandırırken veya aksine güçlendirirken, kimi zaman Katoliklerin, kimi zaman Protestanların yanında hep hükümlanlık modeli vardır. 18. yüzyılda yine Rousseau gibi düşünürlerle beraber Roma hukukunun yeniden canlandırılması ile kurulan da hükümlanlık modelidir.¹³¹

Foucault'ya göre, bu modelde iktidar; toplumsal sözleşmeler ile devredilen, babadan oğula geçebilen bir hak gibi görülmektedir. Öyle ki, iktidardan kısmen ve ya tamamen vazgeçilebilir, iktidar devredilebilir. İktidar bir mal gibi sahip olunabilen bir tözdür.¹³² Hükümlanlık iktidar modelinin temel özellikleri aşağıda belirtilmektedir.

a- İktidar Ölümcüldür.

Klasik hükümlanlık kuramında, iktidar ölümcüldür. Hükümdar yaşam ve öldürme hakkına sahiptir. Yaşam hakkı yaşatma hakkını barındırmaz. Yaşam ve öldürme hakkından anlaşılması gereken hükümdarın tebaayı isterse yaşattığı değildir.

Yaşam ve ölüm hakkının özünü, öldürme hakkı oluşturur. Hükümdar öldürebildiği anda yaşam üzerindeki hakkını kullanır. Dış güçler tarafından varlığı tehlikeye düşürüldüğünde hükümdar, kendi varlığını korumak için tebaasına dış kuvvetler ile savaşarak ölme emri verirken öldürme hakkını kullanır. Yine ülke içinde varlığı tehlikeye düştüğünde, varlığını tehlikeye düşüren tebaanın ölümünü emrettiğinde hükümdar öldürme hakkını kullanır. Uyruk hükümdarın emri karşısında yaşamını

¹³¹ a.g.e., s.48,49.

¹³² Foucault, “İki Ders”, s.96.

koruyamaz. Uyruk kendi üzerinde bir yaşam hakkına sahip değildir.¹³³ Adeta tebaanın hayatı hükümdarındır. Uyruk hükümdarın keyfi kararı ile öldürülmüyor ise yaşıyordu.

Foucault tarafından hükümrانlık modeli, hukuksal iktidar olarak da anılmaktadır. Bu modelin ölümcül oluşu, yasaya karşı gelinmesinin karşılığının en son noktada ölüm olmasından da gelmektedir. Yasaya karşı olmak, hükümrana karşı olmaktır ki o da hükümrانın varlığını tehlikeye düşürmek anlamına geleceğinden hükümrان öldürme hakkını kullanmaktadır.

Bu modelde birey ya da özne, sadece yasaklayıcı yasalara uymakla mükellef, kendi yaşam hakkına dahi sahip olamayan tebaadan başka bir şey değildir.

b- Yasa, Yasaklama ve İtaat

Hükümrانlık modeli kimi Foucault araştırmacıları tarafından “Klasik Hukuk Dönemi” olarak da adlandırılmaktadır. Bunun ana sebebi iktidar bu modelde yasa ile kurulur ve yegâne enstrümanı yasaklayıcı yasalardır. Hükümrانlık modelinde iktidar, meşruiyetini bu yasalardan almaktadır.¹³⁴

Hukuki yasal mekanizmalar olarak belirtilen bu biçimde yasa koyulur ve bunu çiğneyenler cezalandırılır. Ceza genel olarak ıslah edicilik barındırmaz; zira önemli olan hükümrانın gücünün korunmasıdır.¹³⁵ Çünkü yasa, hükümrان sözüdür ve yasayı çiğneyen, hükümrانın sözünü çiğnemiş demektir.

¹³³ Foucault, Toplumun Savunmak Gerekir, 2001, s.246.

¹³⁴ Foucault, “İki Ders”, s.106.

¹³⁵ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, (çev: Mehmet Ali Kılıçbay) İmge Kitabevi, Ankara 2015.

Bu iktidar modelinde nelerin yapılmayacağı bellidir. Hükümrancılık modelinin toplumsal yaşamı belirlerken kullandığı yöntem yasaklamadır. Yasaklanan şeyler belirgin hale gelir, yasaklanmayanlar ise belirsizlik alanı içerisinde kalır.¹³⁶ Nelerin yasak olduğu ve yapılmayacağı yasalar ile belirlenmiştir. Tebaa bu yasal yasaklamalara uygun davranmak zorundadır. Bu yasak davranışlara ilişkin denetim dışında, tebaa aslında hareket serbestisi içindedir. Yani tebaa yasak olarak belirlenmiş eylemler dışında kontrol mekanizmasının dışında kalarak istediği davranışta bulunabilme alanına sahiptir. İktidarın tebaa ile ilişkisi bu yasakların ilanı ve vergi kesintileri ile sınırlıdır.

c- Tanrı Hükümdar ve Toprak

Hükümrancılık hükümdarın fiziksel varlığı olan bedeni üzerinden ve onun çevresinde iktidarı kuran bir teoridir.¹³⁷ Tanrının yeryüzündeki yönetim modelini yeniden üretmekten başka bir şey yapmaz. Doğa Tanrı tarafından yaratılıp idare edilir, şehirler de hükümrancılar tarafından yaratılır ve yönetilir.¹³⁸

İktidar tekeldedir. Çoğu zaman Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olduğuna inanılan hükümdar iktidarın total gücünü kendinde barındırmaktadır. Zaten hükümdarın fiziksel bedeni bu modelde son derece önemlidir ve kutsaldır. Bu dönemde iktidar kavramı adeta hükümrancılar ile eş anlamlı bir şekilde kullanılmaktadır. İktidar hükümrancının

¹³⁶ Ferda Keskin, ‘‘Hükümrancılıktan Yönetimselliğe Türkiye’de Neoliberalizm’’, Felsefelogos Dergisi, Sayı:63, 2016/4, s.71-80.

¹³⁷ Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 2001, s.50.

¹³⁸ Michel Foucault, *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, 2016, s.16.

bedenidir, hükümrânın sözüdür, hükümrânın kendisidir. İktidar, tepedeki hükümrândan yani tekelden, aşağıya doğru yasaklayıcı yasalar aracılığı ile yayılmaktadır.

Bu modelde iktidar, hükümdara bağlı tebaa olarak adlandırılan bireylerin yaşadığı toprak parçası üzerinde kurulur.¹³⁹

Bu iktidar modelinin iki temel sıkıntısı bulunmaktadır.

- i. Monarşi global olmakla beraber bu tekelden yönetim anlayışı hüküm sürdüğü toprakların tamamına erişemez. Örneğin bu krallıkların çoğunda ticari kaçakçılık görülmektedir. Kanunen suç olan yani iktidar tarafından yasaklanmış bu eylem, iktidar erişemediği için adeta bir yaşam biçimi halini almıştır.¹⁴⁰
- ii. Monarşi, üstünde iktidar uyguladığı yurttaşlar için masraflıdır. Çünkü iktidar adeta el koyma iktidarındır. Yetiştirilen ürünlerden, ruhban sınıfından, tahsilat yapan tacirden vergi ya da kraliyet iktidarı için yüzde alma hakkına ve gücüne sahiptir. İktidar ekonomi açısından teşvik edici değil aksine ekonomik akış için sürekli engel ve fren mahiyetindedir.¹⁴¹

¹³⁹ Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 2001, s.49. Hükümrânlık kuramı, bedenler ve bedenlerin ne eylediğinden çok toprak ve toprağın ürünleri üzerinde uygulamada olan bir iktidar biçimine bağlıdır. Bu kuram iktidar yoluyla, zamanın ve emeğin değil, malların ve /enginliğin yer değiştirmesi ve sahiplenilmesiyle ilgilidir.

¹⁴⁰ Foucault, “İktidarın Halkaları”, s.148.

¹⁴¹ a.g.e., s.149.

Foucault bu iktidar modelinin, gündelik hayat pratikleri ile oluşan yeni iktidar ilişkilerinin açıklanması için yeterli olmayacağından yeni bir iktidar modelinden bahseder: Disiplin modeli.

2- Disiplin Modeli

Batıda Sanayi Devrimi ile beraber başka bir dönem başlamış ve siyaset biliminde de teknolojik gelişmeler paralelinde siyasi teknikler keşfedilmiştir. Bu doğrultuda batıda iki temel siyaset tekniği keşfi yaşanmıştır. Bunlar disiplin ve biyo-siyasettir. Bu iki keşif ekseninde iki yeni iktidar modeli oluşacaktır. Bunlardan ilki disiplin iktidar modelidir.

Disiplin; toplumsal gövdedeki en ufak unsura varıncaya kadar denetlenebilmeyi sağlayan iktidar mekanizması, iktidarın bireyselleştirme tekniğidir.¹⁴²

Disiplin 17. ve 18. yüzyıllarda batı siyaset bilimi dünyasında üretilen bir iktidar teknolojisidir. Okullar, ordular, hastaneler gibi tüm kurumlar disiplin teknolojisine göre yeniden tasarlanmıştır. Örneğin okullarda verilmekte olan eğitime, imtihan ve not sistemi getirilmiş ve böylelikle öğrenciler sınıflandırılarak, öğretmenin gözetiminde kontrol edilebilir hale gelmiştir.¹⁴³

Foucault hükümrancılık modelini Orta çağdan 17 -18. yüzyıllara kadar süren, arkaik ceza işleyişine karşılık gelen yasal sistem olarak nitelendirmekte iken; 17. yüzyıldan itibaren işlediğini belirttiği, ikinci sistem olan, disiplinci sistemi ise modern olarak adlandırmaktadır.¹⁴⁴

¹⁴² a.g.e., s.149

¹⁴³ a.g.e., s.150.

¹⁴⁴Foucault, *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, 2016, s.8.

Yasal sistem, klasik hukuksal dönem ya da hükümdarlık dönemi olarak da adlandırılmaktadır. Bu sistemde iktidar; Orta çağ sonrası dönemde öncelikle monark – ulus imparatorluklarında, Tanrının verdiği bir hükümdarlık görevi olarak daha sonra da aydınlanma ile beraber toplumsal sözleşmeler vasıtasıyla iradi olarak devlet denilen aygıtı devredilerek kendini göstermektedir. Ancak Sanayi Devrimi ile beraber, iktidar; bir tekelden dağılan yapısından çıkmıştır. İktidar toplumun her kademesine normlar olarak sızmaya ve yerleşmeye başlamıştır.

İktidarın toplumun her kademesine disiplin normları ile sızması neticesinde, bir başka deyişle disiplin iktidar modeline geçildiğinde, yasal- hukuksal modelden hiçbir iz kalmadığı anlamı çıkmamaktadır. Disiplin iktidar modeli, elbette içinde hukuksal modelin unsurları ile var olacaktır. Disiplin iktidar modelinin detaylı bir şekilde kavranabilmesi için karakteristik özelliklerinden bahsetmek uygun olacaktır.

a- Aydınlanma ve İktidar

Yukarıda bahsedildiği üzere disiplin iktidar modeli 17. yüzyıldan itibaren kendini göstermektedir. O dönemin Avrupa'sında bir yandan Sanayi Devrimi, bir yandan aydınlanma etkisi ile köklü değişiklikler oluşmuş, yönetim anlayışı da bundan nasibini almıştır.

Aydınlanma; beraberinde akılcılık akımını getirmiş, yönetebilmek için de rasyonelleşmeye ihtiyaç duyulmuştur. Rasyonelleşme, geleceği öngörebilme, riskleri hesaplayabilme becerisi gerektirmektedir. Bu da ne zaman ne yapacağı belirsiz insan topluluğu ile mümkün olmayacaktır. O zaman herkesin hesaplanabilir ve denetlenebilir

olması gerekmektedir¹⁴⁵ ve bu da disiplin teknolojisini doğurmuştur. Devasa bir iktidar aygıtı yerine toplumun her yerine ve hatta kişinin içine yerleştirilen bir disiplin mekanizması oluşturulmuştur.

Kant'ın bahsettiği aydınlanmış birey bu disipline tabiidir. Aydınlanmış birey özel alanında formel olarak alabildiğine özgürdür, ancak normlara tabi yaşamında yasa karşısında bir o kadar itaatkar davranmaktadır. Yasa karşısındaki bu itaatkâr duruş aydınlanma oranının da göstergesi olarak kabul edilmektedir. Yine aydınlanmış birey rasyonel bireydir. Rasyonel bir birey geleceğini aklı ile planlamaktadır. Geleceğini akılcı bir şekilde organize etmek için rasyonel birey bugününün zamanını detaylı bir şekilde planlamak zorundadır. İşte bu nokta tam da disiplin teknolojisinin işlediği noktalardan biridir. Disiplin, normlar aracılığı ile tüm yapılması gerekenleri rasyonel insana vermektedir. Rasyonel insan, normal bir birey olmak için günün hangi saatinde ne yapması gerekiyor ise onu yapacak ve dakika dakika tüm gününü, haftasını, ayını planlayan aydın – rasyonel birey olacaktır. İktidar, bu yöntemi ile özneler üretecektir.

b- Beden İnsan – Üretken İktidar

Hükümrânlık modelinde tebaa olarak yer bulan insan, disiplinci modelde beden insan olarak ele alınmıştır. Bu dönemde iktidar, bu beden insan üzerinden işlemeye başlamıştır. Hükümrânlık modelinde iktidarın hedefi toprak ve toprağın ürünleri iken şimdi artık bizzat insan bedeni ve bedeninin kontrolü amaç haline gelmiştir. Bu mekanizma,

¹⁴⁵ Topuzkanamış, 2019, s.255,257.

bedenlerden, mal ve zenginlikten çok; zaman ve emek elde etmeyi sağlayan bir iktidar mekanizmasıdır.¹⁴⁶

Önemli olan bilinci etkilemek yerine bedeni kontrol altına almak, davranışları denetlemek ve yapabilirlikleri yükseltmektir.¹⁴⁷ Bu anlamda disiplinci model üretken, yaşamı destekleyen ve güçlendirmeye yönelik, yani pozitif bir iktidardır. İktidar, hükümlerlik modelinde olduğu gibi sadece yasaklayıcı bir şekilde tezahür etmemektedir. İktidar; bireyi gruplandırarak, normlarla gündelik yaşamda bireyin yapıp etmelerini düzenleyerek, onu özne yapar. İktidar bireyden özne üretir. Ayrıca iktidar, gündelik hayatta, tıp, psikoloji gibi hukuk dışı bilim dalları ile oluşturduğu normaller ile yeni hakikatler üretir.¹⁴⁸

Disiplin modeli ile iktidar Foucault'nun "toplumsal atom"¹⁴⁹ olarak nitelediği bireylere ulaşır. Bu modelde iktidar, insanı bireyselleştirir ve bunu bireyin davranışlarına, yeteneklerine, bireyin bedeni ile ilgili olan ne varsa, ona odaklanarak yapar. Örneğin orduda; asker bireyin yetenek ve becerilerinin geliştirilmesi yolu ile onu en iyi ateş alan asker olarak bireyselleştirerek, değerli bir özne haline getirir.

Foucault bu iktidar teknolojisine anatomo – politika demektedir.¹⁵⁰ Anatomo – politika beden insanı konu eder. İnsan bedeninin davranışları iktidarın hedefindedir. Tüm davranışlar disiplin normları ile düzenlenmektedir. Bu yöntem ile beden insanın yetenek ve becerileri geliştirilir ve iktidar mekanizması için gereken, belirli bir beceri seviyesindeki birey üretilmiş olur.

¹⁴⁶ Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 2001, s.49.

¹⁴⁷ Topuzkanamış, 2019, s.259.

¹⁴⁸ Foucault, "Özne ve İktidar", s.63.

¹⁴⁹ a.g.e., s.149.

¹⁵⁰ a.g.e., s.151.

c- Normalizasyon

Disiplinci modelde iktidar “yapmamalısın” diyen yasaklayıcı iktidar değildir, onun yerine “daha iyi yapmalısın” diyen bir iktidardır. İktidar disiplin yolu ile rasyonel amaca dönük daha iyi rasyonel davranışlar düzenleme işine girişmiştir.

Disipline yönelik çok sayıda yöntem manastırlarda, orduda, atölyelerde halihazırda vardır. Fakat disiplinler 17. ve 18. Yüzyıllardan itibaren egemenlik kurmanın yaygın olarak kullanılan araçları haline gelmişlerdir.¹⁵¹

Daha önce toprak olarak sermaye sahiplerinin elinde bulunan sermaye, Sanayi Devrimi ile beraber fabrika ve fabrika içinde makine benzeri teçhizat olarak işçinin eline düşmüştür. Bu nedenle eskiden sadece toprağı korumaya dönük yasadışılığa karşı önlemler yetersiz kalmış, daha sert daha kapsamlı önlemlere ihtiyaç duyulmuştur.¹⁵²

Önceleri adeta işçi kıyımlarına kadar varan sert önlemlerin işe yaramadığı kısa zamanda anlaşılmıştır. Zira kapitalizmin emek ve iş gücüne ihtiyacı vardır. Öyle ki bu iş gücünün özgür, kendini geliştirebilen ve sağlıklı bir iş gücü olması da gerekmektedir. Bu nedenle sert önlemler kapitalizmin istediğini vermemektedir. Onun yerine kapitalist sistemin çalışma hayatına ve ideolojisine uyum gösterebilecek bireyler yaratmaya dönük normlar üzerine kurulu bir sosyal düzenleme sistemine geçilmiştir.¹⁵³ Yasalar artık Ortaçağdaki gibi ahlak içerikli olmaktan çıkmış normların ifadesi haline gelmiştir. Yasa artık norm gibi işlemeye başlamış ve hukuk sistemi, amacı yaşamın güçlerini düzenlemek olan bir aygıtlar bütününe dâhil olmuştur. Kısacası iktidar, bir normalizasyon toplumu

¹⁵¹ Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 2015, s.210.

¹⁵² Topuzkanamış, 2019, s.256.

¹⁵³ a.g.e., s.259.

oluşturur, yani insanları normlara uymaya zorlayan, onları normalleştiren bir toplum yaratmaya çalışır.¹⁵⁴

Disiplin modelinde toplumsal yaşam kuralları ile düzenlenir. Burada hükümlerlik modelinin aksine yapılması gereken şeyler belirlenmiş ve böylelikle belirlenmemiş olan her şey yasak haline gelmiştir. Hükümlerlikteki gibi iktidar yukarıdan uygulanan bir güç bir yasal mekanizma olmak yerine genişleyen, yukarıya doğru devam eden bir düzenleyici mekanizma olarak vücut bulmaktadır. Ancak kesinlikle disiplinci iktidarın, hükümlerlik modelini ortadan kaldırdığını söylemek mümkün değildir. Sadece hükümlerlik ve itaat sorunu yerine egemenlik ve uyruklaştırma sorunu belirgin hale gelmiştir.

Yapılması gerekenler normlar yolu ile belirginleştirilmekte ve bu normlara göre davrananlar normal; diğerleri, akıl hastası, suçlu vb. gibi normalin dışında bireyler olarak damgalanmakta ve kapatılmaktadırlar. Norm, bireyleri bölümlere ayırmanın ölçütü haline almıştır. Oluşmakta olan toplum bir norm toplumdur ve normalin ya da patolojik olanın kararı tıp bilimi tarafından verilmektedir. Modernleşme ile beraber bilimsel bilgi bir güç haline gelmiştir ve bu bilimsel doğrular ve normaller üzerinden iktidar uygulanmaktadır. Artık yasa bilimi olan hukuk tek başına doğru ya da yanlış karar vermemekte ve fakat tıp gibi diğer bilirdişilere başvurmaktadır. Hatta Foucault tıp bilimi için dönemin kraliçesi benzetmesini yapmaktadır.¹⁵⁵

Disiplin iktidar modelinde, normalizasyonun kurulması için bir takım denetim mekanizmaları keşfedilmiştir. Bu mekanizmalar ile bireylerin, kategorize edilip, kontrollü bir şekilde denetlenmeleri amaçlanmaktadır.

¹⁵⁴ Foucault, “Özne ve İktidar”, s.58.

¹⁵⁵ Michel Foucault, “Normun Toplumsal Yayılımı”, (çev. Işık Ergüden), *İktidarın Gözü*, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012, s.78.

Disiplinci model çok daha başka bir gözetleme ve kontrol sistemi gerektirir: bitip tükenmeyen bir görünürlük, bireylerin sürekli sınıflandırılması, hiyerarşikleştirme, nitelendirme, sınırların oluşturulması, teşhis koyma.¹⁵⁶

Foucault disiplin tekniğini ayrıntılı olarak “Hapishanenin Doğuşu” adlı eserinde tasvirlemiş, tekniklerini ve araçlarını sıralamıştır. Disiplin; mekânın, zamanın ayrı ayrı ve birlikte organizasyonu gibi formüller ile egemenlik kurmaktadır.¹⁵⁷

aa- Mekanın Organizasyonu:

Mekânın organizasyonunda kapatma, parselizasyon ve hiyerarşik kurulum gibi yöntemlerden bahsedilebilir.

“Kapatma” Hapishanenin Doğuşu adlı eserde “çitleme” olarak ifadesini bulmuştur. Çitleme, diğerlerine göre benzeşmeyen ve kendi üzerine kapalı olan bir alanın özelleştirilmesidir. Serserilerin, sefillerin kapatılması ve aslında bundan daha kurnazca olan kolejlerde ve manastırlarda kapatılma ve hatta yatılılık sistemidir.¹⁵⁸ Dönemin en popüler liselerinde yatılılık zorunluluk haline getirilmiş, ordu sistemleri de çitlemenin en belirgin uygulandığı yerlerden olmuştur.

Bir diğer mekân organizasyonu yöntemi parselizasyondur. Parselleme; her bireye ayrı bir oda, her öğrenciye ayrı bir sıra vermek suretiyle gruplar halinde dağıtımdan kaçınmaktır. Bu şekilde ortaklaşa yerleşimler çözülecek, çoğulluklar içinde bireylerin gözden kaçması engellenecektir. Disiplin mekânı, dağıtıma tabii tutulacak ne kadar beden

¹⁵⁶ a.g.e., s.78.

¹⁵⁷ Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 2015, s.207-255.

¹⁵⁸ a.g.e., s.215.

ve ya unsur varsa o kadar parsel ayrılmaya yönelmektedir.¹⁵⁹ Bu şekilde orada olanlar ve olmayanlar tespit edilebilecek, kişilerin nerede bulunacakları ve nasıl davranacakları kontrol edilebilecektir. Bu izolasyon hali ile istenen yararlı iletişim kurabilecek, herkesin hal ve gidişinin her an gözetim ve tespiti kolaylıkla yapılabilecektir. Mekânın organizasyonu ile yapılan aslında bir tablo oluşturmaktır.¹⁶⁰

Bu yeni iktidar mekânı, kesintisiz gözetleme ile pratik edilen bir iktidar türüdür.¹⁶¹ Sürekli gözetleme olgusu ile ilgili olarak Foucault, İngiliz filozof ve toplum kuramcısı Jeremy Bentham'ın 1785 yılında tasarlamış olduğu hapishane inşa modeli olan Panoptikon'dan bahsetmektedir.

Jeremy Bentham 1785 yılında Panoptikon adında bir hapishane tasarlamıştır. Bu mimari modelde; çevrede halka halinde bir bina, merkezde bir kule ve kulenin halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri vardır. Çevre bina ise hücelere bölünmüştür. Hücrelerde ikişer pencere vardır. İlk pencere içeri bakar ve kuleninkine karşı gelir, ikinci pencere ise dışarı bakar ve ışığın hücreye girmesine olanak verir.¹⁶² Merkezdeki kulede

¹⁵⁹a.g.e., s.217.

¹⁶⁰a.g.e., s.224 “Demek ki ilk büyük disiplin işlemlerinden biri karmaşık, yararsız veya tehlikeli kalabalıkları düzenli çokluklar haline dönüştüren “canlı tablolar”ın oluşturulmasıdır. Tablolar oluşturmak XVIII.yüzyıl bilimsel, siyasal ve ekonomik teknolojisinin en büyük sorunlarından biri olmuştur: bitki ve hayvan bahçeleri düzenlemek, canlı varlıkların rasyonel sınıflandırmalarını yapmak, malların ve paranın dolaşımını gözlemek, denetlemek, düzene bağlamak, bir ekonomik tablo inşaa etmek, insanları teftiş etmek varlıklarını ve yokluklarını tespit etmek..., hastaları dağıtmak onları diğerlerinden ayırmak, hastane mekanını titizlikle bölümlere ayırmak.....”

¹⁶¹ Foucault, **Toplumu Savunmak Gerekir**, 2001, s.50.

¹⁶²Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, 2015, s.295-296

tek bir gözetmen ve her bir hücrede bir hasta, suçlu, öğrenci vs yerleştirilecek, arkadan gelen ışık hücrede bulunan kişinin silüetinin açıkça görünmesine imkân verecektir. Bu mimari model ile eski hücre sisteminin ışıktan yoksun bırakma saklama etkileri yok edilmekte, sadece kapatılma etkisi korunmaktadır. Her bir hücrede bulunan ve gözetlenen bireyler hiçbir şekilde birbirlerini görmezler, aralarında hiçbir şekilde etkileşim yoktur. Bu sayede eğer kapalı tutulanlar mahkûm ise kaçış, yeni suç işleme planı; öğrenci ise kopya çekme, gürültü; deliler ise birbirlerine tehlike yaratma gibi iktidar tarafından istenilmeyen tüm davranışlar son derece ekonomik bir şekilde engellenmiş olmaktadır.¹⁶³

Panoptikonun disiplinci model için diğer belki de en önemli kazanımı gözetleyenin gözetlenenler tarafından asla görülmemesidir. Bu disiplinci bakış açısı için “muhteşem!” bir buluştur. Zira gözetleyeni asla görmeyen gözetlenenler; gözetlenip gözetlenmediğini, gözetleniyor ise ne zaman gözetlendiğini asla bilemeyecektir. Bu bilinmezlik sürekli gözetildiği kabulü ile davranmak zorunda bırakacak ve kişi her an kendi davranışlarını denetleyecek disiplin bu şekilde içselleşmiş olacaktır. ¹⁶⁴

Panoptikon disiplinci modelin kendini gösterdiği 18. yüzyıldan itibaren okul, manastır, hapishane, hastane gibi kurumların inşasında mimari proje olarak kullanılmıştır. Panoptikonun altında yatan fikir, disiplinci modele toplumda iktidar ağları oluştururken dayanak olmuştur. Ağ niteliğindeki iktidar ilişkileri bu fikir paralelinde kurulmuştur, kişiler toplumsal hayatta birbirini gözetken ilişkiler içerisinde konumlandırılmış, herkes bulunduğu yer ve mevkiye göre diğerlerinin tümü ya da bir kısmı tarafından sürekli gözetlenmektedir. İktidar bu sayede kendini bireyin içine yerleştirmeyi başarmıştır.

¹⁶³ a.g.e., s.296.

¹⁶⁴ a.g.e., s.298.

Panoptikon Foucault için sadece bir mimari yapılanma değildir. Zaten 19 yüzyıl iktidarının önemseydiği şey suçluların kapatılması değildir.

“Panoptikon, aslında, bir toplum ve bir iktidar türünün ütopyasıdır”¹⁶⁵

Panoptikon ilkesinin hapisane dışında başka kurumlar tarafından da uygulanmasıyla birlikte iktidar son derece ekonomik, verimli ve etkili bir şekilde toplumu disiplin altına alır. Kapitalizmin, üretime katılacak iş gücünün içine işlemesini istediği disiplin, panoptikon ruhunun tüm topluma yayılması ile mümkün olacaktır.

Disiplin modeli iktidarın istediği şey bireylerin ne yaptıklarının tüm detayları ile kontrol edilmesidir. Panoptizm diye de adlandırılan bu tarzın tüm topluma yayılması ile toplum kocaman bir göz tarafından sürekli izlenmekte ve sürekli denetim altında tutulabilmektedir. Foucault’nun her yerde devam ettiğini söylediği iktidar ilişkileri bu sürekli gözetim sayesinde işlemektedir.

bb-Zamanın Organizasyonu¹⁶⁶

Disiplinci modelin, normalizasyon mekanizmalarından bir diğeri de zamanın organizasyonudur.

Zaman organizasyonu faaliyet denetimi ile gerçekleştirilmektedir. Bu organizasyon, en belirgin şekilde ordu disiplini içinde kendini göstermektedir. Orduda

¹⁶⁵ Michel Foucault, “Hakikat ve Hukuksal Biçimler” (çev: Işık Ergüden), **Büyük Kapatılma**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, s. 224.

¹⁶⁶ Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, 2015, s.185 vd.

dakika dakika ne yapılacağı belli olup, bu aktiviteler milisaniye dahi kaymaksızın gerçekleştirilmek zorundadır. Disiplin kendini adeta askerlerin ensesinde hissettirmektedir.¹⁶⁷

Zaman organizasyonunun kendini ikinci en çok hissettirdiği mekân atölyelerdir. Atölyelerde de işe başlama, çay molası, yemek molası ve iş bitirme süreleri askeri bir sertlik ile belirlidir. Bu sürelere uymama yaptırımı, işçilerin ücretlerinin kesintiye uğramasıdır.¹⁶⁸

Aynı şekilde manastır ve hastanelerde uyanma ve yemek saatleri düzenlemeleri de bireyleri kontrol altında tutmaktadır. Bireyler gündelik pratiklerini bu ayarlanmış saatlere göre oluşturmak zorunda bırakılmaktadır. Okullarda da zaman parçalara ayrılmış, dersler belirli bir süre ile belirlenmiş; çocukların ne zaman konsantre olacakları, ne zaman oynayacakları, onlara yönetici tarafından dayatılmıştır. Birey en küçük sosyalleşme zamanından itibaren normlara uygun davranma konusunda kendisini terbiye etmek zorunda bırakılmış ve aslında karakteri bu disiplin normları ile yoğurulmuştur.¹⁶⁹

Zaten disiplinci iktidarın üretken oluşu da buradan gelmektedir. Baştan itibaren yönlendirmeler ile bir birey oluşturulmaktadır. İktidarın pozitif ya da üretken olduğu ifadesi Foucault'ya ait bir değer yargısı içermez ve bu iktidarın işleyişinin içeriden betimlenmesi haricinde bir anlam taşımaz.¹⁷⁰

Kapitalist sistem kendine çarkı çevirecek dişliye benzer işgücü yaratmak zorundadır. Bunun için disiplinli özneler ihtiyacı vardır. Disiplinin her şekilde sağlanması çok önemlidir. Zira kapitalist düzen zamana karşı yarışmaktadır. Zamanın en

¹⁶⁷ a.g.e., s.187.

¹⁶⁸ a.g.e., s.186.

¹⁶⁹ a.g.e., s.192.

¹⁷⁰ Topuzkanamış, 2019, s.252.

etkin şekilde, asla ziyan edilmeden kullanılması çok önemlidir. İktidar, kendi menfaati için istediği, işgücünden zamanını satın almak istemektedir, çalışmaya yarayacak zamanını satın almaktadır.¹⁷¹

Disiplin modeli, bireylerin bedenlerinin yapıp etmeleri ile ilgilenmektedir. Tüm yapıp etmeleri detaylı olarak programlamakta ve denetlemektedir. Ancak nüfus yoğunluğunun oldukça hızlı bir artış göstermesi, yanı sıra Sanayi Devriminin getirisi olarak hızlı ticari sirkülasyon, disiplin modelinin denetleyiciliğinin kaldıramayacağı bir noktaya varmıştır. Bu noktada artık yeni bir iktidar modeli söz konusu olacaktır.

3- Yönetim Modeli

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ikinci bir iktidar teknolojisi keşfedilmiştir. İktidar artık bireyleri sadece tebaa olarak görmekten vazgeçmiştir. Onlara siyasi bir unsur olan nüfus gözü ile bakmaktadır. Bu nüfus unsuru üzerinde, doğum oranlarının, göç akışının denetlenmesi gibi yöntemler ile kontrol mekanizması oluşturmuştur. Bu sayede iktidar nüfusu kontrol etmiş, regüle etmiş ve hatta nüfusu oluşturmuştur.

Disiplinci model insan bedeni ile ilgilenirken, yani beden –insan ile ilgilenirken, biyo-politika yaşayan canlı bir varlık olan tür –insan ile ilgilenmektedir. Disiplinci model insanı bireyselleştirerek eğitip evirirken, biyo-politika artık doğum, ölüm, hastalık, üretim gibi kitlesel süreçlerin içinde insanı, yığınlaştırmacı bir şekilde ele alır.¹⁷²

¹⁷¹ a.g.e., s.254.

¹⁷² Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 2001, s.248.

Yönetim modeli Foucault'ya göre temel hedefi nüfus, kullandığı bilgi biçimi ekonomi politik ve temel teknik aracı da güvenlik düzenekleri olan bir modeldir.¹⁷³

Foucault tarafından biyo – siyaset¹⁷⁴ olarak da adlandırılan yönetim modeli, Foucault'nun College de France'ta 1977-78 yılları arasında vermiş olduğu dersler boyunca incelenmiştir. Foucault derslere hırsızlık örneğinden yola çıkarak başlamış ve adım adım iktidar modellerini, hırsızlığın yasaklanması, hırsızlık yapan kişinin cezalandırılması, ıslah edilmesi, hırsızlık olayının yaşanma sıklığı, önleme bilirliliği ve topluma maliyeti gibi yönleri çerçevesinde betimlemiştir.¹⁷⁵

Hırsızlık örneğinde verildiği gibi hükümlanlık döneminde hırsızlık yasaklanmış, hırsızlığı yapan kişi cezalandırılmıştır. Disiplin modeline denk gelen dönemde hırsızlık yapan kişinin cezalandırılması ve ıslah edilmesi için kapatılması uygulamaları gelişmiştir. Yönetimsellik dönemine gelindiğinde ise artık sistem bireysellikten uzaklaşmış, olaya bir istatistik mevzuu olarak yaklaşmış; hırsızlığın yaşanma sıklığı, hırsızlığın topluma artı-eksi katkı ve zararları çalışma konusu haline gelmiştir.

Yönetimsel iktidar, hükümlanlık modelindeki gibi yasaklamaz, disiplinci modeldeki gibi buyurmaz. Yönetimsel model özgürlüğü temsil eder ve aynı zamanda yönetir. Diğer iki modelin aksine özgür bırakır ancak güvenlik mekanizmaları ile iktidarını uygular. İktidarını ortamlarda, nüfus üzerinde, güvenlik mekanizmaları ile işletir.

¹⁷³ Keskin, ‘‘Hükümlanlıktan Yönetimselliğe Türkiye’de Neoliberalizm’’

Felsefelogos Dergisi,Güz 2016/4, s.71-80.

¹⁷⁴ Foucault, ‘‘İktidarın Halkaları’’, s.148 vd.

¹⁷⁵ Foucault, *Güvenlik, Toprak,Nüfus*, 2016, s.25.

a- Ortam

Hükümrânlık modeli toprak üzerinde işleyen bir iktidar modelidir. Hükümrân hâkimi olduğu tüm topraklar ve üstünde yaşayan tebaa üzerinde iktidarını uygular. Disiplinci model ise mekânlarla sınırlıdır. Disiplin bir mekânı yalıtır, sıkıştırır ve kapatır. Yani bir mekânın sınırlarını çizer ve o mekân içinde çok ayrıntılı normlar oluşturarak disipline eder.

Mekân üzerinden her üç yönetim şeklini tarifleme işine girişilecek olunursa; hükümrânlık iktidarını belirli bir toprak üzerinde uygular, disiplin mekânları işlevsel hiyerarşik olarak örgütleme yoluna gider; güvenlik ise verili bir şehirde olay ve fenomenleri düzenlemeye çalışır.

Yönetimsel model, disiplin modelinin aksine sıkıştırıcı değildir. Mekân oluşturmak yerine verili ortamlarda iktidar mekanizması geliştirir.¹⁷⁶ Bu ortamlar şehirler, evler, bölgeler olabilir. Bu ortamlar, içinde dolaşım barındıran nüfus ile ilgili mübadele alanlarıdır. Bu ortamlarda bireyler, sağlığının, yaşamının düzenlenmesi gereken bir nüfus olarak karşımıza çıkar.¹⁷⁷

Bu yöntem esasında dönemin liberal ve şehirleşmeye dönük gelişmekte olan batı medeniyeti için mecburi bir buluştur. Önlenemez nüfus artışı ile şehirler gitgide büyümektedir. Oluşan yeni liberal ekonomik düzende şehirlerarası ticaret zorunluluk haline gelmeye başlamakta; bu doğrultuda kişi ve malların dolaşımı artmaktadır. Bu yeni şehir düzenine disiplinin kapatıcı normları ile müdahale etmek yeterli olamayacaktır.

¹⁷⁶ a.g.e., s.44.

¹⁷⁷ Koloş, 2016, s.274.

Şehirlerde oluşan sirkülasyan denetlenebilir olmaktan çıkmaktadır. Bu noktada şehir düzenlemesi önemli bir konu haline gelmektedir.¹⁷⁸

Disiplin modelinde, panoptikon tarzı mimari ile bir hapisane inşa etmek gibi, sıfırdan bir yapı inşa edilerek, iktidarın işleyeceği ortam oluşturulmaktadır. Yönetim modelinde ise elde bulunan verili ortam üzerinde düzenlemeler yapılmaktadır. Şehir örneğinde olduğu gibi, verili ortamın tüm olumlu ve olumsuz yönleri dikkate alınmaktadır. Şehrin içinden geçen kanallar, sokak yapısı, sokakta bulunan dükkanlar, dükkanlardaki insan sirkülasyonu, bu sirkülasyon içerisindeki tehlikeli kişilerin olma olasılığı gibi tüm ögeler ile bir çalışma yapılmaktadır. Bu düzenleme eyleminde en ayırt edici noktalardan biri, o ana ilişkin bir düzenleme yapmakla sınırlı kalınmamasıdır. İyi bir şehir düzenlemesinin yapacağı şey geleceği de düzenlemektir. Geleceğe dair olduğu için tamamen asla bilinemeyecek, tahmin edilemeyecek etkenleri gözeterek; gelecekte olacak ihtimallere karşı önlemler alarak nüfusun güvenlik içinde yaşayabileceği ortamlar oluşturmaktır. Böylece tüm bu serbest dolaşımın getirdiği sorunların belirlenmiş bir çerçevede çözümlenmesi sağlanabilecektir.

b- Nüfus

Yönetim modelinde, nüfus verili ortamlarda sağlığı ve yaşamı düzenlenmesi gereken bir türdür. Disiplin modelinin aksine ilgilenilen şey bireysel varlıkları değil, insanların ölçülen ve tasnif edilen biyolojik özellikleridir. Beden disipline edilirken nüfus düzenlenmektedir.

¹⁷⁸ Foucault, *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, 2016, s.12.

Disiplin modelinde tekil insan bedeni iktidarın konusu iken –Foucault buna anatoma-politika demektedir¹⁷⁹- yönetim modelinde iktidarın nesnesi tekil bedenlerden ziyade tür olarak, insandır. Anatoma-siyasetin yerini, biyo-siyaset almıştır.

Biyopolitik, "nüfus"u, bir arada yaşayan özel biyolojik ve patolojik özellikler taşıyan ve dolayısıyla özgül bilmeler ve teknikler alanı içine giren bir canlılar topluluğu olarak ele almaya yönelir.¹⁸⁰

Nüfus kavramı, Foucault’nun biyo – politikasının başat hedefi olmazdan evvel de tarih sahnesinde yer almıştır. Özellikle 17. yüzyıldan 18. yüzyıl sonlarına kadar merkantalistler tarafından nüfus devletin gücü olarak düşünülmüştür. Zira kalabalık nüfus demek, güçlü ordu, tarımsal ve sınai faaliyetlerde iş gücü demektir. Ancak nüfusun aktarılan anlamda iş gücü olması, onun çalışkan ve itaatkâr olmasına bağlıdır. Nüfus kanun ve nizamnameler ile kontrol edilen bir tebaadan ileriye gidemez.¹⁸¹ Ancak yönetim modeline denk gelen dönemde nüfus itaatkâr tebaa olmaktan çıkmıştır.

Kapitalizm, nüfusun ekonomik süreçlere uygun kılınması ile güvence altına alınmıştır.¹⁸² 19. yüzyıl itibari ile nüfus artık doğal yönleri ile denetlenmesi gereken bir siyasal nesne haline gelmiştir. Nüfusa baskıcı ve sınırlayıcı ögeler ile tebaa olarak yaklaşmak kapitalizmin işine yaramaz; aksine nüfusun gelişmesine yardımcı özgür ortamlar oluşturarak niteliklerini çoğaltmak gerekecektir.¹⁸³

¹⁷⁹ Foucault, “İktidarın Halkaları, s.148.

¹⁸⁰ Michel Foucault, *Ders Özetleri 1970-1982*, (çev: Selahattin Hilav), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993.

¹⁸¹ Foucault, *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, 2016, s.61. – 63.

¹⁸² Foucault, “Özne ve iktidar”, s.151.

¹⁸³ Foucault, *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, 2016, s.64.

Yönetim modeli nüfus için adeta özgür ortamlar, fırsatlar yaratmayı iş edinmiştir. Ancak bu özgürlük sonsuz bir özgürlük değildir. İktidar bu modelde kendini güvenlik mekanizmaları ile gösterecektir.

c- Güvenlik

Foucault, College de France'ta 1977-78 yılları arasında vermiş olduğu dersler boyunca Yönetim modelinin belirli bir toprakta yaşayan insan nüfusunun güvenlik düzenekleri ile yönetilmesi olduğunu uzun uzadıya anlatmıştır. Güvenlik düzenekleri, insan edimlerini engelleyen yasaklayıcı yasalardan ve terbiye edici disiplin tekniklerinden farklı olarak, toplumsal olayları olasılıkları hesaplamak yolu ile önceden tahmin eder ve toplumsal olayları iktidarın istediği yöne doğru sevk eder.

Foucault tahıl ekim dikimi, fiyatlandırması ve kıtlık azlık kavramları üzerinden güvenlik düzeneklerinin oluşumunu açıklamaya girişmiştir.¹⁸⁴ Disiplinci model kıtlık çıkmaması için en ince ayrıntısına kadar normlar oluşturmak yolu ile gündelik hayatı adım adım kurallara bağlar. Ne kadar ekim - dikim yapılacağı, ürünlerin hangi fiyatla ne zaman piyasaya sürüleceği, ithalat ihracat yasakları gibi, hiçbir belirsizlik bırakmamaya çalışarak düzenleme yapar.

Yönetimsel modelde ise serbesti hâkimdir. Foucault, bu dönemi fizyokrat düşünürlerin etkisi ile değerlendirmektedir. Yönetimsel model olarak belirttiği dönem Fransa'da fizyokratların etkilerini hissettikleri döneme denk gelmektedir. Bu düşüncenin de etkisi ile doğada yetişen ürün kısıtlamasına gidilmez. İsteyenin istediği kadar ektiği, elde ettiği ürünü istediği şekilde fiyatlandığı bir anlayış hâkimdir. Piyasa kendi içinde

¹⁸⁴ a.g.e., s.64.vd.

denge sağlayacaktır. Fiyatların aşırılığı, ürünün azlığı gibi sorunlar için ise ithalat ihracat sınırlandırmalarının kaldırılması ile çözüm bulunacaktır. Kıtlık, artık ortadan kalkmış; azlık ise bir kötü hayal olarak varlık sürdürmektedir. Tabii tüm bu senaryo nüfusun beklendiği gibi davranması halinde işleyecektir.¹⁸⁵

Kıtlığın kötü bir hayal olarak varlığını sürdürmesi önlenmesi gereken bir tehlikedir. Güvenlik düzenekleri de işte tam olarak burada varlık göstermektedir. Yönetimsel model burada işlemeye başlar. Adeta önce tehlikeleri yaratmakta, sonra da bu tehlikeler için güvenlik düzenekleri oluşturmakta ve nüfusu bu şekilde regüle ederek, iktidarını işletmektedir.

Yönetim modelinin işi, nüfusun yaşadığı ortamda verili gerçeklerdir. Bu gerçekleri ekonomi – politik ve istatistik gibi yeni bilim dalları ile ayrıntılı şekilde inceler ve buna göre regule etme yöntemleri oluşturur. Disiplinci modelde normlar oluşturulmakta ve oluşturulan norma göre normaller ve anormaller ayrılarak bir normalizasyon işlemi gerçekleştirilmekteydi. Yönetim modelinde, var olan gerçeklik veri olarak kabul edilip normlar bu şekilde oluşturulmaktadır.

d- Yönlendirme

Yönetim modelinin en önemli enstrümanı yönlendirmedir. Yönetim modeli, insanların davranışlarını yasaklamak ya da bedenlerini bir norma göre hizaya sokmak yerine, onların edimlerini olabildiğince serbest bırakarak; içinde yaşadıkları ortamı düzenlemek yoluyla davranışları yönlendirmektedir. Bu, özgür bırakarak yönetmeye

¹⁸⁵ a.g.e., s.43vd.

yönelik, pratik liberalizmin temeli olan bir politik teknolojidir.¹⁸⁶ Bu şekilde düşünüldüğünde bırakınız yapsınlar ilkesi aslında insanların ne istiyorlar ise yapmalarını değil, ne yapmayı isteyeceklerini önceden tahmin ederek, yapabileceklerini yönlendirmek ve bu şekilde istenilen şekilde onları yönetmek anlamına gelmektedir.¹⁸⁷

Yönetim, makro ve mikro düzeyde işlemektedir. Makro düzeyde şehrin yeniden yapılanması, hijyen, sağlık, salgın hastalık yönetimi, ihracat ve ithalatın kontrolü gibi düzenlemeler örnek gösterilebilir. Mikro düzeyde ise bireyselleştirici teknikler vardır. İnsanların yönetsellik sistemine gönüllü olarak dâhil olmalarını sağlamaya dönük bu teknolojiler insanların tutumlarının ve önlerindeki mümkün eylemler alanının yönlendirilmesini amaçlamaktadır.¹⁸⁸

Yönetselliğin aslında dönemdaşı olan neoliberalizm, haklar ve görevler temelinde değil; çıkarlar, arzular ve özelemler temelinde işler. Bu iktidar modeli, disiplin iktidar modeli gibi normlarla bireyin tüm yapıp etmelerini sınırlamaz; daha çok, olası davranışların şartlarına etki eder.¹⁸⁹ Bu iktidar modeli nihayetinde kendi işine yarayan

¹⁸⁶ a.g.e., s.22-24.

¹⁸⁷ Jason Read, “Homo Economicus'un Bir Soykütüğü: Neoliberalizm ve Öznelliğin Üretimi” (çev: Şeyda Öztürk), Cogito sayı 70-71,2012 s.94. Foucault'nun da savladığı üzere, neoliberalizm eylemleri kısıtlayarak onlar üzerinde işlem görmez, daha çok eylemlerin koşul ve etkileri üzerinde, ihtimal hissi üzerinde çalışır.

¹⁸⁸ Ferda Keskin, ‘‘Hükümlanlıktan Yönetimselliğe Türkiye’de Neoliberalizm’’

Felsefelogos Dergisi, Güz 2016/4.s.75.

¹⁸⁹ Read, “Homo Economicus'un Bir Soykütüğü: Neoliberalizm ve Öznelliğin Üretimi”s.67-68. Böylelikle, neoliberal yönetsellik genel bir yoğunlaşma yörüngesini takip eder. Bu yörünge temel bir çelişki sonucunda oluşur: iktidar daha az kısıtlayıcı, daha

öznelere üretmektedir. Bu noktada özneleştirme kavramı üzerinde durmak uygun olacaktır.

IV. FOUCAULT VE ÖZNELEŞTİRME

Foucault'nun çalışmalarının ana konusu esasında öznedir. Özne, aydınlanma dönemi düşünürlerinde genel olarak sabit ve doğa durumu anlayışında bulunan evrensel öze sahip bir bireydir. Nietzsche ve Freud'a kadar hemen bütün modern düşünürler sabit bir öznenin tabiatının merkezde olduğu bir toplum yapılanması geliştirmişlerdir. Bunun uzantısı olarak devlete ilişkin teoriler de bu sabit insan tabiatının üstünde yükselmektedir. İktidar oluşumu bireylerden sonradır.¹⁹⁰ Foucault'da ise durum adeta tersine dönmüştür. Öznenin oluşumu iktidardan sonra iktidar nedeniyledir.

Foucault Avrupa'nın düşünsel dünyasında yaygın olan, öznenin davranışlarını, insan olmanın doğasından açıklayan görüşleri benimsememiştir. Foucault, öznel deneyim biçimlerinin verili bir insan doğasının teorik olarak belirlenmiş evrensel yapılarından yola çıkarak açıklanamayacağını; çünkü bu deneyim biçimlerinin tarih içinde belli ihtiyaçlara cevap vermek üzere kurulduğunu söylemektedir.¹⁹¹ Foucault'nun düşün dünyasında incelemekte olduğu özne, Kant'ın aydınlanmış birey olarak tariflediği iradi birey

az cismani oldukça daha da yoğun hale gelir, eylemlerin ve olası eylemlerin alanını doygun hale getirir.

¹⁹⁰ Topuzkanamış, 2019, s.262.

¹⁹¹ Foucault, "Özne ve İktidar", s.12.

değildir.¹⁹² Foucault'nun öznesi bilen, isteyen, özerk, aşkın bir niteliğin oldukça uzağındadır.

Foucault'nun kavramlara bu yaklaşımı yukarıda aktarılan arkeolojik ve soybilimsel inceleme tekniğinin bir getirisidir. Foucault, kavramları, verili anlamları ile incelemeyi kabul etmez, kavramların ilk doğdukları andan, o zamanın koşullarından, gelenen zamana kadar geçirdiği evrelerden incelenmesi ve anlaşılması gerektiğini düşünmektedir.¹⁹³

Özne kavramı da Foucault tarafından bu şekilde ele alınmaktadır. Foucault'ya göre belirli zaman dilimlerinde, belirli ihtiyaçlara karşılık oluşan öznel deneyimlerin tamamı kendine özgü ve tekildir. Bunların tümevarım yöntemi ile bir kalıp olarak değerlendirilmesi yahut insan doğasından gelen davranışlar olarak incelenmesi ve kabul edilmesi mümkün değildir. Öte yandan öznel deneyimleri yalnızca ekonomik altyapının belirlediği ideolojik içeriklerle açıklayan pro-marksist bakış açısı da yeterli olmayacaktır.¹⁹⁴

Bu iki şekilde açıklanamayan özne kavramının Foucault, sorunsallaştırmalar yoluyla kurulduğunu söylemektedir.¹⁹⁵

Sorunsallaştırma, herhangi bir şeyi doğru ve yanlış oyununa sokan ve onu (ister ahlâki düşünce biçiminde, ister bilimsel bilgi, isterse siyasi analiz, vb. biçiminde olsun)

¹⁹² Michel Foucault, "Aydınlanma Nedir?", (çev. Osman Akınhay), *Özne ve İktidar*, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005, s.191.

¹⁹³ Bknz; Bu çalışma, s.42 vd.

¹⁹⁴ Foucault, "Hakikat Kaygısı", s.85.

¹⁹⁵ a.g.e., s.86

bir düşünce nesnesi olarak kuran söylemsel ya da söylemsel olmayan pratikler bütünüdür.¹⁹⁶

Söylemsel pratikler akıl hastalığı, hastalık, ya da suç gibi varlık biçimleri üzerine nesnel anlamda doğru olma, yani hakikat iddiası taşıyan önermeler üreten psikiyatri, psikoloji, patoloji, psikopatoloji, pedagoji, kriminoloji gibi "bilimsel" araştırma alanlarının ürettiği söylemlerdir. Söylemsel olmayan pratikler ise bu araştırma alanları için gereken ortamı sağlayan hastane, akıl hastanesi, hapisane, kışla, okul gibi tecrit kurumlarıdır.¹⁹⁷

Sorunsallaştırma, insanların belli varlık veya davranış biçimlerinin tarihin belirli anlarında sorun olarak kabul edilip bazı söylemsel pratikler ile söylemsel olmayan pratiklerin nesnesi haline getirilmesi ve Foucault'nun "hakikat oyunları" adını verdiği sistemlere dâhil edilmesidir. Söz konusu varlık veya davranış biçimlerinin bu sistemler içinde üretilmiş hakikatler, yani bilgi üzerinden tanımlanması aynı zamanda onların belli insan deneyimleri olarak yeniden kurulması ve sınıflandırılmasıdır. İnsanların bu hakikatlere inanması, yani onlar üzerinden tanımlanmış deneyim biçimlerini kendilerine dair hakikatler olarak görmesi ise bu deneyimlerin öznesi olmayı kabullenmeleri anlamına gelir. Böylece insanlar öznesi haline geldikleri deneyimlerin içerimlediği bilimsel, ahlaki, hukuki, siyasi normlara göre hareket eder ve kendini sınırlar.¹⁹⁸

Kuşkusuz bu pratiklerde söz konusu olan; delilik, hastalık, suç gibi belli varlık veya davranış biçimlerinin sorunsallaştırılarak özel birer deneyim haline dönüştürülmesidir. İnsanlar bu deneyimlerin öznesi olmayı kabul ettiklerinde,

¹⁹⁶ a.g.e., s.86.

¹⁹⁷ Keskin, 2011, s.16.

¹⁹⁸ a.g.e., s.16.

davranışlarını da deneyimleri kalıplaştıran normlara göre sınırlandırarak, yani modern kapitalist toplumun ihtiyaç duyduğu disiplini içselleştirecektir.

Hükümlerlik döneminde iktidarın sadece gücünü üzerinde yaşam ve ölüm olarak uyguladığı yasaklayıcı politikalar ile yapamayacağı alanları çizdiği bir boyun eğen özne iken; disiplinci model ile iktidarın, adeta içine yerleştirildiği bir özneye dönüşmektedir.

Özne Foucault'nun iktidar modellemelerinde disiplinci modelden itibaren üretilmeye başlanmaktadır. Disiplinci iktidar kapitalizmin doğuşu ile doğrudan ilgilidir. Çünkü kapitalizm ile birlikte özgür emeğin ortaya çıkışı, bu emeğin disiplinini de gerekli kılar.¹⁹⁹ Yeni üretim ve iktidar anlayışı artık yasa ve yasak ile hareket eden geleneksel insan formunu istemez. Onun yerine içsel disiplin ile yönetilebilecek işe yarar insan ister.²⁰⁰

Siyasal iktidar artık geleneksel yöntemi olan ideolojiler üzerinden iktidarını sağlamayı bırakmıştır. Artık hedefi bilinç değil, bedenlerdir. Verimli üretime katılabilecek, iş bölümlerinde payına düşen işleri yapabilecek kapasitesinin yükseltileceği ama aynı zamanda kontrol altında tutulup, davranışları denetlenebilen bir beden. Beden üstündeki bu etki doğrudan doğruya benlik inşasıdır.²⁰¹

¹⁹⁹ Topuzkanamış, 2019, s.257.

²⁰⁰ Foucault, “Göz Kamaştırıcı Hayvan: İktidar”, s.157. “*Bir an geldi ki herkesin iktidarın gözü tarafından fiilen algılanması gerekli oldu, kapitalist türde bir toplum olsun istendi, yani mümkün olduğunca yaygınlaştırılmış, mümkün olduğunca verimli bir üretimle birlikte; işbölümünde kimilerinin şu işi, kimilerinin bu işi yapmasına ihtiyaç olduğunda, halkın direniş hareketlerinin, ataletin ya da isyanın, doğmakta olan tüm bu kapitalist düzeni altüst etmesinden korkulduğunda, o zaman, her bireyin somut ve kesin gözetlenmesi gerekli oldu.*”

²⁰¹ Topuzkanamış, 2019, s.260.

Disiplinci iktidar öz denetim yolu ile iktidarı bireyin içine yerleştirir. Panoptikon tipi yapılar ve toplum ilişkilerinin ağ biçiminde örgütlenmesi neticesinde, özneler kollektif olmaktan çıkarak, parsellenmiş bireysel alanlarında herkes tarafından gözetlenerek ve de herkesi gözetleyerek yaşamaya başlamış ve disiplin artık içlerinde, iktidar bizatihi kendi ruhlarında yer bulmuştur.

Gerek panoptikon modeli mekânlar ile gerek normlar aracılığıyla oluşturduğu söylemsel pratikler ile iktidar; artık hayatın her adımında dikkate alınan bir öz kontrol mekanizmasıdır. Öyle ki artık özne kendini, söylemsel pratiklerin oluşturduğu normal çizgisi içinde kalabilecek şekilde seçimler yaparak organize etmektedir ve aslında kişisel seçimler yaptığı her an iktidarı işletmektedir. Bu her zaman kötü bir şey olarak algılanmamalıdır. İktidar her dönem var olan bir gerçektir ama modern dönemde beden bu eğitilebilir oluşunu kullanarak, bir yönetim aracı haline gelmiştir. Bu yolla istediği biçimde özneler inşa etmektedir.

Bunun yanı sıra disiplinci toplumun oluşturduğu normlar ile beraber söylemsel pratikler olan; delilik – akıllık, suça meyilli kişi - iyi çocuk gibi kavramlar ile özne bölünmüş bir nesne halini almıştır.²⁰²

Yönetimsellik ile beraber artık iktidar; öznenin bedeninden çıkarak, ona biyolojik bir tür olarak ve bir nüfus topluluğu olarak bakmıştır. Tam olarak bu noktadan itibaren özne artık doğumundan önceki zamandan itibaren üretilmeye başlanmıştır.

Yönetim modelinin getirdiği serbesti ortamında, bireyler serbest ekonomi – politika nedeni ile iyiden iyiye kendi çıkarları üzerine yoğunlaşmış ve rekabet duygusu üst seviyeye ulaşmıştır. Bu sistemin ilerlemesi için özgür seçimler yapabilen/ yaptığını sanan, güvenlik mekanizmaları ile yönlendirilen öznelerin üretilmesi gerekmiştir.

²⁰² Michel Foucault, “Aydınlanma Nedir?” s.191.

Yönetim modelinin yaptığı öznenin davranışlarını ve hatta davranışlarının sonuçlarını yönlendirmektir. Yönetim modeli özenin farklı ve çeşitli davranış biçimleri, tepkileri geliştirebileceği imkânlar alanı oluşturarak özneyi yönetir. Bu noktada iktidarın özgürlük ile sıkı ilişkisi ortadadır. Öyle ki, özgürlük demek, yönetim modelinin sunduğu bu çeşitli imkânların herhangi birini özgürce seçebilmektir.²⁰³ Foucault son dönem eserlerinde etik yöntemi ile özne, özgürlük ve kendilik kaygısı konularını incelemiştir. Ona göre özgürlüğün kullanımı, insanın özünde gizlenmiş doğruluklarını keşfetmek değildir. Foucault her bir öznenin, kendiliğini ortaya çıkarabilmesinin, kendi soy bilimi ile aslında kendilik sınırlarının değişkenliğini fark edebilmesinin, özgürlüğün deneyimini yaşatacağını söyler.²⁰⁴ Öyle ki öznenin kendi sınırlarının aslında iktidar tarafından çizilmiş olduğunun tespiti, aslında bu sınırların olumsal olduğunun, yani değişebilir olduğunun kanıtı olacaktır. Değişebilir sınırların, kendilik etiği yolu ile değiştirilebilmesi ise özgürlüğün deneyimi olacaktır.

Foucault tüm çalışmaları boyunca “özne”nin iktidar ilişkileri tarafından nasıl üretilip oluşturulduğu konusunu incelemiştir. Foucault’nun özneleştirme kavramı, çalışmanın konusunun sınırları çerçevesinde, genel hatları ile özetlenmiştir.

Çalışmanın bu ilk bölümünde Foucault’nun iktidar analizi ayrıntılı olarak incelendikten sonra, ikinci bölümde Foucault’nun iktidar analizinin hukuk ile kesişimine değinilecektir.

²⁰³ Michel Foucault, “Bir Özgürlük Pratiği Olarak Kendilik Kaygısı Etiği”, s.231.

²⁰⁴ a.g.e., s.231 vd.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FOUCAULT'NUN İKTİDAR ANALİZİNDE HUKUK

Foucault hayatının hiçbir döneminde hukuk eğitimi almamıştır. Düşünürün ilgi alanları ilk dönem eserlerinde bilgi, söylemsel oluşumlar, hakikat; daha sonraki eserlerinde iktidar ilişkilerinin analizleri etrafında yoğunlaşmış; ancak yukarıda da bizzat düşünürün kendi cümlesi ile alıntılandığı üzere esas ilgi alanı her zaman özne olmuştur.²⁰⁵ Foucault tüm çalışmaları boyunca öznenin nasıl da inşa edildiğini çeşitli perspektiflerden gözler önüne sermeye çalışmıştır.

Ancak her ne kadar hukuk eğitimi almamış ve hukuku ana konularından biri olarak incelememiş olsa da toplumbilim ile uğraşanların hukuka ilişkin bir düşünce geliştirmeden kuramlarını oluşturmaları mümkün olmamaktadır. Bu bağlamda Foucault'nun da hukuk ile ilgili konferansları, yazıları ve çalışmaları mevcuttur.

Çalışmamızın konusu Foucault'nun iktidar analizinde hukukun nerede konumlandığıdır. Foucault çağdaşlarından farklı bir iktidar analizi geliştirmiştir. Bu iktidar analizinde hukuku nerede konumlandığı sorusunun cevabı çalışmanın bu üçüncü bölümünde aranacaktır. Foucault'nun iktidar analizi ile hukuku buluşturduğu noktaya varmadan evvel düşünürün Antik Yunandan itibaren hukuku nasıl anlattığına bir göz atmak uygun olacaktır.

²⁰⁵ Bknz: Bu çalışma s.43.

I. FOUCAULT'DA HUKUK

Foucault 21- 25 Mayıs 1973 tarihinde Rio de Janerio Yüksek Katolik Üniversitesinde katıldığı konferansta hukuka ilişkin geniş kapsamlı tespitlerini sunmuştur. Bu çalışmada anılan konferans sunumlarının metinleştirilmiş hali olan Hakikat ve Hukuksal Biçimler²⁰⁶ adlı metin kaynak alınarak Foucault'nun Antik Yunandan, bulunduğu döneme kadar getirdiği hukuk okuması anlatılmaya çalışılacaktır.

Foucault hukuk ile ilgili çalışma ve analizlerini hakikate ulaşılması ve ceza yargılaması ekseninde yapmakta; hakikate ulaşmak için izlenen yolların Antik Yunandan itibaren oluşum ve dönüşüm döngüsünü anlatmaktadır.

Foucault bu dönüşümü tarihi eserlerden yola çıkarak anlatmaktadır ve ilk olarak başvurduğu metin İlyada'dır. Düşünür, İlyada'da bir araba yarışı esnasında kural ihlali olup olmadığı hususunun tespit edilmesi usulünden bahsetmektedir. Hakikat bilgisine ulaşmak için taraflardan birinin doğru söylediğine dair yemin etmesinin istenmesinden bahseden Foucault, burada hakikatin tespitinin Tanrı'ya bırakıldığını söylemektedir. Yemin istenen taraf yemini kabul edip de doğru söylediğine yemin ederse hakikate ulaşılmış olacaktır. Yemin ile hakikate ulaşma çabası, hakikate sınaama yolu ile ulaşmaktır. Foucault, Arkaik Yunanda hukuk usulünde hakikate ulaşma yolunun sınaama olduğunu söyler.²⁰⁷ Foucault daha sonra ortaçağın öncesi ve başlangıcında bu arkaik toplum ile paralellik kuracaktır. Aşağıda sınaama yoluna tekrar temas edilecektir.

Foucault ikinci olarak Oedipus hikâyesine değinmektedir. İlyadanın konu ettiği Arkaik Yunan zamanı üzerinden yüzyıllar geçmiştir, Klasik Yunan dönemine

²⁰⁶ Foucault, "Hakikat ve Hukuksal Biçimler" s.163 – 279.

²⁰⁷ a.g.e., s.182.

gelinmiştir²⁰⁸ ve hakikate ulaşma yolunda yeni bir sistemin doğuşu –sınama yöntemini tamamen kaldırdığı anlamına gelmemekle beraber- gözlemlenmektedir. Düşünür Oedipus’tan “soruşturma sistemi”nin çıkış noktası olarak söz etmektedir.²⁰⁹

Oedipus tragedyasında Kral Laios’u kimin öldürdüğü hakikatine bir çobanın tanıklığı ile ulaşılmaktadır. Homeros’un İlyadası’nda hakikate tanıklık ile değil, yemini kabul eden tarafın aldığı riskin sınanması ile ulaşılmaktadır. Oysa Oedipusta bir köle insan olan “çoban”ın gördüğü bir an, çobanın tanıklığı, koskoca “Kral”ın gücünün önüne geçebilmektedir.²¹⁰ Foucault bu hikâyenin, Atina demokrasisinin en büyük fetihlerinden birinin özeti olduğunu söyler ve şöyle devam eder:

“Halkın yargı hakkına, hakikati söyleme, hakikati kendi efendilerine karşı çıkarma, kendini yönetenleri yargılama hakkına sahip çıktığı sürecin tarihi. Yunan demokrasisinin bu büyük fethi, bu tanıklık hakkı, hakikati iktidarın karşısına çıkarma hakkı, beşinci yüzyıl boyunca Atina 'da kesin olarak doğmuş ve inşa edilmiş uzun bir süreç boyunca oluşmuştur. İktidarsız bir hakikati hakikatsiz bir iktidarın karşısına çıkarma hakkı Yunan toplumunun özelliği olan bir dizi büyük kültürel biçime yer vermiştir.”²¹¹

²⁰⁸ a.g.e., s.197; Foucault Oedipus Tregedyasının yazarı Sofokles’in Klasik Yunan Döneminin başlangıcı olduğunu söylemektedir.

²⁰⁹ a.g.e., s.168.

²¹⁰ a.g.e., s.199; Kral Laiosu kimin öldürdüğüne ilişkin tartışmada, şüphelenilen taraflarından biri kral biri tirandır.

²¹¹ a.g.e., s.199.

Artık bilgiye, hakikate; tanıklık, hatırlama ve soruşturma yolu ile ulaşılmaktadır.²¹²

Foucault daha sonra Roma İmparatorluğu ile Germen toplumlarının ilişkiye girdiği dönemin hukukuna değinmektedir. Dönemin hukukunun, Homeros'un İlyada'sı üzerinden analiz ettiği, Arkaik Yunan döneminin hukuksal hakikate ulaşma yöntemi ile benzerliklerinden bahseder. Bu dönem Orta çağın ortalarına kadar devam edecektir.

Germen toplulukları, M.Ö 2.yüzyıl civarlarında Roma İmparatorluğu ile karşı karşıya gelemeye başlamışlardır. Germen topluluklarında uygulanan hukukun bir takım karakteristik özellikleri mevcuttur ve bunlar Klasik Yunan hukuk sistemi ile pek de paralellik arz etmemektedir.

Her şeyden önce Germen topluluklarında, kamu davası denilebilecek, topluluk adına bir yetkili tarafından takip edilen bir dava türü yoktur. Cezai türden bir davanın oluşması için birinin haksızlığa uğradığını söylemesi ve karşısında da kimin bu haksızlığı yaptığını belirtmesi gerekmektedir. Bu haksızlığın giderilmesi ya da cezalandırılması için otorite sahibi birinin müdahalesi söz konusu değildir. Kurbanın ya kendisi ya da ailesinden birileri davayı takip etmektedir.²¹³

Dava bu şekilde iki tarafın varlığı ile oluşmaktadır. Kovuşturmanın devamı ise bir hakikat arayışı ile değil, husumet, savaş ya da adına her ne denilir ise; taraflar arasındaki çekişmenin hukuk kurallarına bağlı olarak sürdürülüp sonuca erdirilmesi şeklinde vuku bulmaktadır. Foucault'ya göre o dönemde; hukuk savaşın ritüel biçimidir ve şu şekilde açıklanmaktadır:

“Örneğin, birisi öldüğünde, yakın akrabalarından biri hukuksal intikam uygulamasını yerine getirebilir, bunun anlamı birini, kural olarak da katili

²¹² a.g.e., s.199.

²¹³ a.g.e., s. 200.

öldürmekten vazgeçmemektir. Hukuk alanına girmek katili öldürmek anlamına gelir; fakat katili belirli kurallara, belirli biçimlere göre öldürmektir. Eğer katil suçu falanca veya filanca biçimde işlemişse onu parçalayarak ya da kafasını uçurarak öldürmek gerekir. Kafası da evinin girişindeki bir kazığa asılacaktır. Bu edimler, intikam tavrını ritüelleştirecek ve onu hukuksal intikam olarak niteleyecektir”²¹⁴

Germen topluluklarında uygulanan hukuk izleğinde; hata ve haksızlığın tazmininden bahsetmek yerine haksızlık ve intikamdan bahsetmek daha yerinde olacaktır. Hal böyle olunca da; kişiler aslında karşılıklı olarak vahşice alınacak bir intikamın önüne geçilmekte; hukuk kuralları ile sınırı çizilmiş bir intikam müessesesi işletilmektedir. Feodalite sisteminde de uygulanan hukuk Germen hukukudur.²¹⁵

Feodal hukukta sınama yöntemi esastır. Ancak sınama artık hakikatin sınaması olmaktan çıkmış, tarafların önemini, ağırlığını, konuşma beceresini sınayan bir yöntem olmuştur. Önemli olan hangi tarafın doğru söylediğinin tespiti değildir. Önemli olan kimin kendi lehine tanıklık yapacak akrabasının daha çok olduğu, kimin toplumda sözünün daha geçerli olduğu, kimin konuşma formüllerini daha becerikli bir şekilde kullanabildiğinin sınanmasıdır.²¹⁶ Toprağa dayalı derebeylik sisteminde, köle insan

²¹⁴ a.g.e., s.201.

²¹⁵ a.g.e., s.203.

²¹⁶ a.g.e., s 203; Foucault burada avukatlık mesleğinin doğuşuna da bir cümle ile temas etmiştir. *”Bir kişi herhangi bir şeyle suçlandığında -hırsızlık ya da cinayet- bu suçlamaya, cinayet veya hırsızlık işlemediğini garanti eden belli formüllerle cevap vermeliydi...Yanlış bir şey söylendiği veya yalan söylendiği kanıtlandığı için değil, formül gerektiği gibi söylenmediği için. Bir dilbilgisi hatası, bir kelime değişikliği formülü geçersiz kılıyordu, yoksa kanıtlanmaya çalışılan şeyin hakikatini değil. .. Hukuk*

işgücünün önemli sermaye kalemlerinden sayıldığı ortamda, hukukun da hakikati değil, toplumsal gücü araması hiç de şaşırtıcı değildir. Önemli olan tek şey kimin en güçlü olduğunun tespiti. Çünkü döngü en güçlü üzerinden dönmektedir.

Foucault, feodal hukuk düzenindeki sına sistemini dört karakteristiğinden bahseder:²¹⁷

İlk karakteristik; ikili biçimdir. Sınamanın nihai hedefi hakikat keşfi değildir. Taraflar sınaı ya kabul eder ya reddeder. Reddeden davayı baştan kaybeder. Kabul eden de sına sonunda ya kazanır ya kaybeder başka bir olasılık mevcut değildir.

İkinci karakteristik; hüküm müessesesi yoktur. Yani haklı ya da haksızın deklare edildiği bir sistem mevzu bahis değildir. Yenilen ya da zafer kazanan vardır. Önemli olan güçlü ile zayıfın tespiti.

Üçüncü karakteristik; iki rakibin üstünlüğünün esasen ayırt edilmesi için üçüncü kişiye gerek yoktur. Onların ayrımı doğal güç dengesi, şans, fiziksel dayanıklılık gibi kendilerinden menkul unsurlar tarafından belirlenmektedir. Üçüncü kişinin varlığı ancak kurallara göre hareket edilip edilmediğinin kontrolü noktasında yer bulabilir. Yani üçüncü kişi esasen değil ancak usulen tanıklık edebilmektedir.

Dördüncü karakteristik; en güçlü olan aynı zamanda haklı olarak da tespit edilmektedir. Hukuksal olmayan sınaılarda örneğin savaşlarda; en güçlü olan kazanmaktadır ancak bu her zaman kazananın haklı olduğu anlamını taşımaz. Oysa feodal hukuk sistemindeki sına müessesesinde savaş adeta hukuki bir boyutta yeniden

tarihinde, daha sonra avukat denecek olan bu başka kişi suçlunun yerine formülleri dile getirmesi gereken kimseydi.”

²¹⁷ a.g.e., s. 204.

yaşanmakta ve yine çeşitli yönlerden en güçlü olan kazanmakta ve bu defa aynı zamanda da haklı olarak da addedilmektedir.²¹⁸

Foucault tarafından feodal hukuk bu detayları ile ifade edilmektedir. Feodal toplumda - ki bu Orta çağın ortalarına yani 12. 13. yüzyılların sonuna kadar devam eden bir dönemdir- hukuk toplumun tamamına hâkim olan iktidardan varestedir. Foucault'ya göre feodal toplumda hukuk mal dolaşımının bir aracı olarak kullanılmıştır. O dönemde ticarete dayalı mal dolaşımı olmadığından, hukuk da savaşın prosedürel hali olarak geliştiğinden, hukuk mal dolaşımı aracı olmuştur. Örneğin bir toprağa sahip olmak isteyen silahlı kuvveti olan bir kişi, görece güçsüzün torağına el koyar, hukuk içinde sorun çözümlenir ve silahlı gücü olmayan toprak sahibi ancak para ödemek koşulu ile işgalcinin toprağından gitmesini sağlayabilir.²¹⁹ Bu şekilde bir hukuk elbette toplumdaki en güçlüler tarafından yönetilmekte, korunmakta ve devam ettirilmektedir. Bu gruplar, hukuk onların güçlerini koruduğı ve mal dolaşımını sağladığı sürece, hukukun yukarıda dört karakteristiğinin sayıldığı şekilde sürmesini sağlamış ve hukuku ellerinde bulundurmışlardır. Ancak bu grupların hiçbir iktidar değildir ve hukuksal iktidar sahibi de değillerdir.

On iki ve on üçüncü yüzyıllara kadar sistem bu şekilde devam etmiş ve Orta çağın ilk büyük monarşisi olan Karolenj İmparatorluğunun oluşumu ile toplumsal ve hukuksal düzen bir takım değişikliklere uğramıştır. Bu büyük siyasi yapı, siyasi ve hukuksal iktidarı tekeline almıştır ve öncesi döneminde; kişilerce münferiden kullanılan hukuk, artık kişiler arasında dışardan gözetim olmaksızın kullanılabilir olmaktan çıkmıştır. Artık kişilerin kendi arasında çözümlediğı olaylarda yeni bir karakter vardır: Savcı.²²⁰

²¹⁸ a.g.e., s. 205.

²¹⁹ a.g.e., s.206.

²²⁰ Koloş, 2016, s.262., Foucault, “Hakikat ve Hukuksal Biçimler”, s.208.

“Savcı” karakterinin tarih sahnesine çıkması, tam olarak çalışmamızın konusu olan Foucault’nun iktidar analizinde hukukun konumlanması konusunun başlangıç noktası olmaktadır. Zira savcı iktidarın hukuku kontrol eden yüzüdür. Foucault bu noktadan itibaren iktidar analizi içeriğinde hukukun yer alışını anlatmaktadır.

II. FOUCAULT’DA İKTİDAR VE HUKUK

Foucault’da iktidar ve hukukun kesişmesi Roma İmparatorluğu ile Germen topluluklarının karşı karşıya gelmesinden itibaren iki taraflı olarak düzenlenen hukuk dünyasına üçüncü kişi olan “savcı” karakterinin eklenmesi ile gerçekleşmektedir.

Önceleri hukuki uyuşmazlıkların, haksızlık eden ve haksızlığa uğrayan olmak üzere iki tarafı vardır. Bu iki taraf ihtilaflarını belirli kurallar çerçevesinde, nihayetinde daha güçlü olanın haklı çıkması ile sonuçlanacak bir şekilde çözmektedir. Yeni oluşan büyük monarşi ile kurulan siyasi iktidar düzeninde savcı; hukuki uyuşmazlık konusunun iktidarı da zarara uğrattığını ve iktidarın temsilcisi olarak kendisinin de, zararın kanıtlanması halinde davacı olduğunu söylemektedir.

Esasında, savcının varlığının temsil ettiği yeni bir fikir vardır; o da yasaya aykırı davranıştır. Zira yapılan haksızlık ile bir hukuk kuralı çiğnenmiştir. O hukuk kuralı da siyasal iktidar tarafından konulmuştur, yasaya aykırı davranmak hükümdara karşı gelmektir ve derhal cezalandırılmalıdır.²²¹

Foucault siyasal iktidarın hukuku ele geçirmesinin arkasında mal müsaderelerinin olduğundan bahseder, öyle ki; ortada bir haksızlık var ise bunun tazmini gerekliliği de vardır. Eskiden iki kişi arasındaki haksızlık sorunu çözülür, haklı çıkanın mağduriyeti

²²¹Koloş, 2016, s.262.

diğeri tarafından tazmin edilirdi. Yeni sistemde iktidar sahibi hükümrân da yapılan her haksızlığın mağdurudur ve haksızlığı tespit edilen şahıs cezalandırılmanın yanında devletin ya da hükümrânın mağduriyetini giderecek bir tazminat vermek zorundadır.

“Doğmakta olan büyük monarşiler için zenginleşmenin ve mülklerini büyütmenin önemli araçlarından biri olan mal müsadereleeri. Batı monarşileri adaletin ele geçirilmesi üzerinde kurulmuştur; bu, müsadere mekanizmalarının uygulanmasını sağlar.”²²²

Foucault hukuk ile iktidarın bu kesişmesinde, ekonomik nedenleri arka plan olarak sunmuştur. Hatırlanacak olursa, feodal dönemde de yine mal dolaşımlarının sağlanması için hukuk düzenine başvurulduğundan bahsedilmiştir.

On üçüncü yüzyıldan itibaren uygulanmaya başlayan soruşturma usulünde hakikate artık gerek dinsel, gerek ahlaki bileşenleri olan yöntemler ile ulaşılmaya çalışılmaktadır. 18. yüzyıla kadar devam edecek olan, genel olarak büyük monarşiler dönemi boyunca hukukun görünümü, Foucault’nun yukarıda aktarılan iktidar anlatısının başlangıcı denebilecek “Hükümrânlık İktidar Modeli”ne tekabül etmektedir. Bir sonraki başlıkta Foucault’nun iktidar analizinde hukukun konumlanması, Foucault’nun iktidar modelleri başlıkları altında incelenecektir.

A- HÜKÜMRANLIK MODELİ VE HUKUK

Yukarıda Foucault’nun iktidar analizi ile ilgili incelemeler yapılan kısımlarda, Foucault’nun iktidar analizini birbirini takip eden üç iktidar modeli ile yaptığından

²²² Foucault, “Hakikat ve Hukuksal Biçimler”, s.209.

bahsedilmiştir. Bu analizlere Foucault “Hükümranlık Modeli” olarak da adlandırılan “Hukuksal – Söylemsel” iktidar modeli ile başlamaktadır.

Foucault 12.-18.yüzyıllar arasında geçen dönemi iktidar analizinde “Hükümranlık” ya da “Hukuksal-Söylemsel” dönem olarak niteler.²²³ Bu dönem Avrupa’da ilk büyük monarşilerin kurulması ile başlamaktadır.

Feodal toplumlarda ikili çekişmeler, toplumsal uyuşmazlıklar, iktidardan yoksun hukuk kuralları ile çözümlenmektedir. Böyle bir toplumda kargaşa hâkimdir. Büyük monarşiler kendilerini düzenleme, hakemlik etme, sınırlama merci olarak kabul ettirmişlerdir. Söz konusu karmakarışık topluluklara bir düzen kazandırma, çoğul ve korkusuz güçler karşısında bir güç, her duruma göre uygulanan hukuk kuralları yerine iktidar sahibi ve tek bir hukuk kuralı olarak var olmuşlardır.²²⁴

Ortaçağda monarşik iktidarlar, feodal iktidarların yerini alırken, feodal iktidarların aidiyet, bağ, ahlak gibi o toplumun özelliği olan kurumlarıyla hukuk aracılığı ile mücadele etmiştir. Monarşik iktidar hukuksal kurumlar oluşturarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Örneğin, feodal toplumda kişisel uyuşmazlıkların eski şekilde çözümünün yerine, iktidarın dâhil olduğu ve hatta yönettiği mahkemeler sistemi kurulmuştur.

“Monarşik iktidar, devlet iktidarı özünde hukuk ile temsil edilir.”²²⁵

Bu yeni siyasal iktidar biçiminin karakteristik özelliklerinden biri genellikle yasaklayıcı içerikli yasalar ile toplum düzeninin sağlanmasıdır. Dönemin en çok kullanılan düzenleme ve kontrol enstrümanı yasalardır. Yasalar genel olarak nelerin

²²³Foucault, “İki Ders”, s.111 vd.

²²⁴Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 2007, s.67.

²²⁵Foucault, “İktidarın Halkaları”, s.114.

yapılmayacağını belirtildiği, yasak olan davranışların, yasak olan ilişkilerin, yasak olan her şeyin bilgisini kapsamaktadır.²²⁶ Foucault'ya göre bu iktidar olumsuz bir iktidar modelidir. Zira iktidar “yapmamalısın!” demektedir.²²⁷

Bu iktidar modelinin bir diğer özelliği yukarıda bir tekelerde toplanması ve aşağı doğru yayılmasıdır. Tekelerde toplanmasından kasıt sadece bir kişinin elinde toplanması demek değildir. Çoğu zaman monarşiler bu iktidarın temsilcisidir ve iktidar sadece hükümrânın elindedir; ancak iktidar kimi zaman bir grubun, bir zümrenin tekelinde de bulunabilir. Burada ifade edilmeye çalışılan; iktidarın, tek bir merkezden, tek bir noktadan çıkması ve aşağı doğru baskı uygulamasıdır.²²⁸

Genel olarak bu merkezi iktidarın tepesinde bir kral, bir hükümrân bulunmaktadır. Öyle ki, aslında iktidar kralın bedeninin ta kendisi olarak algılanacak kadar iktidar hükümrân ile özdeşleşmiştir. Yasaklayıcı yasalar ise kral buyruğu olarak tezahür etmektedir.²²⁹ Zaten iktidarın hukuka müdahalesi, feodal toplumların iki taraflı, sınamacı, haksızlık ve intikam temelli hukuk anlayışı yerine; yanlış davranış ile kralın buyruğuna, yani krala karşı gelindiği anlayışının hâkim olduğu noktada başlamıştır. Savcı hükümrânın temsilcisi olarak gerçeği aramaktadır. Gerçeğe ulaşıncaya, söz konusu olan artık haksızlık ve haksızlığa uğrayan tarafın intikamı değil; hukuka aykırı davranış ve bunun kamu lehine, iktidar lehine, hükümrân lehine tazminidir.

Hükümrânlığı ve monarşiyi hukuk karakterize eder ve bu hukuk, hak kavramı ile desteklenir.²³⁰ Hak; bu iktidar modelinde hükümrânın yaşam ve ölüm üzerindeki hakkı

²²⁶ a.g.e., s.143 vd.

²²⁷ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 2007, s.67.

²²⁸ a.g.e., s.66.

²²⁹ Foucault, “İki Ders”, s 103

²³⁰ Koloş, 2016, s.266.

üzerinden tanımlanmaktadır. Foucault bu hak kavramının kökeninin Roma Hukukundan geldiğini söylemektedir. Romalı aile reisinin çocukları ve köleleri üzerindeki yaşam ve ölüm hakkının, bu dönemde hükümrânın yaşam ve ölüm hakkı olarak tezahür ettiğinden bahsetmektedir.²³¹ Hükümrân bu hakkını, kendi varlığı bir iç ya da dış etkenler nedeni ile tehlikede ise, kendi varlığının korunması için uyruğunun canı pahasına mücadele etmesini emrederek kullanabileceği gibi, uyruk hükümrânın varlığına bir tehlike ise onun ölüm ile cezalandırılmasını emretme yolu ile de kullanabilir. İlk durumda direkt olarak öldürme yönünde bir irade olmasa da yaşamının ve ölümünün kontrolüne sahip olduğu açıktır. İkinci durumda ise uyruğun yaşamını sonlandırma hakkı hükümrânın elindedir.²³²

Yani hukuksal – söylemsel iktidar; yasaklayıcı, sınırlayıcı, tepeden ölüm ile inen olumsuz bir iktidardır. Foucault birçok yerde “batı toplumu olarak iktidarı neden teknik ve pozitif olarak değil de²³³ yasa, yasaklama, sınırlama ile beraber olumsuz bir iktidar olarak tanımlıyoruz?” sorusunu sormaktadır.²³⁴

Bunun cevabı Foucault’da biraz Hobbes’un Leviathan’ına gönderme yapılarak bulunmuştur.²³⁵ Ona göre; doğal durumda, eşit hallerde yaşayan insanlar kargaşa neticesinde kendi karar ve iradeleri ile iktidarı bir hükümrâna devretmişlerdir. Zira insan sürekli güvensiz ve varlığının tehlikede olduğu bilgisi ile yaşayamayacak bir varlıktır. Foucault da son dönem feodal toplulukların bu karışık ve güvensiz ortamdan mutlak iktidar yolu ile kurtulma iradesi gösterdiklerini söylemektedir.²³⁶ Bu iradeleri

²³¹ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 2007, s.99.

²³² a.g.e., s.99-100.

²³³ Foucault, “Hakikat ve Hukuksal Biçimler”.

²³⁴ Foucault, “İktidarın Halkaları”, s.114., *Cinselliğin Tarihi*, 2007, s.69

²³⁵ Foucault, “İki Ders”, s 106.

²³⁶ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 2007, s.69.

doğrultusunda da itaat etmeyi kabul etmişlerdir.²³⁷ Bu arada Hobbes'da toplum sözleşmesi fikrine ulaşan insan rasyonel insandır. Foucault, Orta çağ'dan sonraki bu değişimin sadece rasyonalite yolu ile açıklanmayacağını belirtmektedir. Orta çağdan sonra bulunan soruşturma yöntemi örneğinde, bu buluş aydınlanmış özenin eseri değil; bu aslında iktidar ilişkilerinin dönüşmesinin de eseridir demektir.²³⁸

Toplumsal irade ile bölük pörçük iktidarlara tamamlanması, beraberinde bu en yukarıdaki erke itaat etme eylemini de doğal olarak getirmiştir. Topluluklar bu iktidar sahibi hükümların iktidarını kendi iradeleri ile meşru kılmıştır. İşte bu kadar yasaklayıcı ve olumsuz bir iktidarın oluşumu ancak itaat getiren meşruiyet ile mümkün olmuştur.²³⁹

Bu meşruiyet, dönemin burjuvazisi tarafından da desteklenmiştir. Feodal düzende mal mübadelesi ticaret yolu ile sağlanmamaktaydı. Burjuvazi kendi mal mübadelesini ancak hukuksal söylem ile işletebilir hale gelmiştir. Aynı burjuvazi hükümların sınırlarını belirleme ve en sonunda 18. yüzyıl itibari ile monarşilerden kurtulma devrimini de yine hukuk ile yapmıştır.²⁴⁰

Hükümlarlık modeli 12-18. yüzyıllar arası Avrupa toplumundaki iktidar ilişkilerini tam olarak açıklamaktadır. O dönemin iktidarı hükümlar ve tebaası arasında, emir ve itaat eylemleri ile işlemektedir.²⁴¹

²³⁷ Foucault, “İktidarın Halkaları”, s.114.

²³⁸ Foucault, “Hakikat ve Hukuksal Biçimler”.214.

²³⁹ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 2007, s.66. Bu bölümde esas konu iktidar modelleri içerisinde hukukun konumlanması olduğundan, meşruiyet ve itaat konusu daha fazla detaylandırılmamıştır.

²⁴⁰ Foucault, “İktidarın Halkaları”, s.115.

²⁴¹ Foucault, “İki Ders”, s.113.

Hukukun bu dönem içindeki konumlanması ise başköşedir. Bir önceki dönemin sonlanması, iktidarın hukuk ile kesişmesi, hukuksal söylemler ile başlamış, iktidarın kuruluşu hukuksal kurumlar ile olmuştur. Sonrasında hukuk meşruiyet aracı olmuş, iktidarın korunması yine hukuk ile sağlanmıştır. İktidar ve iktidarın kullanıcısı hükümler hukuk ile konuşmuştur. Hukuk yeri gelmiş hükümlerin sınırlanması ve nihayetinde ortadan kalkması için de tek silah olmuştur.

Özetle bu iktidar modelinin kapsadığı dönem için, Foucault'nun iktidar analizinde hukuk iktidarın ta kendisidir demek yanlış olmayacaktır.

Ancak toplumsal, teknolojik gelişmeler beraberinde siyasal ve ekonomik değişimleri getirmiş ve bu model artık iktidarın analizini karşılayamaz bir hal almıştır. Hükümler teorisi, süreli ve süreksiz borçları hukuksal terimlerle yazmaya izin veren teoridir; sürekli bir gözetlemeyi, kodlamayı sağlayan teori değildir. Bu, iktidarı kesintisiz ve sürekli gözetleme sistemlerinden hareketle ve onların çevresinde değil; hükümlerin fiziksel varlığında hareketle ve onun çevresinde temellendirmeyi sağlayan bir teoridir.²⁴² Bu teori kılcal damarlara kadar artık başka enstrümanlar ile işleyen iktidarın kaçırılmasına sebep olacaktır.

Foucault 18.yüzyıldan sonraki döneme ait iktidarın hukuksal – söylemsel olarak yorumlanmasından vazgeçilmesi gerektiğini söyler ve iktidar ilişkilerinin analizini başka bir kavram üzerinden yapar: Biyo-iktidar. Biyo-iktidar kavramına varana kadar Foucault, “Disiplin” modelinden geçmektedir.

²⁴²a.g.e., s. 113.

B- DİSİPLİN MODELİ VE HUKUK

Yukarıda Foucault'nun “Hukuksal – Söylemsel”, “Disiplin” ve “Yönetim” olmak üzere üç iktidar modeli ele alınmıştır. Biyo - iktidar Foucault'nun her ne kadar “Yönetim” modeli ile vardığı nokta olsa da, biyo-iktidara, anatoma-siyaset olan disiplinden geçmeden varmak mümkün değildir.

18. yüzyıl ile beraber Avrupa'da büyük hukuk reformları gerçekleşmeye başlamıştır. Bu reformların kimi tüm hukuk düzeninde, kimi sadece ceza yargısında gerçekleşmiştir. En önemli reformların başında ceza yargısına hâkim olacak evrensel ilkelerin tespit edilmesi gelmiştir. Zira kişilerin cezalandırılmalarının koşullarının belli olması toplumsal güvenin inşasında önem taşımaktadır. Bu minvalde cezalar ve suçlar tanımlanmış, bugün bile geçerli olan ceza hukukunun temel ilkeleri olarak kabul edilmiştir.²⁴³

Ancak daha sonraları topluma zararlı hareketi tanımlamak, tespit etmek ve bu hareketin faili bireyi toplumdan uzaklaştırmak yaklaşımı terkedilerek yeni bir yaklaşım yerleşmeye başlamıştır. Artık ceza usulünün amacı, toplumun meydana gelen hukuka aykırı fiil nedeni ile gördüğü zararı ortadan kaldırarak; toplumu savunmak değil, bireylerin tavır ve davranışlarının denetimiyle psikolojik ve ahlaki reform oluşturmaktır.²⁴⁴ Bu amaç doğrultusunda zamanla bireylerin yasaya uygun hareket edip etmediklerinden ziyade, yani hukuka aykırı fiilin denetiminden ziyade, yapabilecekleri

²⁴³ Foucault, “Hakikat ve Hukuksal Biçimler”, s.222. Foucault burada Beccaria'nın, ceza hukukuna kattığı ilkelerden uzun uzadıya bahsetmektedir. Ancak bu çalışma için detay olacağından kısaca değinilmekle yetinilmiştir.

²⁴⁴ a.g.e., s.222.

davranışların denetimi ön plana çıkmıştır. Aslında denetlenen bireylerin tehlikelilik kavramıdır. Foucault, bu buluşu utanç verici olarak değerlendirmektedir.

*Böylece, on dokuzuncu yüzyıl sonuna doğru, kriminolojinin ve ceza usulünün büyük kavramı, ceza teorisi terimleriyle, utanç verici tehlikelilik kavramıydı. Tehlikelilik kavramı, bireyin toplum tarafından, edimleri düzeyinde değil, potansiyelleri düzeyinde ele alınması anlamına gelir; fiili bir yasanın fiili ihlali düzeyinde değil, bireylerin temsil ettikleri davranış potansiyelleri düzeyinde ele alınması anlamına gelir.*²⁴⁵

Tehlikelilik kavramı beraberinde gözetleme stilini getirecektir. Orta çağ boyunca sına, sonrasında soruşturma olan hakikat bilgisine ulaşma stili artık - hakikati ne kadar önemseydi tartışılır- gözetleme olarak tezahür etmektedir. Bu nokta, disipline edici topluma geçiş noktası olacaktır.

Bireylerin tehlikelilik potansiyelinin denetimi; belirli davranışların yasak olduğu ve bu yasak davranışların cezalandırıldığı yöntem olan adaletin kendisi tarafından değil, polis ve tüm gözetleyici ve ıslah edici kurumlar tarafından gerçekleştirilir. Böylece on dokuzuncu yüzyılda, bireylerin tehlikeliliklerinin denetlenmesi için, bireyleri yaşamları boyunca kuşatacak olan okul gibi pedagojik kurumlar; hastane, tımarhane, gibi psikolojik ya da psikiyatrik kurumlar oluşturulmuştur. Bu kurumlar Foucault tarafından hukuksal olmayan kurumlar olarak nitelendirilmektedir.²⁴⁶ Ancak bu noktanın açıklanması gerekmektedir. Foucault “hukuksal” terimi ile hukuksal – söylemsel iktidar modelinde karakterize ettiği sistemi kastetmektedir. Tek elden çıkan, yasaklayıcı, aşağı doğru işleyen ve ne yapılmaması gerektiğini formüle eden, yasalar ile konuşan bir sistemi kastetmektedir. Hukuksal olmayan derken de, bahse konu kurumların; yasaklayıcı yasalar ile hareket edip, bu yasalara uymayanlara yaptırımlar uygulamak yolu ile varlık gösteren

²⁴⁵ a.g.e., s.223.

²⁴⁶ a.g.e., s.223.

kurumlar olmadığını ifade etmektedir. Zira bu kurumlar zaten kişilerin ne yaptığından ziyade ne yapacağı ve hatta ne yapabileceği ile ilgilenmektedir. Zaten Foucault'nun hukuksal – söylemsel iktidar modelinin, 18. yüzyıl iktidar ilişkilerini açıklamaya yetmeyeceğinin temelindeki düşünce budur.

Hatta “Hakikat ve İktidar” adı ile metinleştirilen Haziran 1976 tarihli söyleşide; kendisine yöneltilen;

“...gözetleme, normalleştirme ve denetleme ardından cezalandırma, ıslah etmeyi eğitime işlevleri taşıyan bir sistem kuruldu ve bu sistem klasik teoriler uyarınca modern devlete ve onun ordu, polis gibi parçalarına bağlanıyor..” sorusuna;

“Sorunu devlet terimleriyle ortaya koymak, gene hükümler ve hükümlerlik çerçevesinde, yani yasa terimleriyle ortaya koymak anlamına gelir. İktidarla ilgili bütün bu fenomenleri devlet aygıtına bağımlı fenomenler olarak betimlemek, onları özünde baskıcı niteliğe sahip olarak kavramak olur” cevabını vermiştir.²⁴⁷ Zira 18. yüzyıldan itibaren oluşan iktidarı, devlette sembolleşmiş hükümlerlik modeli ile anlamak mümkün olmayacaktır. Devlet üst yapısal, yasakçı hali ile kılcallara inemez ve kılcallardaki iktidar ilişkilerine sızamaz.

Foucault'nun hukuksal olmayan olarak nitelendirdiği bu kurumlar, panoptikon tarzında inşa edilmiş kurumlardır. Panoptizm önceki yıllarda oluşmuş yasacı teoriden farklıdır. Yani panoptizmde amaç, yasada yazan yasaklı davranışı yapan kişinin, olayın aslı soruşturulup cezalandırılması değil; olası, yasa ile belirlenmemiş bir tehlikelilik durumu sürekli gözetlenmesi ve denetlenmesidir.

“Panoptizm, bir soruşturmaya değil, inceleme diye adlandıracağım tamamen farklı bir şeye dayanan bir iktidar biçimidir. Soruşturmanın, hukuksal pratikte, olup bitenin öğrenilmesinin usulüydü... Panoptikle...

²⁴⁷ a.g.e., s.73.

*Bir olayı yeniden oluşturmak değil; bir şeyi ya da daha ziyade bir kimseyi aralıksız olarak ve tümüyle gözetlemek söz konusudur.”*²⁴⁸

Bu kurumlarda bireyler sürekli gözetlenerek bilgiler elde edilmektedir. Bu bilgiler ile normlar oluşturulmakta,²⁴⁹ sonra yine gözetleme ile bu normlara uygun davranılıp davranılmadığı gözetlenmektedir. Bu bilgi bir şeyin gerçekteşip gerçekteşmediğinin bilgisi değildir. Bireyin gerektiği gibi davranıp davranmadığını, kurala uygun olup olmadığını, gelişme gösterip göstermediğini belirleyen bir bilgidir.²⁵⁰ Artık norma uygun davranan normal, norma uygun davranmayan anormaldir. Haklı – haksız, suçlu – suçsuz ikilikleri yerini normal – anormal ikiliğine bırakmıştır.

İktidar modelinin hükümlanlıktan disiplin modeline geçme sebebine dönülecek olunursa, bu geçişin sebebi teknolojik gelişmeler neticesinde sermayenin ve üretim sisteminin dönüşmesidir. Zenginlik 16. ve 17. yüzyıllarda toprağa dayalı zenginliktir. Üretim de yine toprak üzerinden üretim, para mübadelesi ise basit bonolar üzerindendir. 18. yüzyıldan itibaren, sermaye birikimleri topraktan ziyade mallara, stoklara, atölyelere, makinelere, hammaddelere yatırılmaya başlanmıştır. Artık zenginin serveti, fakir işçilerin elinde olduğundan korunmaya daha muhtaçtır ve aynı doğrultuda işçiler üzerinde denetime her zamankinden daha çok ihtiyaç vardır. Bunun yanı sıra üretim şeklinin de büyük fabrikalarda olacak şekilde değişmesi ile iş gücüne – ama kontrol edilebilir işgücüne – ihtiyaç artmıştır. Foucault’ya göre tüm bunlar disipline edici toplumun kökenidir.²⁵¹

²⁴⁸ a.g.e., s.223.

²⁴⁹ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 2007, s.103.

²⁵⁰ Foucault, “Hakikat ve Hukuksal Biçimler, s.223.

²⁵¹ a.g.e., s.236.

Kapitalizm, bireylerin kontrollü bir şekilde işgücüne dâhil edilmesine ihtiyaç duymaktadır. Fabrikalarda, okullarda, hastanelerde disipline edici normlar ile bireylerin her saati her anı planlanarak, denetlenip kontrol edilmektedir. Disiplin pratikleri ile birey hizaya çekilir, düzeltilir ve normalleştirilir.²⁵² Bu sisteme göre artık suçun tanımı da, cezalandırma da, bedene yaklaşım da değişmiştir. 12.-18. yüzyıllar arası dönemde toplumların esas konusu hep hukuktur. Tüm mücadeleler hukuk adına yapılmıştır. Ana enstrümanlar yasalar, mevzuat ve mahkemeler gibi kurumlardır. Ancak 19. yüzyıl ve sonrasında küçük detaylara sızan, artık mahkemeler ve yasaları kullanmayan; tıp, psikoloji, toplumsal bilimleri kullanan başka bir iktidar mekanizması oluşmuştur. Suç artık yasa ihlali değil, norm dünyası ile oluşturulan bir normallikten sapmadır. Bu sebeple de adaletten çok tıbbın, psikiyatrinin sorunudur.²⁵³

Disiplin iktidar modelinde hukukun konumlanması normlar üzerindendir. Hukuksal – söylemsel iktidar modelinin aracı da amacı da yasadır. Yasaya uygun davranmak hem tebaa için hem de hükümler için yeterlidir. Zira çoğu zaman yasa Tanrı buyruğudur ve hükümlerin başlıca vazifesi buyruğa uyulmasını sağlamaktır. Disiplin modelinde amaç artık yasaya uymaktan çıkmıştır. Yasa kaynağında ahlakı barındırır, siyah beyazdır, ya uyulur ya uyulmaz. Norm kaynağında bilgiyi; tıptan, psikiyatriden harmanlanan bilgileri barındırır. Yasaya uymak Tanrı buyruğuna uymaktır. Ancak disiplin modelinde yasayı uygulamaya kalkan görevli; tıp, psikiyatri gibi normallığın ölçütlerini sunacak bilirkişilere başvurduktan sonra, o normallik ölçütüne göre yasayı yorumlamaktadır.²⁵⁴

²⁵² Koloş, 2016, s.280.

²⁵³ Foucault, “İktidarın Halkaları”.

²⁵⁴ Topuzkanamış, 2019, s.236.

Nihayetinde disiplin modelinde, iktidarın uygulanmasında hukuk araçtır. İktidar normlar üzerinden işler, normlar normallği belirler ve anormaller toplum sisteminin dışına itilir. Artık amaç yasaya uyup uymamak ya da uymayanı cezalandırmak değil; normal homojen bir toplum yaratmak, ıslah etmek ve hizaya getirmektir.

Disiplin iktidar modelini takip eden iktidar modeli yönetim iktidar modeli olacaktır.

C- YÖNETİM MODELİ VE HUKUK

İktidar modelleri olarak sıralanan hükümlanlık, disiplin ve yönetim modellerinin birbirlerinden keskin bir bıçak darbesi ile ayrı düşünölmeleri mümkün olmamakla beraber son iki model esasen Foucault'nun biyo-iktidar kavramı altında iç içe geçmişlerdir. Foucault, disiplin modelinin beden üzerindeki politikasını anatomo – politika, yönetim modelinin beden üzerindeki politikasını ise biyo-politika olarak nitelemektedir.²⁵⁵

Sanayi Devrimi ile beraber üretim ve dolaşımın artması, bunun yanı sıra nüfusun artması, iktidar ilişkilerini kökten değıştirmiştir. Tepeden, tekelden yayılan iktidarın hızlı ürün dolaşımına ve artmış nüfusa iktidar olarak kifayet etmesi imkânsızlaşmıştır.

Eskinin toprak ve üzerindeki birey ile ilgilenen iktidarı, Foucault'nun anatoma-politika da dediğı disiplin iktidar modelinde beden insan ile ilgilenirken, biyo – politika olan yönetim modelinde ise artık tür insan olarak, nüfus ile ilgilenmektedir.

İktidar anatoma – politikada, kışlalarda, okullarda, hastanelerde insan bedeninin boyun eğmesini, uysallaşmasını sağlayarak bedeni bireyselleştirir iken, biyo – politikada

²⁵⁵ Foucault, *Cinselliğın Tarihi*, 2007, s.103.

nüfusların denetimi ile bedeni toplumsallaştırır.²⁵⁶ Eskiden önemli olan bedenin en ince detayına kadar ne yaptığının ya da yapacağının kontrolü iken; şimdi önemli olan insan türüne özgü ölüm, doğum, sağlık düzeyi, yaşam süresi gibi hususların düzenlenerek yönetilmesidir.

Yönetim sisteminin de enstrümanı normdur. Norm disiplin modelinde normal – anormal ayrımı yaparken, yönetim modelinde toplumsal, genel düzenleyici pratikler olarak, homojen bir davranış biçimi yaratmaya niyetlenir.²⁵⁷

Yönetim modeli, batılı insanın yavaş yavaş canlı bir tür olduğunun farkına vardığı bir dönemdir. İnsan canlı olmanın ne anlama geldiğini kavramaktadır. Yaşamak demek ölümün ve ölümlülüğün izin verdiği ölçüde yaşamak demek değil, bilginin denetimi ve iktidarın alanındadır. Bu iktidar modelinde iktidar ölüm hakkını kullanmaz, yaşatma hakkını kullanır ve bu sebeple insanın burnunu dibine kadar girmektedir.²⁵⁸

Foucault biyo – iktidar kavramını anlatırken; “Biyolojik Modernlik Eşiği”nden bahsetmektedir. Bu, insanın ilk defa, insanı, kendi siyasetinin konusu yapmasıdır.²⁵⁹ İnsan artık siyasetin konusudur. Yaşaması, koşulları, nüfusu, doğumu, ölümü artık siyasetin ve düzenlemelerin konusudur.

Biyo-politikada; doğum, hastalık, yaşlılık, sigorta, çevre kirliliği gibi tür insan olan, nüfus yoğunluğu olarak tezahür eden yapının yaşamında sabitlikler kurmaya çalışır. Yani insan türünün biyolojik süreçlerinin düzenlenmesi yolu ile kurulan sabitlikler üzerinden yönetim gerçekleştirilir.

²⁵⁶ a.g.e., s.103.

²⁵⁷ Koloş, 2016, s.282.

²⁵⁸ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 2007, s.105.

²⁵⁹ a.g.e., s.103.

Yönetim kendini güvenlik düzenekleri üzerinden işletir. Belli bir konuya ilişkin – yukarıda benzerleri sayılan tür insan olarak nüfusa ilişkin herhangi bir konu- istatistiksel bilgiler toplanır, dağılım eğrisi üzerinden, o olaya ilişkin risk faktörü, normallik durumu tespit edilir ve norm oluşturulur. Risk; güvenlik düzeneği ile garanti altına alınıp, insanlara yaşamlarının güven içerisinde sürmesinin sağlandığı bilgisi verilir. Böylelikle hırsızlık, azlık, gibi nüfusa ilişkin olayların; hükümlanlık modelinde olduğu gibi cezalandırılarak, disiplin modelinde olduğu gibi denetlenerek engellenmek yerine, ekonomik ve toplumsal olarak kabul edilebilir sınırlar içerisinde meydana gelmesine izin verilir.²⁶⁰

Norm, yönetim modelinde de iktidar enstrümanıdır. Fakat norm burada bireysel olarak normal – anormal ayrımı yapmak yerine, toplumsal bir kavram olarak istatistiksel bilgiler ışığında genel düzeneklerin oluşturulması işlevini görmektedir. Norm Foucault’ya göre hem bedenlerin disipline edilmesinde hem de nüfus topluluklarının regüle edilmesinde kullanılmaktadır.²⁶¹

Yönetim modelinde hukukun konumlanmasının nasıl olduğu sorusuna cevaben ilk akla gelen; Foucault’nun biyo – iktidar ile beraber norm oyununun yasa sistemi zararına kazandığını söylediği cümlesidir.²⁶² Bu cümleden ilk çıkarılacak sonuç; Foucault’nun artık yönetim modelinde hukuka pek yer vermediği olabilir. Ancak Foucault’nun hukuksal ve yasa terimleri ile ne ifade ettiğinin anlaşılması ile cümle başka bir anlam kazanacaktır.

²⁶⁰ Şükran Gölbaşı, “Güvenlik, Toprak, Nüfus”, Haliç Üniversitesi İşletme Fakültesi Mülkiye Dergisi 39,2, s.327.

²⁶¹ Koloş, 2016, s.87.

²⁶² Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 2007,s.106.

Foucault'ya göre hukuksal-söylemsel modelin elinde ölüm kılıcı vardır. Öyle ki, kendisine karşı tüm tehditlerin ve yasa ihlallerinin en son kertede ölüm gibi mutlak bir yaptırımı vardır. Ancak yönetim modelinin söylemi ve iddiası yaşatmaktır. Yaşam sorumluluğu üstlenmiş bir iktidar ölüm ile var olamaz. Böyle bir iktidar için düzeltici, düzene sokucu mekanizmalar gerekmektedir. Yönetim modelinin işi; istatistiki bilgiler neticesinde normlar üretmek, bu normlar çerçevesinde nitelemek, ölçmek, değerlendirmek ve sonucuna göre dağıtımlar yapmaktır. Foucault “*yasanın silindiğini söylemiyorum, daha fazla norm biçiminde işlediğini söylüyorum*” cümlesi ile yasanın artık yasaklayıcı ve öldürücü vasfını yitirdiğini ve fakat artık sınıflandırıcı değerlendirici bir normlar bütünü halini aldığını ifade etmektedir. Artık adalet kurumları baş düzenleyici ve iktidarın yegâne uygulayıcısı değildirler. Tıbbi, yönetsel normalleştirici kurumlar iktidar ilişkilerinin vücut bulduğu kurumlardır.²⁶³

Bu yöntemim modelinde de hukuk norm olarak tezahür etmeye devam etmekte ve iktidarın bir aracı, bir enstrümanı olarak iktidarın hemen yanında yer almaktadır.

²⁶³ a.g.e., s.106

SONUÇ

İktidar iyi midir, kötü müdür? Foucault'nun iktidar analizi üzerine yapılan çalışmalarda, akla gelen ilk soru iktidarın iyi mi kötü mü olduğuna dair bu sorudur. İktidar insanın en başından beri hep var olagelen güdülerinden olmakla beraber; yine en başından beri açıkça dile getirilmediği dönemler olsa bile, her dönem olumsuz bir algı ile yorumlanmıştır.

İktidar genel anlamda bireylerin, diğer bireyleri etkileme yeteneği, yetkesi olarak tanımlanmaktadır. Ancak aydınlanma ile beraber toplumun tamamını etkileyen ve insanlık düzenini dönüştüren bir güç olarak algılanan iktidar, genelde siyasal iktidar olarak yorumlanmıştır.

İktidar arkaik ve feodal dönemde güç ile eşdeğer olarak yorumlanabilir. Zira arkaik dönem ve özellikle feodal dönem, güçlü olanın etkin olduğu dönemlerdir. Aydınlanma ile birlikte güçlünün egemen olduğu gerçeği, arkaik ve feodal döneme göre daha akılcı bir hale bürünmüştür. Fakat dayanağı, enstrümanı değişmiş olsa da yine de güçlü olan egemen olmuştur. Feodal dönemde daha çok fiziksel olarak güçlü olan egemen iken; aydınlanma ile rasyonalitesi güçlü olan egemen olmuştur. Dönemlerin tamamının iktidar algısının farklı oluşunun sebebi; gücün tezahür etme ve etkileme şeklinin değişmesidir. İktidarın gücünü gösterme şekli önceleri kaba kuvvetken, sonraları ince düzenlemeler ve daha sonraları ikna yöntemleridir. Ama tezahür etme şekli her ne olursa olsun, egemenlik hep güç ile kol kola yürümüştür.

İktidar olgusu, kendini modern dünya olarak niteleyen, 16. yüzyıl ve sonrasının Avrupa'sında, devlet teorisi etrafında incelenmiştir. Feodal dönemde feodal beyler, Orta çağda "Kilise" etken güç iken; aydınlanma ile beraber iktidar, devletin tekelinde tezahür etmiş ve tüm incelemeler bu teori etrafında oluşturulmuştur.

Foucault'ya göre iktidarı, devlet teorisi etrafında incelemek, iktidarın bize çizdiği sınır içinde kalmaktır. Öyle ki bu gibi bir inceleme ancak iktidarın çizdiği sınır içinde bir noktaya ulaşacaktır. Foucault iktidar incelemesine farklı bir boyut kazandırmıştır. Foucault iktidarı bir töz olarak kabul etmemektedir. Ona göre iktidar bir ilişkiler yumağıdır. Bu itibarla Foucault, iktidar analizlerini iktidar ilişkileri üzerinden yapmaktadır. Düşünür iktidar ilişkilerinin analizlerine direniş odaklarından başlamayı tercih etmiştir. Bu ne anlama gelmektedir? Foucault “Özne ve İktidar” adlı makalesinde “akıllı” kavramının anlanabilmesi için “delilik” kavramının incelenmesi gerektiğini; bu doğrultuda iktidar kavramın analizi için de direniş mücadelelerinin incelenmesi gerektiğini söylemektedir. Erkeğin kadın, doktorun hasta üzerindeki iktidarına karşı direniş mücadelesinden hareketle iktidar ilişkilerinin daha iyi incelenebileceğini söylemektedir.²⁶⁴ Çünkü bu iktidar ilişkileri ülkeler aşırıdır. Bu iktidar ilişkileri ideolojiden soyuttur. Bu iktidar ilişkileri sinsice her yerdedir.

Foucault iktidar ilişkilerinin çözümlemesini devlet aygıtı etrafında değil, özenin oluşturulma süreci etrafında gerçekleştirmektedir. Düşünür iktidara, toplumun tamamına bir hareket ile etki eden bir kuvvet olarak değil; her bireye ayrı ayrı ve her ilişkisinde etki eden bir kuvvet olarak yaklaşmaktadır. Foucault'nun iktidar analizine ilişkin eleştiriler de en çok bu noktada toplanmaktadır.

İktidar ilişkilerinin, mikro iktidar ilişkileri üzerinden incelenmesi, Foucault'nun siyasal ve baskıcı iktidarı incelemediği, yok saydığı eleştirilerine sebep olur.²⁶⁵ Foucault

²⁶⁴ Foucault, “Özne ve İktidar”, s. 68.

²⁶⁵ Jean Boudrillard, *Foucault'yu Unutmak*, (çev: Oğuz Adanır), Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 1998, s.5. Düşünür, Foucault'nun özellikle siyasal iktidar kavramını incelemekten kaçtığını söylemektedir.

okumaları neticesinde edinilen kanı, Foucault'nun siyasal iktidarı yok saymaktan ziyade; siyasal iktidarın zaten zahiri bir şekilde ortada olması sebebi ile Foucault tarafından ayrıca incelenmediğidir. Zaten siyasal iktidar görünen iktidardır. Görünen iktidar olması nedeni ile etkileri ve etkilerine karşı savunma mekanizmaları kolaylıkla çözümlenebilecektir. Oysa yokmuşçasına, fark edilmeden hayatlara yerleşen mikro iktidarların, mücadele için, keşfi gerekmektedir. Yani zaten siyasal iktidar vardır ve yüzyıllardır tartışılmaktadır ve fakat mikro iktidarın ve etkisinin ayrımına siyasal iktidar kadar varılamamaktadır. Mikro iktidar hiç fark ettirmeden derimizin içine işlemiştir.

Foucault iktidar ilişkilerinin analizini hükümlanlık, disiplin ve yönetim olmak üzere üç iktidar modeli üzerinden yapmış, bu üç iktidar modelinin anlatımını salgın hastalıklar üzerinden örneklendirmiştir. Hükümlanlık modeli dönemine denk gelen bulaşıcı hastalık cüzamdır. Hükümlanlık modeli iktidar, cüzam ile mücadelede yasaklama yoluyla cüzam hastalarını dışlamaktadır. Hükümlanlık modeli, yasalar ve nizamnameler ile cüzamlıların, hasta olmayanlardan keskin bir şekilde ayrılmasını emreder.

Disiplin modeline denk gelen bulaşıcı hastalık vebadır. Disiplin modeli iktidarın, veba salgını ile mücadelesi, cüzam ile mücadeleden farklıdır. İktidar nizamnameleri ile veba hastalarının bulunduğu şehirleri tamamen sınırlandırmakta; hastaların buralardan ne şekilde ve hangi saatte çıkacaklarını kurala bağlamaktadır. İnsanların kimlerle görüşüp – görüşmeyeceği ve hastalıkta ne yapıp yapmayacakları saati saatine iktidar tarafından

Cem Deveci, "Foucault'nun İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayırıştırılamazlığı", Doğu Batı Dergisi, Sayı 9, 1999. Deveci Foucault'nun genel yaklaşımını reddetmeden, onu iktidar ile siyasal iktidar ayrımını yeteri kadar yapmaması bağlamında eleştirmektedir.

düzenlenmektedir.²⁶⁶ Disiplinci model detaylı düzenleyici normlar ile hastalık ile mücadele etmektedir.

Yönetim modeline denk gelen bulaşıcı hastalık çiçek hastalığıdır. Çiçek hastalığı ile mücadelede yönetim modeli iktidar istatistik biliminden yararlanarak; kaç kişinin, kaç yaşında, hangi sonuçlar ve hangi ölüm oranlarıyla çiçek hastalığına yakalandığını, nasıl izler taşıdığını, aşının taşıdığı riskleri, bir bireyin aşıya rağmen ölme ya da hastalığa yakalanma risklerini, tespit ederek nüfus üzerindeki genel etkileri tespit etmektedir.²⁶⁷ Yönetim modeli bulaşıcı hastalık ile biyo- politika yöntemi ile mücadele etmekte ve aşılama teknolojilerine başvurmaktadır.

Çalışmanın oluşturulduğu dönemde dünya yeni bir salgın hastalık ile daha mücadele etmektedir. Covid – 19 virüsünün sebep olduğu bu salgın hastalık ile mücadelede “modern” batı ülkelerinin uygulamaları Foucault’nun iktidar analizlerini yeniden gündeme getirmiştir. Günümüz iktidarlara aslında yönetim iktidar modeli ile örtüşmektedir ve fakat Covid -19 salgın hastalığı ile mücadele daha çok disiplin ve hatta hükümlanlık iktidar modelinin yöntemleri ile gerçekleştirilmektedir. Neredeyse tüm Avrupa ülkeleri, zaman zaman sokağa çıkma yasakları ilan etmiş, hangi yaş gruplarının hangi saatlerde dışarı çıkabilecekleri, dışarı çıkma koşulları en ince ayrıntısına kadar düzenlenmiştir. Bu noktada Foucault’nun kavramların tarih içerisinde tekil özelliklerine göre değerlendirilmesi gerektiği görüşünün haklılığı kendini göstermektedir. Zira

²⁶⁶ Foucault, **Güvenlik, Toprak, Nüfus**, 2016, s.11 “İnsanlara ne zaman, nasıl, hangi saatte buralardan çıkabileceklerini, evlerinde ne yapmaları gerektiğini, nasıl beslenmeleri gerektiğini belirten, kimi görüşmeleri onlara yasaklayan, müfettiş karşısına çıkmalarını zorunlu kılan, evlerini müfettişlere açmaya zorlayan nizamnameler bunlar.”

²⁶⁷ a.g.e., s.12.

günümüz özgürlükçü dünyasında adeta Ortaçağda kullanılan yasaklayıcı yöntemlere başvurulması zorunluluğu başka türlü açıklanamayacaktır.

Foucault özenin iktidar ilişkileri içerisinde üretilmesini açıklamayı amaçlamıştır ve fakat düşün dünyasına biyo – politika ile adını yazdırmıştır denebilir. Biyo – iktidar kavramının içinde Foucault, insanın ilk defa kendisini, yani insan türünü, kendi siyasetinin konusu yapması ile modernlik eşiğinin aşıldığını söylemektedir. İnsan bundan sonra hep daha iyi bir yaşam sürmek, daha uzun yaşayabilmek, daha güvende ve daha konforlu yaşayabilmek adına gelişmiş ve gelişmiştir.

İktidar, gelinen en son noktada, insanın yaşamının iyileştirilmesini amaç edinmiş ise; iktidar iyi midir? kötü müdür? Başka bir deyişle iktidar olumlu mudur, olumsuz mudur? Bu soruya cevap olarak ilk akla gelen İnsanın hayatının iyileştirilmesini amaç edinen iktidarın olumlu olduğu olacaktır. Ancak gerçek pek de öyle değildir. Zira sürekli insan yaşamının iyileştirilmesi odak noktası ile hareket eden iktidar nihayetinde iyi olmayana yaşam alanı bırakmayacaktır. Öte yandan Foucault'nun aşağıda alıntılanadığımız cümleleri dünyanın bir virüs nedeni ile alt üst olduğu günümüz koşullarını çok iyi özetlemektedir.

“Ya da öteki uçta, tersine, artık hükümler hukukun biyo-iktidar üzerinde değil de biyo-iktidarın hükümler hukuk üzerinde bir yetki aşımını görürsünüz. Biyo-iktidarın bu aşırılığı, yalnızca yaşamı düzenleme değil, yaşamı çoğaltma, canlı üretme, canavar üretme, -hatta- denetlenemez ve evrensel yıkıcılığı olan virüsler üretme olanağı insana teknik ve siyasal olarak verildiğinde ortaya çıkar. Biyo-iktidarın, az önce atom iktidarı konusunda söylediğime karşı

olarak, bütün insan hükümranlığını aşacak olan korkunç yayılmasıdır bu.”²⁶⁸

Yine insan hayatının kolaylaştırılması için yaratılan yapay zekânın günümüzde geldiği nokta, yukarıda değinildiği üzere, biyo – iktidarın yetki aşımının bir örneği olarak yorumlanabilecektir.

İster yasaklayıcı, ister düzenleyici ve ister yaşatıcı olsun, iktidarsız bir yaşamın olamayacağı aşîkârdır. Her türlü iktidar ilişkisi ile sarmalanarak üretilen öznenin tespiti özgürlüğün kullanımı açısından önemlidir. Aslında Foucault’nun deyiimi ile yapılması gereken olduğumuz şeyi keşfetmek değil, olduğumuz şeyi reddetmektir. Foucault bu konuyu üçüncü dönem eserlerinde etik yöntemi ile incelemiştir. Özgürlüğe giden yol buradadır. Özgürlüğün pratiği ancak öznenin kendi soybilimsel araştırması neticesinde, kendilik sınırların hangi koşullarda, hangi iktidar etkileri ile meydana geldiğinin ve sınırlılıkların olumsuzluğunun keşfi ile mümkün olacaktır. Zira özne bu keşif ile aslında üretildiğini fark edecek ve önce tüm üretilen öznelilikleri reddedecektir. Sonra gerçek seçimler ile kendini yeniden oluşturacaktır.

“Yeni normal” deyiiminin dillere pelesenk olduğu bu günlerde, yeni özne üretimleri de gerçekleştirilmektedir. Sadece hayatta kalma güdüsü ile hareket eden yeni özne modeli, iktidarın rıza üretimi için bulunmaz bir bireydir. Zira iktidarın her adımında elinde çok geçerli bir verisi vardır: Toplum sağlığı. Özneler iktidarın tüm yasaklama, düzenleme ve yönlendirmelerine gönüllü uymakta, uymayanlar toplum sağlığına kastetmek ile eleştirilmektedir. Hukuk bu yeni normallerin oluşturulmasında yine başrollerdedir. İktidar düzenleyici ve cezai işlemler aracılığıyla yeni normalleri yerleştirmeye çalışmaktadır.

²⁶⁸ Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 2001, s.259.

Hukuk da iktidar kavramı gibi insan olan her yerde ve her dönem var olmuştur. Foucault, entelektüellerin toplumun dönüşümlerinde siyasal işleve sahip olduğunu düşünmektedir ve hukukçuları da bu siyasi işleve sahip entelektüeller arasında saymaktadır. Foucault'nun çözümlediği iktidar analizlerinin, hukuk biliminde ilerlerken göz önüne alınması, toplumun her dönem dönüşümünde başat rol oynayan hukukçu özneler açısından son derece önemlidir. Zira hukukçu öznenin, öncelikle özne olması hasebi ile kendilik sınırlarının keşfini gerçekleştirmesi; daha sonra iktidarın gerek amacı gerek aracı olan hukukun uygulayıcısı özne olması hasebi ile her daim iktidarın adımlarının farkına varabilecek görüye sahip olabilmesi mümkün olacaktır.

Son olarak, tüm kavramların, oluşumların, öznelerin yaşayan, sürekli dönüşen ve kesin çizgilere sınırlara sahip olmayan şeyler olduğunu anlatmaya çalışan Foucault'nun sözlerine kulak verilmelidir.

“Eğer iyi bakılacak olursa, hayatımızın tümü bir masaldan, bilgimiz bir aptallıktan, emin olduğumuz şeyler hikâyelerden başka bir şey değildir; kısacası bu dünyanın tümü bir oyundan ve sürekli bir komediden başka bir şey değildir.”²⁶⁹

²⁶⁹ Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 4. bs., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006, s.165.

KAYNAKÇA

- AKAL, Cemal Bali, **İktidarın Üç Yüzü**, Dost Kitabevi, Ankara 1998
- AKAL, Cemal Bali, **Sivil Toplumun Tanrısı**, Afa Yayınları, İstanbul 1990.
- ALTHUSSER, Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, (çev: Yusuf Alp, Mahmut Özışık), İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- ARI, Mehmet, DUTLU, “Didem, Foucault ve Agamben Düzleminde Biyopolitikal”,
Fiscaeconomia Volume. 4(1) 2020.
- ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, MKM Yayınları, Bursa 2013, s. 489.
- ATEŞOĞLU, Nadir, “Michel Foucault’da İktidar ve Özgürlük Kavramlarının Orhan Tekelioğlu, Cem Deveci ve Tina Besley’in Çalışmaları Bağlamında Değerlendirilmesi” Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 5(2), 2019.
- BAL, Hüseyin, “Siyaset Teorisinde Otorite Kavramı”
Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish Volume 9/2 Winter.
- BAUDRILLARD, Jean, **Foucault’yu Unutmak**, (çev: Oğuz Adanır), Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 1998.
- BAYRAM, Kemal, KONUK, Ahmet, **Sosyal Bilim Etik Ve Yöntem**, Adres Yayınları, Ankara 2009.
- BECCERİA, Cesare, **Suçlar ve Cezalar Hakkında**, (Çev. Sami Selçuk), Ankara, İmge Kitabevi, 2010.

- BECERMEN, Metin, “A Study on the Criticisms about Foucault’s Opinion of Power”
Uludağ University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy, Bursa
2015.
- BERNAUER, James W, **Foucault’nun Özgürlük Serüveni: Bir Düşünce Etiğine Doğru**, (Çev. İsmail Türkmen), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005.
- BİNGÖL, Orhan, “Foucault’da İktidar, Beden ve Özne Üçlüsü”
Asia Minor Studies, Volume 7, Sayı 2, 2019.
- BOETİE, Etienne de La, **Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev**, (çev: M. Ali Ağaoğulları), İmge Kitabevi, Ankara 1995.
- CLARTES, Pierre, **Devlete Karşı Toplum**, Ayrıntı Yayınevi, (çev: Mehmet Sert-Nedim Demirtaş), İstanbul 1991.
- ÇEĞİN, Güney, ÖZPOLAT, Gürhan, “Michel Foucault’nun Yöntem Arayışına Eleştirel Bir Bakış”
Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 64, Ocak 2018.
- ÇELEBİ, Vedat “Michel Foucault’da Arkeolojik Çözümleme ve Arkeolojik Çözümlemenin Süreksizlik Tezi”
Çankırı Karatekin Üniversitesi S.B.E.Dergisi, 7(1), 2016.
- ÇETİN, Halis, “Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti Meşruiyetin İktidarı”
Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 58-3, 2003
- DAVIDSON, Arnold, **Arkeoloji, Geneoloji, Etik, Foucault** (çev: Veli Urhan), Say Yayınları, İstanbul 2010.
- DEDE, Kadir, “İktidar Karşısında Bir Özne Olarak Yönetmen Ali:Gece Yolculuğu Üzerine Foucaultgil Bir Okuma”

Sinema Araştırmaları Dergisi, Güz 2014.

- DELEUZE, Gilles, **Foucault**, (çev: Burcu Yalım, Emre Koyuncu), Nurgunk Yayıncılık, İstanbul 2013.
- DEVECİ, Cem, “Foucault’nun İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayrıştırılamazlığı”,
Doğu Batı Dergisi, Sayı 9, Ankara 1999.
- DUVERGER, Maurice, **Siyaset Sosyolojisi**, Varlık Yayınları, İstanbul 1982.
- FOUCAULT, Michel: **Söylemin Düzeni**, (çev. Turhan Ilgaz), Hil Yayın, İstanbul 1987.
- FOUCAULT, Michel, **Ders Özetleri 1970-1982**, (çev: Selahattin Hilav), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993.
- FOUCAULT, Michel, **Bilginin Arkeolojisi** (çev: Veli Urhan), Birey Yayınları, İstanbul 1999.
- FOUCAULT, Michel, GUTMAN, Huck, HUTTON, Patrick, **Kendini Bilmek**, (çev: Gül Çağalı Güven), Om Yayınevi, İstanbul 2001.
- FOUCAULT, Michel, **Toplumu Savunmak Gerekir**, (çev: Şehsuvar Araktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- FOUCAULT, Michel, GUTMAN, Huck, HUTTON, Patrick, **Kendini Bilmek**, (çev: Gül Çağalı Güven), Om Yayınevi, İstanbul 2001.
- FOUCAULT, Michel: “Aydınlanma Nedir?”, Çev. Osman Akınhay, Seçme Yazılar: **2 Özne ve İktidar**, (Yay. Haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005.
- FOUCAULT, Michel: “Büyük Kapatılma”, (çev. Işık Ergüden), **Büyük Kapatılma**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005.
- FOUCAULT, Michel: “Bir Tutkunun Arkeolojisi”, (çev. Işık Ergüden), **Sonsuza Giden Dil**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2006.

- FOUCAULT, Michel: **Deliliğin Tarihi**, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2006.
- FOUCAULT, Michel: **Kelimeler ve Şeyler**, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2006.
- FOUCAULT, Michel, **Cinselliğin Tarihi**, (çev: Hülya Tanrıöver), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2007.
- FOUCAULT, Michel: **Bu Bir Pipo Değildir**, (çev. Selahattin Hilav) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
- FOUCAULT, Michel, "Yapısalcılık ve Postyapısalcılık", **Felsefe Sahnesi**, (yay.haz.Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- Foucault, Michel: "Analitik Siyaset Felsefesi", (çev. Işık Ergüden), **Entelektüelin Siyasi İşlevi**, (yay. haz. Ferda Keskin) Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- FOUCAULT, Michel: "Yönetimsellik", (çev. Osman Akınhay-Ferda Keskin), **Entelektüelin Siyasi İşlevi**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- FOUCAULT, Michel: "Michel Foucault"nın Oyunu", (çev. Osman Akınhay), **Entelektüelin Siyasi İşlevi**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- FOUCAULT, Michel, "Hakikat ve Hukuksal Biçimler" (çev: Işık Ergüden), **Büyük Kapatılma**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- FOUCAULT, Michel, "Hakikat ve İktidar", (çev: Osman Akınhay), **Entellektüelin Siyasi İşlevi**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- FOUCAULT, Michel, "İki Ders" (çev: Ferda Keskin), **Entellektüelin Siyasi İşlevi**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.

- FOUCAULT, Michel, “İktidar Üzerine Diyalog” (çev: Işık Ergüden), **Entellektüelin Siyasi İşlevi**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- FOUCAULT, Michel, ”Nietzsche, Tarih ve Soybilim”, **Felsefe Sahnesi**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- FOUCAULT, Michel, “Normun Toplumsal Yayılımı”, (çev. Işık Ergüden), **İktidarın Gözü**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012.
- FOUCAULT, Michel, **Doğruyu Söylemek**, (çev: Kerem Eksen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012.
- FOUCAULT, Michel, **Doğruyu Söylemek**, (çev: Kerem Eksen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012.
- FOUCAULT, Michel, “Göz Kamaştırıcı Hayvan: İktidar”, **İktidarın Gözü**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012.
- FOUCAULT, Michel, “İktidar ve Bilgi”, (çev:Işık Ergüden) **İktidarın Gözü**, (yay.haz.Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012.
- FOUCAULT, Michel, “İktidar İlişkileri Bedenlerin İçine Nüfuz Eder”, (çev: Işık Ergüden), **İktidarın Gözü**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012.
- FOUCAULT, Michel, CHOMSKY, Noam, **İktidara Karşı Adalet**, (çev: Tuncay Birkan),Bgst Yayınları, İstanbul 2012.
- FOUCAULT, Michel, **Biyopolitikanın Doğuşu**, (çev: Alican Tayla), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.
- FOUCAULT, Michel, “Bir Özgürlük Pratiği Olarak Kendilik Kaygısı Etiği”, (çev. Osman Akınhay), **Özne ve İktidar**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.

- FOUCAULT, Michel, “Hakikat, İktidar ve Kendilik”, (çev. Işık Ergüden) **Özne ve İktidar**, (yay. haz. Ferda Keskin) Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.
- FOUCAULT, Michel, “İktidarın Halkaları”, (çev: Işık Ergüden), **Özne ve İktidar**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.
- FOUCAULT, Michel, “Özne ve İktidar” (çev: Osman Akınhay), **Özne ve İktidar**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.
- FOUCAULT, Michel, "Polemik, Siyaset ve Sorunsallaştırmalar", (çev: Osman Akınhay), **Özne ve İktidar**, (yay. haz. Ferda Keskin) Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.
- FOUCAULT, Michel, **Büyük Yabancı: Dil, Delilik ve Edebiyat Üzerine Konuşmalar**, (çev: Savaş Kılıç), Metis Yayınları, İstanbul 2015.
- FOUCAULT, Michel, **Hapishanenin Doğuşu**, (çev: Mehmet Ali Kılıçbay) İmge Kitabevi, Ankara 2015.
- FOUCAULT, Michel, **Güvenlik, Toprak, Nüfus**, (çev: Ferhat Taylan), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.
- GUTTING, Gary, “**Foucault**”, (çev: Hakan Gür), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2010.
- GAYIRHAN, Günhan, “Michel Foucault’da Öznenin Tarihsel Ontolojisi Ve İktidar İlişkileri Analizi”
Turkish Studies Economics, Finance and Politics Volume 13/30, 2018.
- HOBBS, Thomas, **Leviathan**, (çev: Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- GÖLBAŞI, Şükran, “Güvenlik, Toprak, Nüfus”
Haliç Üniversitesi İşletme Fakültesi Mülkiye Dergisi 39,2.
- IŞIK, Server, “Foucault’da İktidar, Özgürlük Ve Direniş”
Ekev Akademi Dergisi Yıl: 16 Sayı: 51, 2012.

- KESKİN, Ferda, “Michel Foucault”, **Büyük Kapatılma**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- KESKİN, Ferda, “Michel Foucault”, **Entelektüelin Siyasi İşlevi**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- KESKİN, Ferda, “Sunuş”, **Felsefe Sahnesi**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- KESKİN, Ferda, “Sunuş”, **Özne ve İktidar**, (yay. haz. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.
- KAPANİ, Münci, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2007.
- KARAKEHYA, “Hakan, Bilgi, İktidar, Hukuk İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt:8 Sayı:1 2017.
- KILINÇ ÖZÜÖLMEZ, Pelin, Michel Foucault’nun İktidar Ve Özne Kavramsallaştırmasına Gözetim Sorunu Üzerinden Bakmak: Black Mirror – Arkangel”
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/769457> Erişim Tarihi: 02.10.2020
- KOLOŞ, Umut, “Foucault ve Hukuk Tartışmalarına Katkı: Dispositif Olarak Hukuk-I” Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 26.Kitap, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2014.
- KOLOŞ, Umut, **Foucault, İktidar ve Hukuk**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.
- KÜÇÜKALP, Derya, “Postmodern Siyaset Felsefesi”
Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, Sayı 28, 2017.
- MACHIAVELLI, Niccolo, **Prens**, (çev: Kemal Atakay), Can Yayınları, İstanbul 2007.
- NIETZSCHE, Friedrich, **İşte Böyle Dedi Zerdüşt**, (çev. Ahmet Cemal), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004.

- ÖRS, Birsen, “Postmodern Dünyada İdeolojinin Dönüşümü”
İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:40, 2009.
- ÖZSOY, Mehtap, “Foucaultcu Bir İktidar Analizi: Türkiye’de Hapishanelerde İletişimsel Süreçler”
Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi,28, 2018.
- READ, Jason, “Homo Economicus'un Bir Soykütüğü: Neoliberalizm ve Öznelliğin Üretimi” (çev: Şeyda Öztürk), Cogito sayı 70- 71, 2012.
- REVEL, Judith, **Michel Foucault: Güncelliğin Bir Ontolojisi**, (çev. Kemal Atakay), Otonom Yayıncılık, İstanbul 2005.
- REVEL, Judith, **Foucault Sözlüğü**, (çev: Veli Urhan), Say Yayınları, İstanbul 2012.
- ROUSSEAU, Jean – Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, (çev: Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.
- RUSSELL, Bertrand, **İktidar**, İlya Yayınevi, (çev: Göksel Zeybek), İzmir 2010.
- SARUP, Madan, **Postyapısalcılık ve Postmodernizm**, (çev: A. Baki Güçlü), Ark Yayınevi, Ankara1995.
- SAYGILI, Abdurrahman, “Jean Bodin’in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış”
Anakara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 63 (1), 2014.
- TOCQUEVILLE, Alexis de, **Amerika’da Demokrasi**, (çev: Özcan Doğan), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2016.
- TOPUZKANAMIŞ, Engin, “Hukuk ve İktidar Üzerine Bir Taslak”
Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 2, 2018.
- TOPUZKANAMIŞ, Engin, **Hukuk ve Disiplin: Modern Toplumda Hukuka Uymanın Dayanakları**, Zoe Kitap, İstanbul 2019.
- TOPUZKANAMIŞ, Engin, “Foucault’nun Düşüncesinde Hukuk ve İktidar”

Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş TEZCAN’a
Armağan, C.21, Özel sayı, 2019.

- URHAN, Veli, Michel FOUCAULT ve Düşünce Sistemleri Tarihi, Say Yayınları, İstanbul 2013.
- UYGUN, Oktay, **Devlet Teorisi**, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2019.
- ÜSTÜN, Koray, “Foucault’un İktidar Görüşleri Işığında Erdal Öz’ün Yaralısin Romanı.” Journal of History Culture and Art Research, 6(6) 2017.
- VELİOĞLU METİN, Özgür, “Annem İzin Vermese Bu Filmi Çekmeyecektim: Foucault’nun İktidar Kavramı Üzerinden Ana Yurdu Filmi Okuması” Sine Filozofi Dergisi Özel Sayı 2019.
- WEBER, Max, **Sosyoloji Yazıları**, (çev: Taha Parla), İletişim Yayınları, İstanbul 1996.
- YÜSEL, Okan, “Modernizm ve Postmodernizm”
<http://politikakademi.org/2013/06/modernizm-ve-post-modernizm/> Erişim Tarihi:25.02.2020.

ÖZET

İktidar insan var olduğundan bu yana var olagelmiş ve yaşamın her yerine nüfuz etmiş bir kavramdır. Ekonomi, siyaset, psikoloji gibi birden çok bilimsel alana etki etmesi nedeni ile hakkında en çok inceleme yapılan kavramlardan biri olmuştur.

Bu çalışmada Fransız düşünür Paul Michel Foucault'nun iktidar kavramına ilişkin anlatısı ele alınmıştır. Düşünür, çağdaşı ve öncüsü birçok düşünür tarafından genelde yukarıdan aşağı olmak üzere tek yönlü, baskıcı ve yasaklayıcı bir iktidar anlayışı yerine; yaşayan, yaşatan, insanın olduğu her ilişkide var olan bir iktidar ilişkisinden bahsetmektedir. Nihayetinde düşünür tarafından biyo - iktidar olarak adlandırılan bu iktidar, bireyin hayatını bir örümcek ağı sistemi gibi sarıp sarmalayan, onu bir özne olarak yeniden yaratan pozitif bir iktidardır.

Foucault iktidar analizini, üç ayrı iktidar modeli üzerinden yapmıştır. Bunlar, hükümlanlık, disiplin ve yönetim modelleridir. Çalışmada nihai olarak Foucault'nun iktidar anlatısında hukukun konumlanışının tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Bu tespit yapılırken üç iktidar modelinde ayrı ayrı hukukun nerede konumlandığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Foucault, biyo-politika, iktidar, siyasal iktidar, özne, hukuk,

ABSTRACT

Power has been existed since the beginning of the human history and has penetrated every aspects of life. Since it has effects on multiple scientific disciplines as seen for economy, politics and physiology, it is one of the concept extensively studied.

In this study, the main ideas of Foucault on power were evaluated. Unlike many of his processors and successors, who understand the sense of power as inhibitory and repressive actions evolving from top to bottom in one direction, he mentions a power relation, which is present in every relation of human beings as an everyday, socialised and embodied phenomenon. He calls this sense of power as bio-politic, which circles around people's life as a spider web and recreates them as political agents.

Foucault has been made the analysis of power in three different power models: (i) the juridical, (ii) discipline, and (iii) governance. In this study, the positioning of law in Foucault's conception of power has been ultimately identified in three models.

Keywords: Foucault, bio-politics, power, political power, subject, law